

études féministe / vrouwenstudies

Sophia nodigt u uit / vous invite

20 / 2 / 2002
BRUSSEL / BRUXELLES

In het kader van haar opdracht de vrouwenstudies te promoten, heeft Sophia twee professoren en onderzoeksters uitgenodigd die reeds gedurende lange tijd geëngageerd zijn in de women's studies, om te spreken over de wetenschappelijke en sociale relevantie van vrouwenstudies in de Europese context.

Dans le cadre de sa mission de promotion des études féministes sur les femmes et de genre, Sophia a invité deux enseignantes et chercheuses, engagées de longue date dans les women's studies, à traiter de la pertinence scientifique et sociale de ces études, et ce dans une perspective européenne.

ROSI BRAIDOTTI

Philosophe, Director Netherlands Research School of Women's Studies Utrecht University
Filosofe, Directeur Nederlandse Onderzoeksschool Vrouwenstudies Universiteit Utrecht
& Co-ordinator of ATHENA

«The relevance of gender as a tool for research and action»

La pertinence du genre, (comme?) un outil de recherche et d'action
De relevantie van gender als onderzoeks- en actie-instrument

&

GABRIELE GRIFFIN

Sociologue, professeure en études de genre à l'Université de Hull
Sociologe, professor in genderstudies aan de Universiteit van Hull
& Co-ordinator of an EU research project on Women's Studies Training and Employment

«The Old, The New, and the Different: Women's Studies, Women's Employment and Equal Opportunities»

Le vieux, le neuf et le différent: études féministes, emploi des femmes et égalité des chances
Het oude, het nieuwe en het verschil: vrouwenstudies, vrouwelijke tewerkstelling en gelijke kansen

où/waar

Ministerie van Arbeid en Tewerkstelling /
Ministère de l'Emploi et de la Politique
d'Égalité des chances
Rue Belliard Straat 51
Bruxelles 1040 Brussel

quand / wanneer

22/2/2002
uur nog nader te bepalen / heure à préciser
une traduction simultanée sera assurée /
simultane vertaling zal voorzien worden

Contact

SOPHIA
Middaglijnstraat 10 rue du Méridien
Brussel 1210 Bruxelles
Tel 32 2 229 38 69 - Fax 32 2 229 38 59
sophia@skynet.be

offre d'emploi

Sophia
ENGAGE

UN-E COORDINATEUR/TRICE
(FRANCOPHONE)

Pour un emploi à mi-temps à Bruxelles

Profil

- diplôme universitaire
- connaissance du milieu associatif et académique féminin et féministe
- maîtrise de la seconde langue nationale
- maniement de l'outil informatique (traitement de texte, mise en page, internet) sur Macintosh

Le travail comprend

- la réalisation d'un bulletin trimestriel en collaboration avec la coordinatrice néerlandophone. Ceci suppose :
  - l'établissement de contacts avec les études femmes, les associations de femmes et les services d'égalité des chances;
  - la recension systématique des enquêtes, publications, colloques;
  - la rédaction de notices; la saisie; le lay out, l'envoi, ...
- la permanence du secrétariat de Sophia 20 heures par semaine
- la mise à jour du site web de Sophia

Entrée en fonction

à partir du 1er mars 2002

Adressez votre candidature motivée et votre CV pour le 31 janvier 2002 à:

Madame Nadine Plateau, asbl Sophia,
rue du Méridien 10, 1210, Bruxelles
Tél. 32 2 229 38 69 - Fax 32 2 229 38 59
E-mail sophia@skynet.be

vacature

VOK
WERFT AAN

STAFMEDEWERK(ST)ER

Voltijdse stafmedewerk(st)er vanaf 01/02/2002 in gesco-statuut, Hoger Onderwijs Korte Type

Funcctieomschrijving

De bediende zal instaan voor het secretariaatswerk in het algemeen en voor de (beperkte) boekhouding in het bijzonder. Voor het vrouwendaggedeelte werkt hij/zij onder coördinatie van de vrouwendag-verantwoordelijke, voor de algemene zaken onder toezicht van de raad van beheer.

Takenpakket

- boekhouding (programma: Ciel);
- personeelsadministratie + algemeen secretariaatswerk + vzw-administratie;
- verslagen opnemen en uitwerken;
- meewerken aan de organisatie van de Vrouwendag en andere activiteiten;
- zich inwerken in de doelstellingen van de organisatie.

Profiel

- zelfstandig kunnen werken;
- verantwoordelijkheidszin;
- communicatief, zin voor overleg en samenwerking;
- bereid tot avondwerk (gemiddeld 1 maal per maand).

Wij bieden

- een leuke en democratische werksfeer in een klein team;
- uitdagingen, zelfstandig werken en variatie;
- soepele uurregeling

Sollicitatiebrief & C.V. vóór 31/12/'01 naar:

Vrouwen Overleg Komitee vzw,
t.a.v. Sandra Galbusera
Middaglijnstraat 10, 1210 Brussel

8 mars 2002

**Parlement
International
des femmes**

COMMISSION
FEMMES ET DÉVELOPPEMENT

L'action se fait en lien avec le Comité 8 mars et toutes les associations au Nord et au Sud du pays qui ont élaboré des revendications lors de la Marche mondiale sur les thèmes de la pauvreté et des violences et est pilotée par le Monde selon les femmes. Des groupes de femmes du Sud seront invitées. Les groupes qui s'impliquent repartent de plusieurs revendications déposées le 8 mars 2000 qu'elles jugent prioritaires, et font le point sur les acquis. Quelques thèmes phares seront mis en évidence (exemples: migration, financement du développement et pauvreté, prévention des violences et conflits). Le Parlement International du 8 mars doit provoquer le démarrage d'un processus politique d'un an pour interpeller les politiques sur les situations vécues par les femmes, ce qui a été fait et ce qui reste à faire; relayer les revendications prioritaires et dynamiser les échanges entre groupes de femmes; définir des stratégies de plaidoyer (faire des formations sur cet aspect); déposer des recommandations à traduire en texte de lois; acter ce à quoi s'engagent les Parlementaires, et organiser le contrôle du suivi. Nous y invitons les membres de la Marche mondiale (Fr et NL), des mouvements de femmes du Sud, des parlementaires, des membres du gouvernement, ... Le Parlement du vendredi 8 mars prendra la forme d'une séance parlementaire, dans la grande salle du Parlement. Il se tiendra de 13h à 18 h.

Contact

Poupette Choque, Monde selon les femmes
18 rue de la sablonnière, 1000 Bruxelles
Tel 02 223 05 12 - Fax 02 223 15 12
parlement@mondefemmes.org

publicatie / publication

Akten van het Sophia colloquium Actes du colloque Sophia

Les actes du colloque «Études féministes en Belgique 1997/2000» seront disponibles en janvier et seront envoyés aux membres de Sophia après réception de leur participation de 5 euro aux frais d'édition en d'envoi. Vous trouverez ci-joint un virement qui vous permettra de renouveler votre cotisation pour 2002 et de payer les frais d'édition en d'envoi des actes de colloque.

De akten van het colloquium «Vrouwens studies in België 1997/2000» verschijnen in januari en worden aan de leden van Sophia opgestuurd na de ontvangst van een bijdrage van 5 euro voor de uitgave en verzendingskosten. Bijgevoegd vindt u een overschrijvingsformulier waarmee u uw lidmaatschap voor 2002 kan hernieuwen, alsook de onkosten voor de akten kan overmaken.

Inhoudstafel | Sommaire

AVANT PROPOS | VOORWOORD

Nadine Plateau

présidente de l'association SOPHIA

INTERNATIONALE VROUWENSTUDIES: NETWERKEN | LES RÉSEAUX D'ÉTUDES FÉMINISTES

Prof. Dr. Magda Michielsens

ARTIKELS | ARTICLES

Arbeid | travail

- Marie-Rose Clinet (réseau Flora): Recherche-action JUMP 1996-2000
- Mieke De Clercq (RUG): Gezocht: journalist m/v - focus op de nieuwsproductie
- Florence Degavre (UCL): Protection sociale et participation des femmes à l'emploi
- Ada Garcia (UCL): Le 'deuxième sexe' du syndicalisme européen
- Claire Gavray (ULg): L'articulation des trajectoires professionnelles et familiales féminines
- Céline Graindorge (UCL): Les femmes dans le commerce informel des pays en voie de développement

- Suzy Pasleau (ULg): L'Histoire des femmes actives: entre mesure de la force de travail et démographie historique
- Valérie Piette (ULB): Le travail domestique au XIXe. Essai sur la domesticité 1789-1914
- Hannelore Vandebroek (KUL): Het geslacht van de arbeid. Opvattingen over vrouwenarbeid bij Belgische katholieke intellectuelen (1945-1960)
- Pascale Viellel (UCL): Égalité entre hommes et femmes en matière de sécurité sociale, les limites du droit européen

Cultuur | Culture

- Eric Bousmar (FUSL): Iconographie et genre. Le cas des Pays-Bas Bourguignons (XVe): quelques pistes et résultats de recherche
- Barbara Bulckaert (VUB): Status van de vrouwelijke intellectueel in West-Europa tijdens de Renaissance
- Enrica Dominguez (ULg): The Evil Mother
- Hilde Heynen (KUL): Architectuur en gender: een overzicht van de invloed van genderstudies op de architectuurtheorie
- Christel Stalpaert (RUG): De filmtekst Cœurs belges (1923) van Aimée Navarre: de exploratie van de transgressieve ruimte door het vrouwelijke subject tijdens de Eerste Wereldoorlog
- Aagje Swinnen (RUG): De vrouwelijke Bildungsroman in de Nederlandse letterkunde, het moeizame wordingsproces van vrouwelijke subjectiviteit
- Toon Van Houdt (KUL): Afwijziging of bevestiging van het traditionele rollenpatroon? Bedenkingen bij Erasmus' dialoog over de geletterde vrouw

Maatschappij | Société

- Christel Geerts (VUB): Van onzichtbaar naar onmisbaar: een analyse van vrouwen vanaf middelbare leeftijd op het vlak van de middenveldbewegingen en emancipatiebewegingen
- Anne Gillis-Thijs (ULB): Le droit collectif et le mythe du patriarcat
- Séverine Jans (VUB): Vrouwen en de repressie. Een gender-analyse van de repressie en van de collaboratie van vrouwen in België na de Tweede Wereldoorlog
- Chia Longman (RUG): Religieuze en genderidentiteit bij joodsorthodoxe vrouwen van de Machsike Hadass te Antwerpen
- Katleen Peleman (KUL): De strijd om de

- ruimte. Marokkaanse vrouwen in Antwerpen en hun ruimtegebruik in de buurt
- Christiane Timmerman & Katrien Van Der Heyden (UFSIA): Sociale netwerken van tweede generatie Marokkaanse en Turkse vrouwen in Vlaanderen: verschillende wegen tot integratie
- Ch. Van Audenhove, F. Lammertyn & N. Spruytte (LUCAS): Mantelzorg voor ouderen en psychiatrische patiënten: verschillen in de beleving bij mannelijke en vrouwelijke zorgverleners

Politiek | Politique

- Selma Bellal (ULB): Évolution de l'égalité: comparaison de la mise en œuvre en Belgique et en Angleterre des politiques d'égalité des chances entre hommes et femmes de l'Union Européenne
- Karen Celis (VUB): Nieuwe Politieke Cultuur en vrouwelijke parlementsleden. Case: Het Vlaams Parlement
- Catherine Gigante (ULB): La parité: quel modèle de démocratie représentative?
- Bénédicte Martin (ULB): Mécanismes sociaux de reproduction de l'exclusion des femmes de la citoyenneté
- Petra Meier (VUB): Sekse als politieke identiteit? Gender quota in het parlement, de adviescomités en de regering
- Hélène Ryckmans (UCL et Monde selon les femmes) et Claudine Drion (Monde selon les femmes): Relations de genre, relations Nord/Sud: les apports de l'analyse genre et développement
- Alison Woodward (VUB): Practices make perfect? Problems in sharing European practices to create parity in decision-making

HET FEMINISME OVERLEEFD NIET ZONDER REVOLUTIONAIR ELAN | LE FÉMINISME NE SURVIT PAS SANS ÉLAN RÉVOLUTIONNAIRE
Rita Mulier

RONDETAFFELDEBAT "VROUWENSTUDIES EN HET GELIJKENKANSBELEID" | TABLE RONDE "ÉTUDES FÉMINISTES ET POLITIQUE D'ÉGALITÉ DES CHANCES"

- Études féministes et politiques d'égalité des chances... quels rapports? Intervention lors de la table ronde "Études féministes et politiques d'égalité des chances" | Vrouwens studies en het gelijkemansbeleid... welke verhoudingen? Achtergrondtekst bij de interventie in het rondetafeldebat "Vrouwens studies en het gelijkemansbeleid" Sarah Bracke & Maria Puig
- Rondetafeldebat «Vrouwens studies & gelijkemansbeleid» | Table ronde «Études féministes & politique d'égalité des chances»

exposition / tentoonstelling

WOMEN

13/12/2001 – 20/01/2002

LE MONDE SELON LES FEMMES – ITECO - ÉCOLE DE RECHERCHE GRAPHIQUE

EXPOSITION D'AFFICHES SUR L'IMAGE
DE LA FEMME QUE VÉHICULENT LES ONG
ET MOUVEMENTS ASSOCIATIFS
DU SUD ET DU NORD

Pour travailler les résistances, le Monde selon les femmes pense que choisir la porte d'entrée des affiches est intéressante car elle est souvent réduite à des images stéréotypées et réductionnistes pour pouvoir obtenir une prise de conscience qui va soit au portefeuille soit à la participation ou prise de position dans la société. L'image de l'affiche se veut de lecture rapide et d'accès facile, c'est aussi un élément de choix pour la démarche pédagogique si un message clair (participatif, voir ludique) l'accompagne. Celui-ci est un support de lecture rapide et donc de sensibilisation par excellence.

La publicité cachée que réalise les ONG ou les associations n'est pas innocente et véhicule une série d'images sur la femme, que le Monde selon les femmes désire interpeller. L'exposition a pour objectif de montrer l'image de la femme que véhiculent les ONG et mouvements associatifs du Sud comme du Nord au travers du support de l'affiche. Un séminaire-rencontre qui aura eu lieu le 12 décembre 2001 proposera la dimension développement, ainsi que les réflexions d'actrices dans le secteur de la création des images.

VROUWEN EN ONTWIKKELING
VIA AFFICHES VAN NGO'S
UIT HET NOORDEN EN HET ZUIDEN

De helft van de bevolking zijn vrouwen. Ze bezitten slechts 10% van de inkomsten en slechts 1% van de grond. Er zijn 1,2 miljard mensen die moeten rondkomen met minder dan 1 euro per dag, 70% daarvan zijn vrouwen.

Wereldwijd heeft 24% van de vrouwen nooit lager onderwijs genoten. Onder politieke verantwoordelijken zijn slechts 14% vrouwen.

Contact

Le Monde selon les femmes
18, rue de la Sablonnière, B-1000 Bruxelles
Tél 02 223 05 12 - Fax 02 223 15 12
<http://www.mondefemmes.org>
helene@mondefemmes.org
Minth
FR: Nathalie Caprioli
Tél 02 213 12 05
nathalie.caprioli@minth.be
NL: Marijke Goudeseune
Tel 02 213 12 11
marijke.goudeseune@mnh.be

Lieu – plaats

Maison Internationale, Internationaal Huis
Hoogstraat 139 rue Haute, Bruxelles/Brussel
Lun/ma > ven/vrij 10 > 17h
week-end 11 > 18h
Fermé/Gesloten 25/12/2001 & 1/1/2002
Entrée libre / Toegang gratis

prix

**Pour un mémoire
féministe**

UNIVERSITÉ DES FEMMES

Le prix de l'Université des Femmes est décerné à des étudiants ayant réalisé un mémoire de fin d'études abordant une problématique "femmes" dans un esprit féministe. Le mémoire doit avoir été sanctionné par une institution d'enseignement supérieur universitaire ou non universitaire belge francophone au cours de l'année académique 2000-2001. Il peut être défendu dans toute discipline mais doit contribuer à enrichir les connaissances utiles aux femmes et aux rapports sociaux de sexe. Les candidat(e)s doivent transmettre leur mémoire en trois exemplaires accompagné d'un bref curriculum vitae pour la fin décembre 2001. La sélection est effectuée par un jury composé d'enseignantes et de chercheuses appartenant à diverses disciplines. Le prix est parrainé par la Direction de l'Égalité des Chances du Ministère de la Communauté française.

Contact

Sylvie Pierart
secrétariat de l'Université des Femmes
Tél 02 229 38 25

vrouwen in reclame

«Voor een gezond zelfbeeld»

ZORRA

We hoeven het eerste het beste magazine maar open te slaan en de advertenties te bekijken, of de knop van onze TV aan te zetten, en wat zien we? Hoe zien we vrouwen het meeste afgebeeld in reclame? Jong en slank en weinig actief, tenzij dan actief bezig met de kinderen of het huishouden. Erger nog. Je ziet ze niet alleen bezig met de was en de plas, maar ook hoe ze verteld worden om de goede raad van een man op te volgen. Je kent ze wel, die deskundige mannen die in en uit het linnen springen en zeggen met welk product de vrouw des huizes haar was het beste doet.

Vrouwen worden in reclame zelden afgebeeld als deskundigen - zelfs dus voor wat het huishouden betreft, worden ze voorgesteld als ondeskundig!!! De man is de deskundige. De rol van ervaringsdeskundige die krijgen vrouwen in reclame nog wel eens toebedeeld. Maar meestal gebeurt dat dan op zo'n trutterige manier dat je je afvraagt wie zich met zo iemand kan identificeren (Zo met een pruilmondje: "Jeanine, mijn truitje is gekrompen", waarop Jeanine even trutterig antwoordt: "Ja, ik heb je toch gezegd dat je met xxx moet wassen".)

En hoe zie je vrouwen nog vaak afgebeeld? Als lustobject. Eufemistisch uitgedrukt: als strelingen voor het oog. Voor het oog van mannen wel te verstaan. Om mannen ertoe te verleiden een product te kopen. En als lustobject - het woord zegt het zelf - zijn deze vrouwen in reclame passief. Ze handelen niet (wat bijna altijd het geval is van mannen in reclame). Ze zijn pure verschijning. Pure verschijning om hun schoonheid. Om nog te zwijgen van hun verschijning als sekspeeltje in reclame (cfr. De Gamma-advertentie "Alleszuiger").

Op het meldpunt ZORRA regent het voortdurend van die klachten. Van vrouwen oververtegenwoordigd in de rol van lustobject en ondervertegenwoordigd in de rol van deskundige. Je zou er de moed bij verliezen, was het niet dat zo af en toe een positief vrouwbeeld het reclame-landschap binnendruppelt. Eentje dat vrouwen voorstelt zoals ze werkelijk zijn: actief en deskundig op vele vlakken, ongeacht hun uiterlijk of hun leeftijd. Advertenties waarin vrouwen wel worden getoond als actief in de publieke sfeer en niet alleen in de private sfeer. Actief als arbeidster, bediende, zakenvrouw, wetenschapster, politica, topsportster, beurspeculante, arts, advocate, kinesiste, enz. Maar die vrouwbeelden in de media zijn helaas nog een zeldzaamheid. Nochtans dragen ze bij tot het zich als vrouw 'goedvoelen-in-je-vel'. Ze dragen bij tot een gezond zelfbeeld.

Wat ZORRA dus probeert te doen, is het opdrijven van het aantal positieve vrouwbeelden in de media en het verminderen van het aantal negatieve of stereotype vrouwbeelden in de media. En een manier om positieve vrouwbeelden in de media op te drijven, is het inrichten van een Zorra-publieksprijs. Een publieksprijs voor de meest vrouwvriendelijke en/of roldoorkruisende reclame. Want vergeten we niet: een reclamebeeld dat man/vrouw stereotypen op zijn kop zet, legt de stereotypen zelf bloot.

De prijs voor de meest vrouwvriendelijke en/of roldoorkruisende reclame ging dit jaar naar de TV-spot voor Adecco, gerealiseerd door Duval Guillaume. De prijs werd toegekend door het publiek van de 30ste Vrouwendag op 11 november 2001 en uitgereikt door Minister Mieke Vogels,

Vlaams Minister van Welzijn, Gezondheid en Gelijke Kansen.

Een uitgesproken overwinning van de Adecco-spot is het op de 30ste Vrouwendag niet geweest. De Adecco-spot ging aan de haal met 29 van 193 stemmen, op de voet gevolgd door een ex aequo van 27 stemmen voor de billboard "Gelijkheid" van Nivea en de tv-spot "Oma" van Telenet. En het doordenker-tje "Ieder mens heeft recht op ongelijke behandeling" bezorgde Maxdata Computers de eervolle derde plaats met 24 van de 193 stemmen.

Motivatief van jury voor nominatie

(Centrum voor Vrouwenstudies - UA): De man als verleider is in reclameboodschappen geen alledaags gegeven. Meestal is die rol stereotiep aan vrouwen toebedeeld. Zij moeten via verleidelijke lichaamsposen de potentiële consument ertoe aanzetten een product te kopen. Door in een rosse buurt lonkende mannen achter het raam te zetten, worden in de tv-spot voor Adecco, een realisatie van reclamekantoor Duval Guillaume, de rollen op hun kop gezet.

Alle info op:

<http://women.uia.ac.be/Publieksprijs/NominatiesDef01.htm>

Contact

Corine Van Hellemont, Project Manager ZORRA

Tel. secretariaat 03 820 28 50

Tel. kantoor 03 820 28 87

ZORRA Media Meldpunt (Zien, Opsporen en Reageren op Rolpatronen in Advertenties en media) is gesteund door het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap - Dienst Gelijke Kansen.

nieuw

Steunpunt Gelijke Kansenbeleid

WETENSCHAPPELIJKE ONDERSTEUNING VOOR GELIJKE KANSEN IN VLAANDEREN

Op initiatief van de Vlaamse regering is zeer recent het Steunpunt Gelijke Kansenbeleid, opgericht als consortium tussen de Universiteit Antwerpen en het Limburgs Universitair Centrum, van start gegaan met een termijn van vijf jaar. Dit nieuwe Steunpunt heeft de volgende algemene doelstellingen in het vooruitzicht gesteld:

- bijdragen tot structureel en lange-termijnonderzoek op het vlak van gelijke kansen, het Vlaams prioritair beleidsdomein.
- het ondersteunen en bevorderen van de globale ontwikkeling en uitvoering van het gelijkemansbeleid en van de integratie van dit beleid in andere beleidssectoren en in maatschappelijke structuren.
- het sensibiliseren van de doelgroepen en van de bredere bevolking voor de gelijkemansproblematiek, m.a.w. de directe en indirecte ongelijkheden in de samenleving zichtbaar en bespreekbaar maken.

Het Steunpunt Gelijke Kansenbeleid zal de Vlaamse overheid wetenschappelijk ondersteunen op het vlak van gelijke kansen, door multidisciplinaire expertise en onderzoekspotentieel te ontwikkelen en ter beschikking te stellen. In dit kader zullen de onderzoeksgegevens, - analyses en - resultaten gestructureerd en gericht ontsloten worden voor de doelgroepen, andere actoren en het brede publiek in de periode 2001- 2006.

Gelijke kansen wordt beschouwd als een inclusief beleidsdomein, aangezien het eigenlijk alle beleidsdomeinen (zoals

onderwijs, werkgelegenheid, verkeer, recht, cultuur) doorkruist. De doelgroepen waartoe het Steunpunt zich specifiek richt zijn vrouwen, holebi's, allochtonen en ouderen en kinderen. Maar deze gerichte aandacht krijgt wel een geïntegreerde uitwerking. Zo zal de «gender»-problematiek zich ook bij de allochtonen en de leeftijdsgroepen manifesteren en zullen de problemen van bijvoorbeeld de bejaarden steeds meer een «etnische kleur» krijgen.

In de loop van het project en tijdens het onderzoek kunnen overigens ook nieuwe doelgroepen worden geïdentificeerd.

Prof. Dr. Magda Michielsens is de Directeur van dit Steunpunt, en tevens verantwoordelijk voor de coördinatie van de doelgroep holebi's. Zij wordt bijgestaan door een team van drie coördinatoren: Sonja Spee (doelgroep vrouwen), dr. Chris Timmerman (doelgroep allochtonen) en dr. Antonia Arnaert (doelgroepen ouderen/kinderen) en daarnaast een wisselend aantal onderzoek/st/ers. In 2002 zal veel tijd en aandacht besteed worden aan een gebruiksvriendelijke ontsluiting van informatie en onderzoeksgegevens, de uitbouw van een website en elektronisch archief en aan het opbouwen van contacten en netwerken met het middenveld en beleidsverantwoordelijken. Bovendien zal tegen het einde van 2002 een eerste Jaarboek Gelijke Kansen gepubliceerd worden.

Contact

Steunpunt Gelijke Kansenbeleid,
Gratiekapelstraat 12, 2000 Antwerpen

appel à communication

Management international

NUMÉRO THÉMATIQUE
SUR L'APPROCHE DIFFÉRENCIÉE
SELON LE SEXE ET/OU
MAINSTREAMING EN GESTION

Numéro spécial de la revue Management international prévu pour automne 2002. Cet appel concerne toutes les disciplines de la gestion: finance et comptabilité, marketing, gestion des ressources humaines, etc. Les textes sont attendus pour 15 janvier 2002.

Contact

Annie Cornet, Université de Liège - Belgique
annie.cornet@ulg.ac.be
www.egss.ulg.ac.be/annie_cornet
La politique éditoriale de la revue Management international est disponible sur le site www.cetai.hec.ca/mi/journal.htm

colloque internationale

Changement de dates

« LA RECHERCHE FÉMINISTE
FRANCOPHONE: RUPTURES,
RÉSISTANCES ET UTOPIES »

Toulouse, 17-22 /9/2002
(voir Sophia n°27)

15/1/2002: limite de réception des propositions de coordination et d'animation des ateliers thématiques et limite de réception des propositions d'invitation pour les séances plénières et tables rondes.

Contact

Tél. 33 561 50 43 94
simone@univ-tlse2.fr

festival

6e Festival Voix de Femmes

LIÈGE - BRUXELLES - ANVERS
DU 20 AU 30 MARS 2002

Le Festival Voix de Femmes est une scène des arts et des cultures du monde, un lieu de rencontres et de réflexion en mouvement.

Il mêle la musique, la danse, le théâtre et les arts plastiques dans la diversité des cultures vivantes. Pendant dix jours de fêtes, accueillies en résidence, des artistes, chanteuses, musiciennes, comédiennes et chorégraphes du monde dirigent des ateliers, participent à des rencontres, donnent des concerts et des spectacles.

C'est la rencontre des cultures portées par les femmes qui en fait la richesse, transformant cet événement en un moment rare et privilégié où les artistes partagent une histoire, une tradition, un regard, le plaisir d'être ensemble. C'est aussi un village où se rencontrent artistes, participants et spectateurs.

Au-delà de sa programmation exceptionnelle, le Festival Voix de Femmes rassemble des artistes de toutes cultures autour d'une thématique, celle des Cultures en Résistance, dont la voix est le lien et la métaphore. Articulée à cette thématique, lors du cinquième festival, s'est également créé le Réseau Mondial de la Solidarité des Mères, Epouses, Sœurs, Filles, Proches de Disparus.

Edition 2002

Le sixième Festival Voix de Femmes se déroulera à Liège, Bruxelles et Anvers, et proposera un voyage à travers des cultures qui s'enlacent, symboles et foyers de résistance. Des artistes du Moyen-Orient, d'Asie Centrale, d'Afrique et d'Amérique Latine chanteront et danseront les identités nomades et sans territoires, la paix et la mémoire, le refus du silence, des divisions ou de l'oubli.

Des voix exceptionnelles de Palestine, Egypte, Maroc, Algérie, Sahara Occidental, Mauritanie, Mali, Niger, Bénin, Sénégal, Côte d'Ivoire, Burkina Faso, Rwanda, Maurice, Cap Vert, Madagascar, Kazakhstan, Afghanistan, Pakistan, Corée, Argentine, Mexique, Colombie... Le réseau mondial de solidarité des mères y organisera sa troisième rencontre avec des représentantes du Chili, Mexique, Argentine, Liban, Maroc, Turquie, Sahara occidental, Kurdistan, Rwanda, exYougoslavie, Sénégal, Mali, Burkina Faso et Belgique.

Contact

Brigitte Kaquet (direction),
rue des Mineurs 9-11, 4000 Liège, Belgique
Tél. 04 222 12 46 - Fax 04 223 21 26
women.voices@skynet.be
<http://www.voixdefemmes.be/>

quiz

Zij-Vragen

11.11.11.

De Wereldvrouwenmars is gestapt. Een heel jaar legden verschillende organisaties er de nadruk op dat 70% van de armen wereldwijd vrouw zijn. Vrouwenorganisaties, ngo's, vakbonden, migranten- en vluchtelingenverenigingen, milieu-, holebi- en antiracisme bewegingen en verschillende particuliere geïnteresseerden trokken samen aan de kar, tegen armoede en geweld.

Ook vandaag wordt er op verschillende manieren geijverd om de kloof tussen Noord en Zuid en tussen man en vrouw te dichten, onder meer door de invoering van de Tobin-taks. 11.11.11. gaat verder met vrouwen «in the picture» te brengen, met haar nieuwe aanbod: Zij-vragen! Het is een quiz, gemaakt door & voor vrouwen én mannen.

Vrouwen vertegenwoordigen de helft van de wereldbevolking en in Verklaringen van de Rechten van de Mens is een vrouw gelijk aan een man. Vandaag lijkt dit een vanzelfsprekendheid, maar het is niet altijd zo geweest. En ook vandaag schort er dikwijls nog wat aan het plaatje. Zij-vragen toont op ludieke wijze aan dat er al een lange weg is afgelegd, maar er nog steeds veel werk aan de winkel is. Vooral in het Zuiden, maar ook in het Noorden. Door 11 reeksen vragen willen we een breed publiek van mannen en vrouwen bewust maken van tegelijk Noord-Zuid en man-vrouw kwesties. Want er is zowel een kloof tussen Noord en Zuid, als tussen de positie van vrouwen en mannen.

Praktisch

Quiz: 11 pakketjes vragen die eventueel afzonderlijk kunnen gespeeld worden + cassette met muziek. Prijs: 150 BF.

Contact

Provinciale secretariaten van 11.11.11,
of in Brussel via Leen De Boeck: 02 536 11 42

database

DIGMA**Database of Instruments for Gender Mainstreaming**

AMAZONE, E-QUALITY, INITIELLES

Au fil du temps s'est imposée dans nos sociétés occidentales une norme déterminée: celle de l'homme blanc, 40 ans, marié, père de famille, actif et bien portant. C'est sur la base de cette norme, aujourd'hui inconsciemment admise comme naturellement "neutre", que fonctionne notre société. Les transports publics ont ainsi été pensés pour servir les intérêts de cette catégorie de personnes, rendant très compliquée leur utilisation aux personnes handicapées ou à celles voyageant avec des voitures pour enfants. De la même manière, l'industrie pharmaceutique, avant de commercialiser de nouveaux médicaments, limite ses tests aux seuls hommes alors que les femmes y réagissent différemment. Ces exemples illustrent le fait que pour réussir totalement une politique, il faut avoir envisagé consciemment ses effets sur l'ensemble de la population: les hommes ET les femmes, différents du point de vue du genre, mais qui peuvent également l'être sur le plan de l'ethnicité, de l'âge, de l'origine sociale, du niveau d'étude, de l'orientation sexuelle, etc.

Approche transversale qui intègre la perspective du genre dans toutes les phases et à tous les niveaux de la prise de décision, et ce pour tous les domaines d'action, le mainstreaming du genre fait partie intégrante du processus d'élaboration des stratégies et des politiques.

Pour accompagner et inspirer les décideurs dans la redéfinition de leurs stratégies afin de les rendre davantage égalitaires, de nombreux instruments sont construits et régulièrement mis à jour par des spécialistes des questions liées au genre: checklists, audits, banques de données, statistiques commentées, questionnaires d'autoévaluation, manuels, modules de formation, brochures d'information, etc.

Directement accessible via le site web d'Amazone (<http://www.amazone.be>), DIGMA vous propose de découvrir un éventail de ces exemples. Les principaux atouts de DIGMA: des outils concrets adaptables à chaque réalité et à tous les besoins, des méthodes structurées prêtes à l'emploi, les coordonnées d'expert-es reconnu-es disposé-es à partager leurs compétences, des références couvrant de nombreux domaines de décision, des stratégies pratiques en provenance de toute l'Europe, des informations accessibles en français, néerlandais et anglais.

Contact

Ariane Dierickx, Amazone,
Middaglijnstraat 10, 1210 Brussel,
Tel: 02 229 38 00
info@amazone.be

De website van Amazone heeft er een nieuwe aantrekkingspool bij: DIGMA, een databank met instrumenten die de implementatie van gender mainstreaming kunnen helpen realiseren. De databank is het eindresultaat van een project dat Amazone uitvoerde in samenwerking met E-Quality (Nederland) en Initielles (Frankrijk), met de financiële steun van de Europese Commissie. U vindt er ca. 120 instrumenten in beschreven, uit zowat alle landen van de Europese Unie. Elk instrument is gelinkt aan een beschrijving van de "promotor" ervan, zodat DIGMA een staalkaart biedt van wie er wat ontwikkelde op het gebied van gender mainstreaming in de Europese Unie. Volledigheid is (nog) niet bereikt, en DIGMA pretendeert ook geen "top 100" van mainstreamingsinstrumenten aan te bieden, maar al wie op het terrein geconfronteerd wordt met het nieuwe toverwoord van het gelijkheidsbeleid vindt er een schat aan praktijkgerichte informatie, contactgegevens van gender-experten uit heel Europa, voorbeelden uit diverse beleidsdomeinen, verwijzingen naar publicaties en on-line beschikbaar materiaal. Alle instrumenten zijn beschreven in het Engels, maar Nederlandstalige gebruikers zullen er de instrumenten uit Nederland en België in het Nederlands terugvinden, en Franstalige gebruikers kunnen de beschrijvingen uit België en Frankrijk in hun moedertaal lezen.

Voor meer over DIGMA, om de DIGMA-brochure te ontvangen (electronische of papieren kopie) of om ons te wijzen op nieuwe of ontbrekende gegevens kan u ons contacteren op nevenstaand adres.

website

Groupement Belge de la Porte Ouverte

Le Groupement Belge de la Porte Ouverte (pour l'émancipation économique de la travailleuse) annonce l'ouverture prochaine de son site web.

Il aura pour adresse:

<http://www.porteouverte.be/>

En ligne pour janvier prochain.

Contact

Gisèle De Meur

gdemeur@ulb.ac.be

mailing list

Malvira

RÉSEAU FÉMINISTE

Malvira est un jeune réseau de contacts féministes.

Malvira a pour but de promouvoir la communication et l'organisation politique et culturelle des féministes.

Les fondatrices de Malvira sont essentiellement bruxelloises, et elles accueillent toute femme qui désire s'exprimer de manière ludique ou sur un ton sérieux. Celles-ci vous invitent à partager des tracts politiques et des coups de gueules; vous offrent un moyen de disséminer des

infos sur des soirées pour femmes, sur des manifs, sur des activités culturelles.

Vous pouvez faire circuler vos pétitions; utiliser le réseau pour trouver un poème de Natalie Barney, pour vous renseigner sur le statut de cohabitante, pour rechercher des blagues féministes, etc.

Comment fonctionne Malvira?

Les membres de Malvira utilisent une seule adresse e-mail (malvira@yahoo-groups.com) pour envoyer des messages à tout le groupe.

Malvira veut offrir un espace d'expression libre pour toutes les femmes.

Elle ne fuit pas la critique, elle emmerde son monde et aime la bagarre : mais sa force n'est pas inépuisable, son temps est précieux, et ses moyens techniques limités.

Comment devenir membre de Malvira ?

Seules les femmes peuvent faire partie de Malvira. Seules les modératrices peuvent inscrire des nouvelles membres.

(via l'adresse électronique:

Malvira-owner@yahoogroups.com)

Une de vos connaissances désire devenir participante? Toujours avec l'adresse Malvira-owner@yahoogroups.com,

Elle envoie un courrier aux modératrices. Lui sera demandé via quel biais elle connaît l'existence de Malvira.

Celle-ci sera en quelque sorte «marrainée» par une participante actuelle.

Contact

Malvira-owner@yahoogroups.com

<http://groups.yahoo.com/group/Malvira>

newsletter

Lettre d'information électronique

LOBBY EUROPÉEN DES FEMMES

Le Lobby Européen des Femmes envoie mensuellement par email les Brèves du LEF, bulletin d'information électronique comprenant les rubriques suivantes: un éditorial, les nouvelles du LEF, nouvelles européennes en bref, gros plan sur la société civile, un agenda d'événements,...

Comment recevoir les Brèves du LEF

Via le site web du LEF :

– version anglaise

<http://www.womenlobby.org/doclist.asp?SectionID=1&LangName=english> en haut de l'écran à droite remplir dans l'espace prévu à cet effet à côté de REGISTER FOR OUR NEWSFLASH : l'adresse électronique. La requête est envoyée et dans les minutes qui suivent la personne reçoit la dernière édition du Newsflahs

– version française

<http://www.womenlobby.org/doclist.asp?SectionID=1&LangName=français> en haut de l'écran à droite remplir dans l'espace prévu à cet effet à côté de RECEVOIR NOTRE BULLETIN : l'adresse électronique

Autre possibilité sans passer par le site : envoyer un courriel à ewl@womenlobby.org

Un message très court du genre : enregistrement pour les brèves du LEF s'il vous plait, plus dire la version voulue FR/EN

Contact

Lobby Européen des Femmes

ewl@womenlobby.org - www.womenlobby.org

archieff

Made Media Archief Diversiteit en Emancipatie

CENTRUM VOOR VROUWENSTUDIES - UA

website

RoSa

NIEUW OP DE ROSA-WEBSITE

Wil u nalezen welke reacties er in de pers verschenen op de snelle opmars en het succes van mannenbladen in 2000? Bent u op zoek naar tips en informatie op het net over hoe je stereotyperingen in beeldvorming van vrouwen kan herkennen, kan vermijden en kan bestrijden? Wil u aan de hand van foto's en artikels kennismaken met het fenomeen van de 'cyberbabes'? Bent u geïnteresseerd in nog meer online databanken met informatie over de rollen van vrouwen in de samenleving, over diversiteit in beeldvorming, over media-effecten, ...? Wil u weten hoeveel vrouwen er nu juist getoond worden op televisie, en hoeveel vrouwen er eigenlijk achter de schermen werken? En wil u verder weten hoe men met deze cijfers aan de slag kan gaan, in wetenschappelijk onderzoek en in beleid?

U vindt het via MADE! Het online archief met informatie over diversiteit en emancipatie in de beeldvorming van vrouwen en mannen in de media. Via een gebruiksvriendelijk zoekstelsel op de website van MADE kan u zoeken in verschillende soorten informatie over beeldvorming m/v in de media. Een deel van de informatie kan u online bekijken (websites, foto's, reclamebeelden, persartikels, lezingen of presentaties), terwijl het andere deel bestaat uit referenties naar materiaal dat elders te bekijken is (boeken, rapporten, artikels, eindverhandelingen, brochures of instrumenten).

Op de helppagina wordt bondig uitgelegd hoe u voorts kan zoeken op jaar, auteur, zoekwoord of trefwoord.

MADE is een project van het Centrum voor Vrouwenstudies van de UA, in samenwerking met RoSa en gesubsidieerd door Dienst Gelijke Kansen in Vlaanderen.

Doelstellingen:

"Beeldvorming m/v" is een belangrijk maatschappelijk thema binnen het gelijke kansenbeleid. De afgelopen jaren is al gebleken dat er groeiende interesse is voor het onderwerp.

Wij willen verschillende doelgroepen (studenten, docenten, onderzoekers, mediamakers, beleidsmedewerkers, vormingswerkers,... m/v) efficiënt en eerstelijns ondersteunen via een website met een online raadpleegbare databank met bruikbare informatie over het domein van beeldvorming m/v. Het onderzoeksmateriaal (artikels, illustraties, publicaties, lezingen, presentaties,...) en bibliografische gegevens met betrekking tot het domein van beeldvorming zijn nu op een toegankelijke wijze, via het net, beschikbaar voor een breed publiek.

Contact

Centrum voor Vrouwenstudies, UA,
Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk
Tel. 03 820 28 50 - Fax 03 820 28.86
vrouwenstu@uia.ua.ac.be
<http://women.uia.ac.be/made>

De virtuele bibliotheek

RoSa breidt haar dienstverlening uit naar het www. Op de vernieuwde linkpagina op www.rosadoc.be staan honderden links naar sites die van belang zijn voor iedereen die met gelijke kansen, gender of feminisme bezig is.

Volg de gids

Of beter gezegd de gidsen. Onze toegevoegde waarde zit 'm in onze catalogiserende reflex: een duidelijke overzichtspagina helpt je op weg. Zoek en vind in Cultuur, Gelijke Kansenbeleid, Geschiedenis, Gezondheid, Media, Opleiding en Arbeid, Sport, Vrouwenorganisaties, Vrouwenstudies, Wetenschap en Technologie. Binnen die grote thema's staan de sites geografisch en/of alfabetisch gerangschikt.

Contact

Het adres is nog altijd: www.rosadoc.be
Contacteer ons met al je vragen,
opmerkingen, aanvullingen.
miekemaerten@rosadoc.be

ATHENA: le retour

Membre depuis 1998 du réseau européen Athena (Advanced Thematic Network in Women's studies in Europe), Sophia a mené, dans le cadre des activités de ce réseau, une recherche exploratoire sur les diplômées de la Gas-opleiding de l'UIA dont nous avons fait état précédemment¹. A la fin du mois d'octobre, les expertes du réseau, dont plusieurs belges² se sont retrouvées à Madrid pour une réunion de travail qui devait d'une part réaliser le bilan d'Athena I et d'autre part lancer les projets pour Athena II. Tout d'abord les différents panels ont présenté de manière synthétique les résultats de leurs travaux qui seront publiés sous peu sous forme de plusieurs rapports et d'un livre, à savoir le troisième volume de «The making of European Women's studies. A work in progress report on curriculum development and related issues in gender education and research». Ensuite les grandes lignes du nouveau projet Athena II ont été discutées et l'on a même évoqué des pistes pour Athena III. Intitulé «the return», le projet Athena II poursuit un double objectif de consolidation et de développement.

Consolidation

- Renforcer la collaboration européenne en matière d'études de genre
- Développer les relations entre les différentes institutions partenaires et les organisations de femmes pour

jeter un pont entre la production de savoirs académiques et le champ plus large des activités des femmes, en particulier les centres de formation, les bibliothèques et centres de documentation ainsi que les activités des femmes dans le domaine des nouvelles technologies de l'information et de la communication à la fois à l'intérieur et à l'extérieur des universités

- S'appuyer sur des programmes et des projets de coopération existants
- Mettre en œuvre le travail entrepris
- S'appuyer sur les résultats d'Athena I

Développement

- Renforcer les liens entre enseignement, recherche et la société civile
- Concevoir et enseigner des programmes européens intégrés et novateurs à tous les niveaux de l'enseignement supérieur
- Mettre au point un diplôme européen en études de genre pour les premiers et deuxième cycles
- Recenser l'offre existante en matière de diplômes et d'enseignement dans les divers pays d'Europe
- Contribuer à la formation intellectuelle et professionnelle des femmes de manière à améliorer leurs possibilités d'emploi
- Accorder plus d'attention aux jeunes, à la prochaine génération d'étudiant-e-s en études de genre.

Le réseau thématique Athéna II sera doté d'une nouvelle structure comprenant trois groupes de travail sur les thèmes suivants:

- «D'un programme commun à un diplôme européen commun»: le groupe de travail organisera entre autres un cours annuel intensif en études de genre européennes dans une perspective multiculturelle et interdisciplinaire
- «Renforcement du lien entre l'enseignement et la recherche»: par exemple lors du colloque organisé annuellement qui réunira des étudiant-e-s et de doctorant-e-s en études de genre
- Faire le lien entre les études de genre dans les universités et les organisations et centres de formation des femmes concernés par ce domaine, les bibliothèques et centres de documentation devant jouer ici un rôle important.

Notes

1. Bulletin de Sophia n° 26, deuxième trimestre 2001.
2. Laurence Claeys (UA), Martha Franken (AOIFE Advisory Board), Ada Garcia (UCL), Magda Michielsens (UA), Nadine Plateau (Sophia), Maria Puig (ULB), Chris Zwaenepoel (RoSa).

politiek/politique

ECPR standing group «women and politics»

NL

Sinds 1985 brengt deze groep van het European Consortium of Political Research het thema gender en politiek onder de aandacht, o.a. door de organisatie van gender workshops en panels tijdens de Joint Sessions en General Conferences van de ECPR te stimuleren. De groep beschikt ook over een email-lijst, die als informatie en discussieforum dient. Conferenties, workshops, recente uitgaven, beurzen, prijzen, vacatures en informatie over partners voor internationale onderzoeksprojecten in het domein gender en politiek bereiken zo alle uithoeken van Europa. In sommige landen, waaronder België, geniet deze lijst, evenals de groep op zich, misschien te weinig bekendheid. Dit bericht is dan ook een oproep aan wie werkt rond het thema gender en politiek en geïnteresseerd is om de berichten van de lijst te ontvangen (en om tevens informatie via dat kanaal te verspreiden), om te surfen naar: <http://www.essex.ac.uk/ecpr/standinggroups/womenandpols.html>, waar je online kunt intekenen. Let op: bij het ECPR zijn geen individuele leden maar instituten aangesloten. In principe is de lijst van de groep enkel toegankelijk voor medewerkers van ECPR-leden. Voor België zijn dat de departementen politieke wetenschappen van

respectievelijk KUB, KUL, UCL, UFSIA, UG, ULB en VUB (voor details zie: <http://www.essex.ac.uk/ecpr/membership/ecprmemblist.htm>). Mocht je niet aan een van die departementen, maar wel aan een ander departement van de vernoemde universiteiten verbonden zijn, dan kun je eveneens aansluiten. Wie daarbuiten valt en toch aansluiting wenst bij de lijst, of wie meer wil weten, gelieve contact op te nemen met: Petra Meier.

FR

Depuis 1985 ce groupe du European Consortium of Political Research essaye de promouvoir le thème genre et politique, p.e. en stimulant l'organisation d'ateliers sur la thématique du genre pendant les Joint Sessions et les General Conferences du ECPR. Ce groupe dispose également d'une liste email, qui sert de forum d'information et de discussion. Conférences, ateliers, séminaires, publication récentes, bourses, prix, offres d'emploi et information sur des partenaires éventuels pour des projets internationaux de recherche dans le domaine genre et politique atteignent ainsi tous les coins de l'Europe. Dans certains pays comme la Belgique, cette liste, ainsi que le groupe en tant que tel n'est peut-être pas très connu. Ce message est donc un appel à

tous ceux et celles qui travaillent sur le thème genre et politique et qui souhaiteraient recevoir les messages de notre groupe (ainsi que diffuser des informations via ce canal), d'aller s'inscrire à l'adresse suivante:

<http://www.essex.ac.uk/ecpr/standinggroups/womenandpols.html>. Il est important de savoir que les membres de l'ECPR ne sont pas des individus mais des institutions. En principe la liste est seulement accessible à ceux et celles qui travaillent au sein d'une institution membre. Pour la Belgique celles-ci sont les départements de sciences politiques des universités suivantes: KUB, KUL, UCL, UFSIA, UG, ULB et VUB (pour plus de détails consultez: <http://www.essex.ac.uk/ecpr/membership/ecprmemblist.htm>). Ceux et celles qui travaillent dans un autre département des universités précitées peuvent également s'inscrire. Par contre, ceux et celles qui ne relèvent pas une de ces catégories mais veulent néanmoins faire partie de la liste ou en savoir plus, peuvent contacter Petra Meier.

Contact

Petra Meier
Vakgroep Pol. Wetenschappen (Fac ESP 2C153)
Vrije Universiteit Brussel
Pleinlaan 2, B-1050 Brussel
Tel. 02 629 20 51
pmeier@vub.ac.be

chaire inter-universitaire

Chaire en études femmes/ études de genre

À L'UCL DÈS FÉVRIER 2002

En février prochain, les jeudi 21 et vendredi 22 débute à l'UCL, la Chaire inter-universitaire en "Gender Studies". Cette Chaire qui se déroulera en quatre journées, se poursuivra un mois plus tard, les jeudi 21 et vendredi 22 mars.

Le thème choisi cette année par l'ensemble des universités qui participent au programme est «le corps des femmes». La Chaire commencera par une intervention de Rosi BRAIDOTTI (Responsable du Département des «Women's Studies» à l'Université d'Utrecht, aux Pays-Bas) et Gabriele GRIFFIN (Professeur en «Genderstudies» à l'Université de Hull, en Grande-Bretagne). Dans cette intervention, elles aborderont le thème des études de genre, de leur définition et méthodologie ainsi que la place que ces études doivent occuper dans les cursus universitaires. Elles présenteront également les activités du Réseau thématique, inter-universitaire et européen ATHE-NA.

Le programme d'enseignement s'orientera ensuite vers le thème du corps des femmes.

Autour de ce thème, différentes problématiques seront abordées par la Chaire UCL.

Les deux premières journées seront centrées plus particulièrement sur une approche «corps et sociétés» alors que les journées qui suivront, au mois de mars, seront

axées sur la problématique "genre et bio-éthique". Parmi les thèmes qui seront abordés pendant les deux premières journées, on peut évoquer: corps et pouvoir, la médiatisation du corps des femmes, corps et sociétés, la construction de la personne dans les sociétés traditionnelles, la construction par la médecine et par la psychanalyse de la différence sexuelle. Le programme des deux autres journées prendra en compte, notamment, des thématiques relatives au désir d'enfants, à la médecine de procréation, à la contraception, au choix du sexe de l'enfant et à la recherche de paternité.

Le programme détaillé sera disponible au début de l'année prochaine. Il sera largement diffusé, car la Chaire est ouverte à tous/toutes.

Contact

Groupe interfacultaire «Etudes-Femmes» (GRIEF), UNIVERSITE CATHOLIQUE DE LOUVAIN, c/o Ada GARCIA

Chargée de recherches et d'enseignement
Dép. des Sciences Politiques et Sociales
Place Montesquieu, 1/7

B-1348 Louvain-la-Neuve

garcia@spri.ucl.ac.be

Secrétariat du GRIEF

c/o GSW-CeFeSoc (Centre Femmes et Sociétés)

Avenue de l'Espinette, 18

B-1348 Louvain-la-Neuve

Tél. 010 47 41 76 - Fax 010 47 41 78

secretariat.grief@gsu.ucl.ac.be

tweespraak vrouwenstudies

Weten mannen waarom?

Mannenstudies
feministisch bekeken

CENTRUM VOOR VROUWENSTUDIES
VUB

In januari 2002 vinden op donderdagavonden op de campus van de VUB vier lezingen plaats in het kader van de Tweespraak Vrouwenstudies die ditmaal aan het thema mannenstudies zijn gewijd. Tijdens de eerste bijeenkomst (10 januari 2002) zal mevrouw Ursula Müller die een Europees onderzoeksnetwerk mannenstudies leidt, een inleiding geven tot de mannenstudies. De drie volgende lezingen (17, 24 en 31 januari 2002) zullen ingaan op het beeld van de man in de media (Peter Verstraten, K.U.Nijmegen), allochtone mannen (Christiane Timmerman, UA) en mannen, vaderschap en relaties (Ignace Glorieux, VUB).

Met uitzondering van de eerste lezing, zal elke bijdrage becommentarieerd worden door een disputant die het onderwerp benaderd vanuit inzichten van de vrouwenstudies. Ook deze lezingen zullen resulteren in een publicatie in de reeks Tweespraak Vrouwenstudies van het VUB-Centrum voor Vrouwenstudies.

Contact

VUB - Centrum voor Vrouwenstudies
Waversesteenweg 1077, 1160 Brussel
Tel. 02 629 39 38 - Fax 02 629 38 70
cvrs@vub.ac.be

film- en lezingenreeks

Een beeld van een vrouw

VAKGROEP THEATERWETENSCHAPPEN (PODIUMKUNSTEN EN FILM)
UGENT

De vakgroep Theaterwetenschappen (podiumkunsten en film) van de Universiteit Gent programmeert in het Film-Plateau, de universitaire filmclub van de Universiteit Gent, een filmreeks rond het thema «Een beeld van een vrouw». Elke donderdag wordt er een film vertoond die stof tot nadenken biedt omtrent de verbeelding van de vrouw. De projectie van de films wordt gekoppeld aan een lezingenreeks.

Praktisch

De filmzaal van het Film-Plateau is gesitueerd in het hartje van Gent, Paddenhoek 3.

Meer informatie omtrent de programmatie van Film-Plateau vindt u op de website:

<http://www.film-plateau.rug.ac.be>

Contact

Christel Stalpaert
Universiteit Gent,
Vakgroep Theaterwetenschappen
(Podiumkunsten en film),
Blandijn 2, 9000 Gent
Tel. 09 264 36 54
christel.stalpaert@rug.ac.be

Programma

Donderdag 17/1

- Germaine Dulac
«La coquille et le clergyman» (1928) 37'
- «Ame d'artiste» (1925, 88')

Donderdag 24/1

- Aime Navarra «Coeurs belges» (1923)

Donderdag 31/1

- Agnès Varda «Cléo de 5 à 7» (1961)

Donderdag 7/2: Vrouw en Nouvelle Vague

- Alain Resnais «Hiroshima mon amour» (1958) (scenario Marguerite Duras)

Donderdag 14/2

- Jean-Luc Godard «masculin-féminin» (1966)

Donderdag 21/2

- Patrice Toye «Rosie» (1998)

Donderdag 7/3

- Marie André «Répétitions» (Anne Teresa de Keersmaecker) (1984)
- Chantal Akerman «Un jour, Pina a demandé» (Pina Bausch) (1983)

Donderdag 21/3

- John Cassavetes «Woman under the influence» (1974)

Donderdag 28/3

- Marion Hänsel «Dust» (1985)

Donderdag 18/4

- Susan Seidelman «Desperately seeking Susan» (1985)

Donderdag 25/4: Vrouw en road movie

- Ridley Scott «Thelma and Louise» (1991)

Lezingen

Lunchlezingen 2002

RUG-CENTRUM VOOR GENDERSTUDIES

Programma

Maandag 25 maart

- Patriarchaal patrimonialisme. vrouwen als objecten van sociale transacties in de Late Middeleeuwen, Dr. Jan Dumolyn (RUG, Vakgroep Middleeuwse geschiedenis)
- Cycli in de vrouwenemancipatiebeweging, Prof. dr. Helmut Gaus (RUG, Vakgroep Politieke wetenschappen)

Dinsdag 26 maart

- Vrouwen in de journalistiek. Over het wel en wee van Kuifjes collega's, Dra. Mieke De Clercq (RUG, Vakgroep Communicatiewetenschappen)
- De vrouwelijke chirurg, nog steeds een contradictie in terminis? Prof. dr. Ilse Kerremans (RUG, Vakgroep Heelkunde)

Woensdag 27 maart

- Genderverschillen in de leerkracht-leerling interactie in de klas, Prof. dr. Agnes De Munter (KULeuven, Dept. Pedagogische wetenschappen, Afd. Fundamentele en comparatieve pedagogiek en methodologie)
- Genderaspecten van zorg in de opvoeding, Prof. dr. Lieve Vandemeulebroecke (KULeuven, Dept. Pedagogische wetenschappen, Afd. Sociale pedagogiek en gezinspedagogiek)

Praktisch

Van 12.00 tot 14.00 uur, Filmplateau, Paddenhoek 3 (Gent)
Toegang: 2,5 euro/dag; studenten en werklozen: 1,25 euro/dag

Contact

RUG-Centrum voor Genderstudies
Rozier 44, 9000 Gent
Tel./Fax 09 264 39 78
katrien.heene@rug.ac.be

seminaries

Genderstudies

VAP-WERKGROEP
VROUW & UNIVERSITEIT - KULEUVEN

Programma

25 maart 2002

- Interetnische burenerelaties in de Limburgse mijncities (1920-1990). Verwevenheid van gender-, etniciteits- en klasse- identiteiten op buurtniveau, door Leen Beyers (historica, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Afdeling Geschiedenis van de Nieuwste Tijd)

22 april 2002

- De sceptische blik van het feminisme in pedagogisch onderzoek: tussen zekerheid en ongebondenheid, door Stefan Ramaekers (pedagoog, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen, Monitoraat)

Praktisch

Alle seminars hebben van 12u30 tot 14u00 plaats in de Grote Vergaderzaal, De Valk, Tiensestraat 41, Leuven. Deelname aan de seminarierreeks is gratis. Vooraf inschrijven hoeft niet. Er wordt geen lunch voorzien.

Contact

Sabine Vanlangendonck,
Monitoraat Rechten & crim.wet.
Tiensestraat 41, 3000 Leuven
Tel 016 32 52 23 – Fax 016 32 52 75

prijsuitreiking

Marguerite Lefèvreprijs
voor Genderstudies

KULEUVEN

Op donderdag 28 maart 2002 geeft prof. Margaret Walker (Fordham, New York) de slotlezing in de reeks «genderstudies» van de KU-Leuven onder de titel «Truth and Voice in Women's Rights». Aansluitend bij deze lezing zal voor de eerste maal de «tweejaarlijkse Marguerite Lefèvreprijs voor Genderstudies» worden uitgereikt, ter bekroning van een licentiaatsverhandeling over gender en genderverhoudingen, geschreven aan de KU-Leuven in de academiejaren 1999-2000 en 2000-2001. Aan deze prijs van de Vlaamse Leergangen Leuven is een geldbedrag van 1500 Euro verbonden.

Praktisch

Lezing en prijsuitreiking vinden plaats op donderdag 28 maart 2002, 18-20 u., auditorium Michotte (lokaal 91.93), Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen, Tiensestraat 102, 3000 Leuven. Iedereen is hartelijk welkom op deze slotlezing en prijsuitreiking.

Contact

Info: veerle.draulans@soc.kuleuven.ac.be
voor Vlaamse Leergangen:
margot.vanbaelen@soc.kuleuven.ac.be

politique

Femmes et politique
Cycle de séminaires

CENTRE DE SOCIOLOGIE POLITIQUE ULB
BÉRENGÈRE MARQUES-PEREIRA

Mardi 19 février 2002: 14h-16h, local NB4 P0L

- Petra Meier, Assistante en Sciences Politiques à la VUB: Représentation politique des femmes en Belgique

Mardi 5 mars 2002: 14h-16h, local NB4 P0L

- Mariette Sineau, Directrice de recherche au CEVIPOF-Paris
Femmes et politique en France

Mardi 26 février 2002: 14h-16h, local NB4 P0L

- Françoise Gaspard, Directrice de recherche à EHSS, Paris
Instruments juridiques internationaux en faveur de l'égalité entre femmes et hommes

Contact

Bérengère Marques-Pereira
Centre de Sociologie Politique (CSP)
Institut de Sociologie
Université Libre de Bruxelles,
44 av Jeanne, 1050 Bruxelles
Renseignements: 02 650 34 27 (9h30 à 12h)
bmarques@ulb.ac.be.

Opleiding

Werken met seksueel misbruik

CGSO

Seksueel misbruik is een maatschappelijk probleem met verstrekkende gevolgen. De kans is groot dat u beroepshalve geconfronteerd wordt met een vermoeden of met de gevolgen van seksueel misbruik.

De opleiding vertrekt vanuit volgende uitgangspunten:

- Werken met slachtoffers en daders van seksueel geweld veronderstelt een stellingname tegen geweld en de erkenning van het recht op de verantwoordelijkheid voor (en indien het kinderen betreft, ook de zorg voor) de seksuele gezondheid en integriteit van elk individu.
- Seksueel misbruik is een dynamisch gebeuren tussen verschillende actoren in eenzelfde context: slachtoffer, pleger, hulpverlener en justitie. Tegen een achtergrond die mee bepaalt hoe we tegen seksueel misbruik aankijken: onze eigen opvattingen over seksualiteit, onze kijk op man-vrouw verhoudingen, onze eigen socialisatieprocessen.
- Tussen slachtoffer en dader doet zich een complexe en complementaire dynamiek voor. We weten dat het merendeel van de plegers zelf emotioneel verwaarloosd en/of misbruikt is geweest. Traumatische seksualisatie, stigmatisering, verraad en onmacht zijn de dynamieken die het contact tussen slachtoffers en plegers kenmerken. Het is hier dat de nefaste gevolgen voor het slachtoffer ontstaan. Een goed begrip hiervan helpt ons zowel slachtoffer- als dadergedrag te begrijpen en efficiëntere interventies te doen.
- We geloven in hulpverlening en preventie als model om gedrag te veranderen en we vertrekken van de zelf-

redzaamheid van betrokkenen. Hulpverlening moet gericht zijn op het vergroten van de oplossingsmogelijkheden van mensen.

Doel van de opleiding

De basismodules van de opleiding zijn bedoeld als kennismaking met seksueel misbruik en als initiatie in het concreet werken met mensen die misbruik meemaken of meegemaakt hebben. Volgende leerdoelen worden beoogd:

- kunnen herkennen van situaties als grensoverschrijdend
  - kunnen interpreteren van signalen en gedrag die wijzen op seksueel misbruik
  - hypothesen kunnen ontwikkelen voor een doelgericht handelen
  - seksueel geweld kunnen bespreken met cliënten
  - adequaat kunnen handelen als team
- De trainingsmodules bieden de mogelijkheid zich verder te oefenen in technieken, vaardigheden en interventiemethodes in het werken met seksueel misbruik.

Doelgroep

Intermediairs met een zorgende, begeleidende of educatieve taak die een zinvolle bijdrage willen leveren binnen het eerstelijnswork bij het stoppen en verwerken van seksueel misbruik.

Werkwijze

De opleiding wordt aangeboden volgens een modulair systeem. Bij de basismodules, na het doorlopen van een verplichte introductie, heeft u de keuze tussen twee modules: een module voor kinderen en adolescenten en een module volwassenen. Naast een theoretische omkadering wordt er ook

gewerkt met videofragmenten, groeps gesprekken, fantasieoefeningen en rollenspellen, waarbij beperkt aandacht besteed wordt aan het inoefenen van concrete vaardigheden. Aansluitend bij elke basismodule kan u een trainingsmodule volgen waar u verder technieken, vaardigheden en interventiemethodes kan inoefenen in het werken met seksueel misbruik. Na deze opleiding is er de mogelijkheid om deel te nemen aan intervisiebijeenkomsten.

Programma

- Basismodule Kinderen & Adolescenten + introductie: 17, 24 & 28/1, 4 & 25/2, 11/3
- Trainingsmodule Kinderen & Adolescenten: 10, 21 & 24/6
- Basismodule Volwassenen + intro 21 & 28/3, 18 & 25/4, 2 & 16/5
- Trainingsmodule volwassenen 13, 20 & 27/6

Voor meer info omtrent de verschillende modules, contacteer het CGSO.

Praktisch

Van 9.30u tot 16.30u, in het Vormingscentrum Jos van Ussel, Gent. Cursusnr.:H.96.18

Prijs & data

- Basismodule Kinderen & Adolescenten + introductie 9.800 Bfr. - 242,94 euro
- Trainingsmodule Kinderen & Adolescenten 5.500 Bfr. - 136,34 euro
- Basismodule Volwassenen + intro 9.800 Bfr. - 242,94 euro
- Trainingsmodule volwassenen 5.500 Bfr. - 136,34 euro

Contact

chaire féministe

Études Femmes - Études de genre

Note d'évaluation de la chaire
à l'Université de Liège

FER ULG

1. Organisation d'un enseignement

1.1. Les cours

L'impulsion offerte par la ministre en charge de l'Égalité des chances a permis d'organiser un cycle de 10 heures de cours assurés par 5 spécialistes des questions féministes:

Kelley Conway,

historienne du cinéma, professeur à l'Université de Madison, Wisconsin:
La chanteuse populaire dans le cinéma français des années 30

Cécile Dauphin,

historienne, ingénieur de recherches au CNRS, maître de conférences à l'ÉHÉSS (Paris):
La séduction. Nouvelle approche de l'histoire des femmes

Catherine Vidal,

neurobiologiste, directrice de recherche au Laboratoire de virologie moléculaire de l'Institut Pasteur (Paris):
Le cerveau a-t-il un sexe?

Claudine Hermann,

physicienne, directrice du laboratoire de Physique de la matière condensée à l'École Polytechnique de Paris:
Rapport du groupe de travail " Femmes et Sciences" du réseau ETAN et actions européennes

Margaret Maruani,

sociologue, directrice de recherche au CNRS, spécialiste de l'étude du travail des femmes, Directrice du MAGE (Marché du travail et genre):
L'emploi a-t-il un genre?

L'approche pluridisciplinaire, mais accessible pour tous, a permis aux étudiants d'envisager sous plusieurs angles la question «Femmes et travail». Elle a

révélé au public la pertinence de maintenir le débat ouvert sur les questions de genre en fonction de situations toujours préoccupantes concernant le statut de la femme dans nos sociétés.

1.2. Le public

Une centaine d'étudiants, abondamment sollicités, ont participé avec intérêt aux diverses leçons. Les plus nombreux provenaient de la Faculté de Philosophie et Lettres, plus habitués à ce type d'interrogation scientifique. Les réactions étonnées des auditeurs face à l'acuité des problèmes soulevés témoignent de la pertinence de l'introduction de la problématique «genre» au sein de l'enseignement universitaire.

La campagne d'information et la conférence de presse ont permis de drainer également un public extérieur notamment issu des milieux associatifs.

Le nombre total des participants s'élève à un peu plus de 200 personnes.

Tous se sont montrés enchantés de la qualité des exposés et de la richesse des débats successifs.

1.3. Le texte des interventions

L'intégralité des textes et bibliographies des intervenants est accessible sur le site de l'Université (<http://ulg.ac.be/ferulg/>).

1.4. Les réactions

a. Dans le milieu des chercheurs

La préparation du programme de la chaire a permis de fédérer des forces vives autour d'un projet commun et de

susciter auprès de divers spécialistes habitués de traiter des Women's studies de manière isolée de se constituer en centre de recherche encore inexistant à l'Université de Liège. Les négociations auprès des autorités est en bonne voie pour obtenir la reconnaissance de ce centre qui répond aux attentes d'une trentaine de personnes issues de toutes les facultés. Des demandes d'adhésion arrivent régulièrement.

Des relations ont par ailleurs été établies avec d'autres centres de recherches en Europe et l'initiative belge a été reçue avec grand intérêt de la part de ces organismes étrangers.

b. Dans le milieu des enseignants

Plusieurs titulaires de cours inscrits au programme de la Faculté de philosophie et lettres ont accepté de libérer les étudiants pour favoriser la fréquentation des cours inscrits à la Chaire. Certains d'entre eux ont également rejoint l'auditoire.

Il demeure cependant encore pas mal d'irréductibles dont la résistance incite à penser que le sujet est brûlant et méritait d'être fortement soutenu.

c. Auprès du rectorat

Les autorités universitaires se sont montrées très favorables et ont apporté un chaleureux soutien à l'entreprise. Leur intérêt a été avivé du fait de l'appui accordé par la Ministre en charge de l'égalité des chances.

d. Dans le grand public

Les organisatrices ont manifesté le souci

d'ouvrir les portes de l'Université au grand public intéressé par le sujet. Une vaste campagne d'informations (affiches, invitations, conférence de presse, interventions radio et TV...) a permis de faire part de l'inauguration de la chaire fréquentée également par des auditeurs extérieurs à l'Université.

2. Conséquences immédiates de la mise en place de la Chaire «Études Femmes - Études de genre»

2.1. Développement d'un réseau inter-facultaire de chercheurs

La création d'un centre interfacultaire permettra aux chercheurs de multiplier et confronter les différentes approches dans des études collectives interdisciplinaires.

2.2. Mise en place d'un réseau inter-universitaire belge et européen

L'inauguration de la Chaire a permis des contacts fructueux avec les autres centres de recherches belges. Par l'intermédiaire des invités, des relations sont désormais établies avec d'autres centres européens.

2.3. Mise en œuvre de projets de recherches

Sans attendre la création officielle du centre, les organisatrices ont élaboré plusieurs projets de recherche visant au développement des «genderstudies» à l'ULg.

- Ancrage des stéréotypes «masculin-féminin» dans divers contextes spatio-temporels culturels et confessionnels (projet de recherche interfacultaire).
- Approche comparative des stéréotypes et représentations des filles et des garçons dans le choix des études et des carrières: le cas des Facultés des sciences et des sciences appliquées de l'Université de Liège (projet de recherche interfacultaire).
- Histoire de la femme à l'Université de Liège 1876-1971 (publication du service des archives).
- Femmes, sciences et technologie (exposition)

2.4. Création d'un site

<http://www.ulg.ac.be/ferul/>

Ce site mis à jour régulièrement assure à la Chaire une grande visibilité tant à l'intérieur de l'Université que dans les milieux extérieurs. Le nombre des visiteurs est en hausse depuis le lancement de la Chaire.

La mise en place de ces projets et l'intérêt manifesté par le milieu universitaire dans son ensemble témoignent de l'importance des enjeux et surtout de l'impérieuse nécessité de poursuivre.

Contact

eindwerken

VAO-opleiding Vrouwenstudies 2000-2001

UNIVERSITEIT ANTWERPEN

Volgende studenten dienden in september 2001 hun eindwerk in voor het behalen van de graad «Gediplomeerde in de Aanvullende studie Vrouwenstudies», academiejaar 2000-2001. Een overzicht van de eindwerken van voorgaande jaren is te vinden op: <http://women-www.uia.ac.be/women/>

CALLEWEART, Marie-Jeanne

De plaats van het concept 'hand' en de 'gender-dimensie' in ons taalgebruik.

Promotor: Prof. dr. N. Delbecq

Lector: Prof. dr. M. Michielsens

«When I think of hills, I think of the upward strenght I tread upon. When water is the object of my thought, I feel the cool shock of the plunge and the quick yielding of the waves that crisp and curl and ripple about my body». (Keller, Helen (1909) *The world I live in*. London: Hodder and Stoughton). «Each of us has an exaggerated mental picture of our body, with a big head, hands, mouth and genitals, and a small trunk; children often draw people with big heads and hands, because this is the way their body feels to them». (Ackerman, Diane (1991) *A natural History of the Senses*. New York: Vintage Books).

Het ontstaan van deze scriptie is een rechtstreeks gevolg van mijn jarenlang zoeken en zoeken naar de verbinding van woord en beeld en is verder vooral gevoed door mijn enthousiasme en bewondering die ik had toen ik het

vak 'taal', een socio-linguïstisch onderzoek naar de 'gender'-aspecten binnen de taal, als keuzevak nam. Aanvankelijk leek voor mij wel alles 'nieuw'. Mijn achtergrond vanuit de 'beeldende' kunst vroeg naar een beetje theorie in verband met taal en mijn zoektocht om een verbinding te maken tussen 'taal' en 'beeldende' kunst lieten mij niet los. Vandaar dat ik nu tracht een klein onderzoek te doen naar de 'beeldende' aspecten die wij nog kunnen ontdekken in de taal, zowel figuurlijk als letterlijk gebruikt. We zullen het hier voornamelijk over het woord, begrip, figuur hand/handen hebben en stap voor stap nagaan hoe lichamen dit begrip wel is en hoe wezenlijk het functioneert zonder dat we er ons echt van bewust zijn. Dit alles illustreren we aan de hand van voorbeelden vanuit het lexicon Van Dale en andere werken. We willen de 'hand' als metafoor binnen de taal onderzoeken.

Uitgangsvragen.

Vanuit mijn interesse voor alle talen en in het bijzonder voor de beeldende taal, het beeldschrift (hiërogliefen), tekens, sporen, stempels... word ik voortdurend geconfronteerd met allerlei beelden, dingen, lichamen. Vanuit de Beeldende Kunst, waarbij de maker het vermogen bezit om ideeën, gevoelens, situaties, indrukken om te zetten, te vertalen naar een ander niveau, naar een wereld van vormen, kleuren, materialen, tracht ik een verbinding te maken naar het 'lichaam' in de taal. Het 'lichaam' vinden we zowat overal binnen de literatuur, antropologie, genderstudies, psychologie, filosofie... Indien we vertrekken vanuit een denken, dat het 'woord' als basis neemt tegenover de natuur en het menselijk lichaam, dan zal de representatie van het lichaam een belangrijk element zijn van de taal.

Taal is belangrijk als sociaal systeem. De aanwezigheid van materialiteit en niet-verbale communicatie is hierbij ook van groot belang. Het zou ons echter te ver leiden om de relatie te bespreken tussen het verbale taalsysteem en het niet-verbale (bodylanguage, paralinguïstisch taalsysteem). De betekenis van de niet-woordelijke tekens (gebaren, beweging, klank, alles beïnvloed door de cultuur) belicht de betekenis van de linguïstische tekens. Maar in dit werk gaat alle aandacht naar de eigen structuur van de taal.

OOMS, Saskia

Annette Messenger (*1943): Vrouwelijkheid in het gebruik van de materialen aan de hand van een vergelijking met Eva Hesse (1936-70) en Rosemarie Trockel (*1952).
Promotor: Prof. Dr. K. Van der Stighelen
Copro-motor: Prof. Dr. H. Van Gelder

In deze studie wordt onderzocht hoe het gebruik van textielmaterialen in het werk van drie vrouwelijke kunstenaars deel uit maakt van een vrouwelijke beeldtaal. Textielkunst of het gebruik van textiel roept immers nog steeds een associatie op naar het vrouwelijke. De installaties van de jaren '90 van de hedendaagse kunstenaressen Annette Messenger worden als uitgangspunt genomen. Er wordt een vergelijking gemaakt met het werk van Eva Hesse die in de jaren '60 in de beweging van het minimalisme een unieke positie innam als vrouw. Feministische lezingen zoals die van Lucy Lippard en Ann Middleton Wagner in verband met het werk van Hesse, worden hier in beschouwing genomen. Ook het werk van de hedendaagse kunstenaar Rosemarie Trockel wordt ter vergelijking gesteld. Er wordt geopteerd om geen essentialistische lezing van deze werken aan te gaan.

CLAEYS, Laurence

Onderwijsinnovatie: casestudy afstandsonderwijs Vrouwenstudies STIVA
Promotor: Magda Michielsens, UIA
Lector: Frieda Saecys, RUG

In de thesis wordt gekeken naar ICT, onderwijs(innovatie) en gender/vrouwen, alsook naar de relaties tussen deze factoren.

De introductie en snelle uitbouw van ICT in de wereld heeft verschillende invloeden op het onderwijs: enerzijds wordt het onderwijs naar voor geschoven als instantie die ervoor moet zorgen dat iedereen met gelijke tred de informatie- en communicatiemaatschappij betreedt, anderzijds wordt het gebruik van ICT in het onderwijs gezien als een instrument tot verbetering van het onderwijs waarbij zou kunnen ingespeeld worden op de allerindividueelste behoeften van de allerindividueelste student/e.

Hiervan vertrekkende worden in de thesis de politieke pushes tot innovatie in het onderwijs besproken; worden de antwoorden die ICT biedt op de veranderde eisen van het onderwijs(paradigma) geanalyseerd en worden de eventueel verschillende kansen en verliezen die deze veranderingen inhouden voor jongens en meisjes bestudeerd. Daarnaast wordt ook kort ingegaan op de reeds lang bestaande innige relatie tussen vrouwen, feminisme en het internet als medium tot empowerment.

De volledige analyse gebeurt aan de hand van het STIVA-voorbeeld, namelijk de ontwikkeling en het verloop van het onderwijsinnovatie project Vrouwenstudies (STIVA genaamd, een samenwerkingsproject tussen UIA, RUG en VUB) die bestaat uit een online curriculum van drie vrouwenstudies vakken waaraan sinds 1999 gewerkt wordt en dat sinds 2000 gedoceerd wordt.

Afstandscursussen vrouwenstudies

Genderbril op na surfen

LAURENCE CLAEYS

Leefgezel(lin) met kinderen weggejaagd uit de living, toetsenbord en koffie bij de hand, vloekend op de provider omdat de connectie verbroken wordt... Je verdiepen in het leven van Emmeline Pankhurst, een filmpje bekijken over de geschiedenis van de vrouwenbeweging in België, discussiëren over de beleidsnota van Minister Vogels... Virtueel werken aan reële opbouw van je genderkennis, het kan. Drie cursussen Vrouwenstudies worden namelijk voor het tweede jaar via internet gedoceerd.

Dit artikel gaat over de ontwikkeling van de afstandscursussen vrouwenstudies; de stimulansen, de motivaties en een korte bespreking van een stukje van de leeromgeving. Het proces van concreet idee tot eindproduct is langer en uitgebreider dan hier beschreven. Dit artikel is een korte samenvatting van mijn eindwerk «Onderwijsinnovatie: case-study afstandsonderwijs Vrouwenstudies STIVA»¹.

1. STIVA: kort geschetst

Tijdens het academiejaar 2000-2001 organiseerde het Centrum voor Vrouwenstudies - in een samenwerkingsverband tussen de Universitaire Instelling Antwerpen (UIA), Universiteit Gent (RUG) en Vrije Universiteit Brussel (VUB) - voor de eerste maal de afstandsonderwijsopleiding «Vrouwen en Politiek». Deze opleiding omvat drie on-line cursussen Vrouwenstudies: Feministische Theorieën, Gelijke Kansenbeleid en Media en werd STIVA² (afkorting van «Stimulering Innovatie Vrouwenstudies Afstandsonderwijs») gedoopt.

De drie cursussen Vrouwenstudies worden door drie verschillende docenten Vrouwenstudies gedoceerd, enkele assistenten werkten intensief mee aan de ontwikkeling van de cursussen: de cursus Feministische Theorieën door Prof. Dr. M. Michielsens (UIA), naast docent was zij tevens promotor van het volledige project;

de cursus Gelijke Kansenbeleid door Prof. Dr. A. Woodward³ (VUB); de cursus Media door Prof. Dr. F. Saeys (RUG). Alle docenten doceerden de cursus die aangeboden werd via afstandsonderwijs sinds jaren binnen de VAO⁴-opleiding Vrouwenstudies. De drie cursussen werden opeenvolgend gedoceerd, de studenten werden verwacht één dag per week te studeren gedurende het volledige academiejaar (literatuur en oefeningen maken inbegrepen). Er werd bewust gekozen om de studenten gelijktijdig door de cursus te laten gaan, vooral omdat dit de onderlinge communicatie bevordert. Bij de aanvang van de cursus kregen de 25 studenten – via email – een login en paswoord⁵ toegestuurd. Door naar de website⁵ van STIVA te gaan, konden ze starten met studeren.

Bij de start van elke cursus was een (optionele) live bijeenkomst voorzien, waar een technische uitleg gegeven werd over het gebruik van de courseware en een inhoudelijke inleiding op de cursus.

2. De realisatie: stimulansen, ideeën en beslissingen

Drie factoren waren van doorslaggevend belang om tot ontwikkeling van de cursussen te komen: de ervaringen opgedaan tijdens de ontwikkeling van Europese online cursussen Vrouwenstudies, beleidsinitiatieven en de verschuiving van het heersende leerparadigma. Zij gaven de aanzet om sluimerende ideeën vorm te geven.

Cybernoise, Diotima en Gendering Cyberspace zijn drie Europese projecten afstandsonderwijs Vrouwenstudies waar Prof. Michielsens (voor Diotima ook Prof. Woodward) actief bij betrokken was.

Cybernoise⁶ is een digitale versie van de vrouwenstudies summerschool die elk jaar gedoceerd wordt op een andere

plaats in Europa. In 1999 werd parallel aan de live summerschool een digitale summerschool, Cybernoise genoemd, georganiseerd. Diotima⁷ is een driejarig project, gesubsidieerd door de Europese unie, dat tot doel had een afstandsonderwijspakket «Gender en Politics» te ontwikkelen. Dit was een samenwerkingsverband tussen elf partners van zeven verschillende Europese landen. Gendering Cyberspace is een tweejarig project, gefinancierd door de Europese unie, dat tot doel had de ontwikkeling en het doceren van een module «Multimedia and multicultural genderstudies in Europe» via afstandsonderwijs. Momenteel loopt deze cursus parallel met de vrouwenstudies summerschool. Het is een samenwerkingsverband tussen negen Europese landen. Naast deze leerrijke ervaringen die tal van ideeën opriepen om ook in Vlaanderen afstandsonderwijs te ontwikkelen waren ook de beleidsstimulansen voor innovatie in het onderwijs van groot belang.

De Europese top van Lissabon waar het actieplan «e-Europa: een informatie-maatschappij voor iedereen» (2000) werd opgesteld, was een belangrijk moment voor de aandacht die de volgende jaren vanuit Europa aan e-leren⁸ zou gegeven worden. In navolging van deze top werd een Europese Commissie met betrekking tot e-leren opgericht. Vanuit deze commissie werd dan een actieplan opgesteld dat uiteindelijk in een resolutie⁹ van de raad betreffende e-leren resulteerde.

Ook de Vlaams minister voor Onderwijs en Vorming, Marleen Vanderpoorten, vernoemde in haar beleidsnota (Vanderpoorten, M., 2000) expliciet de integratie van ICT¹¹ in het onderwijs. De Vlaamse regering besloot in 1997 een speciaal fonds op te richten voor innovatieprojecten binnen het onderwijs; dit STIHO¹²-fonds kent budgetten toe aan projecten die zowel technologisch als inhoudelijke vernieuwingen voor het hoger onderwijs inhouden. Het STIVA-project werd van 1999 tot 2001 door het STIHO-fonds gefinancierd.

Het veranderd leerparadigma was de derde stimulans die tot ontwikkeling van de afstandscursussen Vrouwenstudies leidde. Met veranderd leerparadigma wordt verwezen naar de constructivistische visie op leren, de wending van extern gestuurd leren, gericht op het aanleren van observeerbaar gedrag, naar intern of zelfgestuurd leren, met de klemtoon op complexe, cognitieve processen (zie o.a. Lowyck, J., 1997: 89). Deze visie op leren en studeren legt de nadruk op de student(e) als «actor» die voortdurend betekenis toekent aan nieuwe informatie op basis van voorkennis en ervaringen.

Als over ICT in het onderwijs gesproken wordt, wordt dit altijd gelinkt aan het concept «onderwijsinnovatie». Wat deze term inhoudt wordt meestal niet verduidelijkt maar de term wordt wel te pas en te onpas door beleids- of andere instanties gebruikt en dekt dan verschillende ladingen. Wat zeker is, is dat de visie op leren als kennisconstructie-proces verweven zit in het concept «onderwijsinnovatie». Als belangrijkste kenmerken van het concept «onderwijsinnovatie» kan studentgecentreerd onderwijs, flexibilisering, differentiatie, de hernieuwde functie van de docent en krachtige leeromgevingen verstaan worden. Teveel wordt onderwijsinnovatie nog gezien als het brengen van meer computers in klaslokalen, de technologie domineert het debat ondertussen dat de didactiek vaak in de vergeethoek verdwijnt.

Dat ICT als krachtig antwoord gezien wordt op deze nieuwe eisen van het onderwijs is niet vreemd. Het leren is er namelijk contextgebonden (door simulaties, cases), er kan in grote mate informatie aangereikt worden (WWW, databases, online tijdschriften), er zijn verschillende interactiemogelijkheden (CMC¹³, email), er is mogelijkheid tot groepswerken. Zeker in het kader van afstandsonderwijs zijn de interactie- en communicatiemogelijkheden die de computer en het internet biedt een grote stap vooruit.

Vrouwenstudies vond de tijd dan ook rijp om zelf op de trein van onderwijsinnovatie met gebruik van ICT te springen. Een aantal kenmerken, intrinsiek aan vrouwenstudiesstudenten verbonden, veronderstelden dat er een doelpubliek was voor het afstandsonderwijs. Studenten Vrouwenstudies zijn een heterogene groep qua voorkennis, jobstatus, leeftijd, doelstellingen voor het volgen van de cursus en geografische spreiding. Dit zorgt ervoor dat er vraag is naar een manier om in te spelen op de verschillende kenmerken en behoeften van de studenten.

Ook het feit dat in Vlaanderen er maar één locatie is waar een volwaardige interuniversitaire opleiding Vrouwenstudies gedoceerd wordt, is een belemmering voor een aantal geïnteresseerden. Er wordt immers op interuniversitaire samengewerkt om vrouwenstudies aan de universiteiten te doceren, en de lessen worden aangeboden in Antwerpen. Docenten en studenten moeten zich steeds verplaatsen naar de UIA om de lessen te geven of bij te wonen. Afstandsonderwijs, flexibel in tijd en ruimte, leek hier dan ook een ideale oplossing.

Kirkup en Morton (2000) wezen in hun onderzoek op het feit dat vrouwen erg positief staan tegenover het idee om te leren werken met een computer in de context van andere cursussen die hen inhoudelijk interesseren. Het grootste deel van studenten Vrouwenstudies zijn vrouwen, hier hoopten we dus ook in te spelen op een behoefte die leefde.

Het stimuleren van studenten én docenten om vaardigheden te ontwikkelen en de mogelijkheden om nieuwe technologieën te ontdekken was ook vanaf het begin een doelstelling van het project. In de promotiefolder van de cursussen staat ook expliciet dat er geen voorkennis van internet of computergebruik nodig is, bij de start van de cursussen wordt een korte opleiding (drie avonden) inleiding tot het gebruik van internet georganiseerd. Dit bleek meer dan voldoende om alle studenten vlot met de cursus te leren

omgaan en een aantal andere functionaliteiten van het Netuit te leggen.

In laatste instantie speelde het project ook in op de bestaande vragen naar o.a. kennis over cognitieve processen over leren en ICT, de gender- en generatiekloof binnen ICT gebruik, de kansen tot openen van kennis naar nieuwe bevolkingsgroepen en het levenslang leren.

3. Interactieve en adaptieve componenten in de cursus

Het is onmogelijk om een volledige beschrijving van de virtuele leeromgeving van de studenten te schetsen, daarom zal hier enkel worden ingegaan op de adaptieve en interactieve componenten die aanwezig zijn in de courseware.

Courseware is een pakket educatieve software, beter bekend onder de naam «digitaal leerplatform». Het bestaat in allerlei vormen en merken. De markt van deze educatieve software is een groeiende sector, met digitaal onderwijs valt geld te verdienen en de commerciële sector speelt hier gretig op in. De bekendste pakketten zijn: BlackBoard, CourseInfo, WebCT, TopClass en Web Training Toolbox¹⁴. Voor STIVA werd gekozen om niet met een bestaand courseware programma te werken omdat we echt innoverend wilden zijn, zoals trouwens door de financierende werd gevraagd. De opdracht was: «het ontwerpen en ontwikkelen van flexibele, kwaliteitsvolle en doelmatige leeromgevingen».

Daarnaast werd geopteerd om echt voor adaptiviteit te zorgen in de cursus. Van alle bestaande commerciële courseware is enkel TopClass licht adaptief.

Adaptiviteit betekent dat er een differentiatie van de cursus is naargelang het profiel van de student(e) en naargelang van het doorlopen studiepad. Tot nu toe werden m.b.t. het gebruik van e-lernen de positiefste resultaten geboekt met homogene virtuele studentengroepen die over een gedegen voorkennis beschikten en sterk gemotiveerd waren (Brusilovsky, P., et al.) Toch is het doel van e-lernen vooral ook met heterogene groepen te werken, met

een gemengde studentenpopulatie, maar wel op een studentgecentreerde wijze. Door het gebruik van adaptieve courseware wordt ingespeeld op een heterogene groep, de inhoud van de cursus kan aangepast worden aan de verschillende doelstellingen van de studenten, de verschillende achtergronden, de verschillende voorkennis-niveaus en leermogelijkheden (Brusilovsky, P. et al.).

Naast adaptiviteit is interactiviteit is het ook juist de interactiviteit die de computer en de online leersituatie uniek maakt (Borsook, T. K. et al., 1991). Het is erg belangrijk communicatiemogelijkheden te hebben zodat studenten zich niet alleen voelen en ook feedback kunnen krijgen. Zeker vrouwen stellen communicatie en sociale contacten tijdens hun studie op prijs (Michielsens, M.). In de cursussen zijn diverse interactiemogelijkheden ingebouwd: meerkeuzevragen, filmpjes, zoekfuncties, emailcommunicatie (automatisch en/of manueel), rechtstreekse berichten van docenten naar studenten (synchroon), algemene discussiefora, private notes (het bijhouden van persoonlijke aantekeningen in het programma die later kunnen opgevraagd worden), docenten notes (discussies met docenten), studenten notes (discussies met medestudenten). Al deze note-systemen kunnen op elke pagina van de cursus geplaatst worden. De interactiecomponenten zijn volledig geïntegreerd in de lessen, het is dus niet zo dat studenten naar een andere virtuele ruimte moeten gaan om te discussiëren.

4. Besluit

Het vrouwenstudies afstandsonderwijsproject kon tot stand komen door verschillende stimulansen: Europese projecten, beleidsbeslissingen en veranderingen in didactische leervisie. Docenten vrouwenstudies van drie verschillende universiteiten ontwikkelden samen het STIVA-project: namelijk de realisering van een module «Vrouwen en politiek», gedoceerd in het Nederlands via internet. Binnen STIVA worden de adaptieve en interactieve mogelijkheden

van het internet gebruikt die een grote verbetering van het afstandsonderwijs inhouden.

Een gendervisie ontwikkelen kan nu dus ook op eigen tempo en van op zelfgekozen locatie. Internet en vrouwen(studies): een geslaagde combinatie.

Noten

1. Dit eindwerk werd in september 2001 ingediend om het diploma van geaggregeerde in de aanvullende opleiding Vrouwenstudies te behalen.
2. STIVA is de afkorting van Stimulering Innovatie Vrouwenstudies Afstandsonderwijs. Deze naam werd niet zomaar aan de cursussen toegekend, het staat in het Italiaans voor de opslagplaats in het ruim van een schip, voorraadplaats van vele goederen.
3. Prof. Dr. A. Woodward doceert de cursus niet meer tijdens het academiejaar 2001-2002, Dra. Petra Meier en Dra. Karen Celis nemen de verantwoordelijkheid over deze cursus over.
4. Voorgezette Academische Opleiding
5. De cursussen zijn te bereiken via het webadres <http://women.uia.ac.be/stiva> (enkel toegankelijk met paswoord)
6. Voor meer informatie over Cybernoise: <http://women.ped.kun.nl/cybernoise>
7. Voor meer informatie over Diotima: <http://women.ped.kun.nl/diotima>
8. e-Learning of e-leren (electronisch leren) wordt in het rapport van de Europese Commissie gedefinieerd als "het gebruik van de nieuwe multi-mediatechnologieën en internet om de kwaliteit van het leren te verbeteren door middel van het vergemakkelijken van de toegang tot hulpbronnen en diensten, alsmede door uitwisseling en samenwerking op afstand" (Commissie van de Europese Gemeenschap, 2001: 2). Aanvullend kan gesteld worden dat bij het studeren een netwerk (LAN, WAN of internet) gebruikt wordt.
9. De belangrijkste documenten van deze commissie zijn "e-Learning – het onderwijs van morgen uitdenken" (24 mei 2000) en "e-Learning actieplatform – het onderwijs van morgen uitdenken" (28 maart 2001), op 13 juli 2001 werd door de Europese Raad dan een resolutie betreffende e-Learning goedgekeurd (referentie: 2001/C 204/02), de verzoeken naar de lidstaten en naar de commissie die hierin geformuleerd werden zijn grotendeels afgeleid uit voorvernoemde documenten.
10. Resolutie van de Raad van 13 juli 2001 betreffende e-learning, referentie 2001/C204/02, gepubliceerd op 20 juli 2001 in het publicatieblad van de Europese Gemeenschappen. Resoluties zijn gemeenschappelijke wilsuitingen van de verschillende Europese Staten en hebben geen wetgevend maar vooral een politiek karakter.
11. Informatie- en communicatietechnologie (ICT) is een verzamelbegrip voor allerlei technologie-

en die gebruikt worden voor het verzamelen, opslaan, ordenen, bewerken, verwerken en doorgeven van informatie. Deze informatie kan in verschillende vormen voorkomen, zoals data, beeld en geluid. Vaak spreekt men ook over nieuwe media of over multimedia.

12. STIHO staat voor Stimulering Innovatie Hoger onderwijs, voor meer informatie: <http://www.ond.vlaanderen.be/innovatie>
13. CMC = Computer-mediated communication
14. Het gebruiken van commerciële courseware, in tegenstelling tot het zelf programmeren en op elkaar afstellen van verschillende onderdelen, heeft een aantal voordelen zoals: tijdsinst, groter gebruiks- en onderhoudsgemak, brede basis voor informatie uitwisseling en interne en externe uniformiteit en integratie (De Smet, P. en Candaele, A., 2000)

Referenties

- Borsook, T.K., Higginbotham-Wheat, N. (1991), «Interactivity: What Is It and What Can It Do for Computer-Based Instruction?», in *Educational Technology*, oktober: 11-17.
- Brusilovsky, P., Eklund, J., Schwarz, E. Web-based education for all: a tool for development adaptive courseware, <http://decweb.ethz.ch/WWW7/1893/com1893.htm>
- De Smet, P. Candaele, A. (2000), De functionaliteit en gebruiksvriendelijkheid van commerciële courseware: WebCT, CourseInfo, eCollege en Web Training Toolbox., Studiedag Onderwijsinnovatie en ICT. UGent
- Kirkup, G., Morton, S. (2000), "The Impact of ICTs on Women Students and their Teachers, Lessons form the Open University", in Braidotti, R., Vonk, E. (Eds.), *The Making of European Women's Studies: A Work in Progress Report on Curriculum Development and Related Issues* (80-86), Utrecht: Athena
- Lowyck, J. (1997), «Onderwijs en technologie: van afstandelijk-beschouwend naar kritisch-geëngageerd», in Elen, J., Staessens, K. (Eds.), *Onderwijskundige begeleiding in het hoger onderwijs: uitdagingen en perspectieven* (87-104), Leuven-Appeldoorn: Garant.
- Michielsens, M. Virtual Ties. Women and Information Technologies, <http://www.socsci.kun.nl/ped/alg/magda/ties/index.htm>
- Salmon, G. (2000), *E-Moderating, the Key to Teaching and Learning Online*, London: Kogan Page Limited
- Willems, P. (2001), Aanvraagformulier stiho-project vijfde ronde, <http://www.ond.vlaanderen.be/innovatie/nieuws/index.htm>

Contact

Laurence Claeys
UIA, Universiteitsplein 1- gebouw 1
2640 Wilrijk
Tel. 03 820 28 50 – Fax 03 820 28 86
vrouwstu@uia.ac.be

doctorat en études cinématographiques

La fascination de la corruption

LE CAS DE L'HEROÏNE MALÉFIQUE DANS LE MÉLODRAME FILMIQUE AMÉRICAIN
(1940-1953)

MURIEL ANDRIN, ELICIT/ULB

Ma recherche sur le Mélodrame filmique, entreprise avec l'écriture d'une thèse de doctorat au sein de la Licence en écriture et analyse cinématographiques (ELICIT) de l'Université Libre de Bruxelles, concerne directement le champ des études féministes. La revisitation théorique du Mélodrame coïncide en effet, presque logiquement pourrait-on dire, avec l'émergence des études féministes au début des années 70. Le genre mélodramatique filmique présente des caractéristiques dignes de susciter l'intérêt d'études portées sur la représentation de la femme: le caractère central de ses héroïnes entraîne la focalisation du récit sur des préoccupations et un environnement domestiques et articule la narration autour d'un point de vue et un discours essentiellement féminins¹. Un nombre impressionnant de théoriciennes se sont dès lors attaquées à ce corpus de films, les unes dans une perspective sociologique de représentation féminine (de Molly Haskell et de son livre-phare *From Reverence to Rape-The Treatment of Women in the Movies*² jusqu'à Mary Ann Doane), l'autre dans celle de la réception spectatorielle et de l'effet produit par des Mélodrames sur le public féminin auquel il est prioritairement destiné lors de sa production (à partir de la réflexion de Laura Mulvey dans son article fondamental «Visual Pleasure and Narrative Cinema»³). Pourtant, sans vouloir minimiser l'apport incontestable des études féministes dans ce domaine précis, la perspective qu'elles ont porté jusqu'à présent sur le genre mélodramatique mène temporairement à une impasse. En effet, dans un premier temps, la grande majorité de

études féministes ne semble considérer le Mélodrame que sous la perspective des woman's films, sans se préoccuper des autres sous-genres. De plus, cette forme mélodramatique essentiellement articulée par rapport au pathos engendre la deuxième partie du problème: les héroïnes mélodramatiques ne sont, dans ces Mélodrames (notamment les Mélodrames maternels), perçus que sous l'angle de la passivité et du sacrifice créant une dichotomisation très claire et très tranchée avec les images des femmes fatales définitivement associées, elles, à l'univers du Film Noir.

Pour moi, cette conception exclut en réalité une des règles fondamentales du genre énoncée par Peter Brooks: «evil is the motor of the plot». Le Mal et sa représentation sont, dès les premières acceptions théâtrales du terme, à la base de la structuration mélodramatique et de son déroulement narratif. Ma perspective, conditionnée par cette découverte, tend ainsi à s'éloigner de la conception pathétique du Mélodrame pour considérer un nouveau sous-genre, le Mélodrame Maléfique et plus précisément encore, la base structurante de celui-ci, à savoir l'héroïne maléfique. Cette dernière apparaît dans des films comme *Angel Face* (Otto Preminger, 1953), *Born to Be Bad* (Nicholas Ray, 1952), *The Letter* (William Wyler, 1940), *Madame Bovary* (Vincente Minnelli, 1949) ou encore *My Forbidden Past* (Robert Stevenson, 1951), trouvant parfois des prolongements dans d'autres espaces temporels (*Of Human Bondage* de John Cromwell, 1934) ou délimitations géographiques (*Gone to Earth* de Michael

Power & Emeric Pressburger, 1950, produit en Angleterre)⁴.

L'émergence de l'héroïne maléfique au début des années 40 semble dépendre à la fois d'intentions moralisatrices intrinsèques au genre mélodramatique et de la nécessité de dénoncer des comportements inadéquats à un public largement féminin dans un contexte socio-historique particulier. Si l'on pourrait tout d'abord croire à l'intention de reconduire les femmes dans leurs foyers après ce qui a été décrit comme «l'effort de guerre», il faut en réalité inscrire le processus dans la perspective plus large d'un «environnement paranoïaque» qui cherche à définir les ennemis de l'état. Ceux-ci sont parfaitement identifiables pendant les années de guerre mais deviennent plus difficilement repérables en temps de paix; la traque s'étend alors jusque dans la représentation la plus chère aux institutions patriarcales, à savoir le foyer. Opérant une scission définitive avec les femmes fatales qui évoluent dans les univers glauques et masculins des Films Noirs, les héroïnes maléfiques apparaissent au cœur même des foyers, pour les miner de l'intérieur, mues par des passions excessives et dévastatrices.

L'héroïne maléfique répond, comme le prédit le genre dans lequel elle s'inscrit, à une construction hautement programmatique qui sert les intentions moralisatrices de l'intrigue. En effet, sa malignité est systématiquement dénoncée, aussi bien au niveau du discours que des éléments visuels, tout au long du déroulement filmique, et son parcours répond à une série d'étapes narratives fixes essentiellement basées sur un

processus de marginalisation du personnage et de la révélation de sa malignité.

Mais l'intérêt de l'étude d'un tel personnage et de sa construction programmatique naît également de sa filiation avec l'univers des représentations mythiques. En effet, j'ai été frappée par le nombre de références (implicites ou explicites) faites, dans ce corpus de films, à des mythes alliant figures féminines et malignité (réduits ici, pour les besoins de l'analyse, à Eve, Pandore, Lilith et Méduse). Cette démarche trouve sa justification dans la volonté de renforcer l'aspect programmatique du personnage, l'inscrivant du même coup dans une longue lignée de représentations préexistantes et intégrées dans l'inconscient collectif ou le «collective fantasy» de Laura Mulvey. Mais elle permet également, dans des films comme *Beyond the Forest* (King Vidor, 1949), *Leave Her to Heaven* (John M. Stahl, 1945) ou *Ruby Gentry* (King Vidor, 1952), en association avec d'autres éléments narratifs ou esthétiques, d'engendrer des contradictions du point de vue du discours idéologique et moralisateur véhiculé. Offrant une dimension mythique aux héroïnes maléfiques, l'impression de pouvoir relègue au second plan toute idée de danger ou d'exemple socialement inadéquat.

La formation de ce double discours qui fait coexister deux interprétations idéologiquement opposées se base essentiellement sur la mise en exergue de la véritable assimilation (et non de leur simple filiation thématique) des structures et des éléments mythiques au sein des rouges spécifiquement filmiques. Cette évolution de ma démarche est redevable à la fois aux écrits de Nina Auerbach (*Woman and the Demon – The Life of a Victorian Myth*) et ceux de Lynne Pearce (*Woman/Image/Text – Readings in Pre-Raphaelite Art and Literature*). La con-

ception d'Auerbach m'a permis de mettre en lumière l'imagination mythique sous-jacente à une iconographie en apparence soumise à la cohérence et au dictat de l'esprit victorien. L'héroïne maléfique sert d'alibi moralisateur au sous-genre dont elle est le personnage principal et subit donc les affres d'une telle prédétermination. Mais elle tend également, de par la fascination qu'elle engendre et la complexité de sa composition, à dépasser ce simple rôle, détournant les intentions premières du film. L'approche de Pearce, même si elle engendre d'abord le même genre de double lecture, force ensuite la relativisation de telles affirmations puisque «Powerful as the Pre-Raphaelite femme fatale may, at first, appear, she is contained by narrative and formal devices that foreshadow her 'death', deny her existence. Victories won by women on such terms (...) can only be considered as pyrrhic victories»⁶. Il en va de même pour les héroïnes maléfiques dont le pouvoir n'est, finalement, que temporaire puisqu'il est forcé de cohabiter avec l'enjeu moralisateur qui le sous-tend.

Enfin, ma recherche concernant la filiation des personnages féminins filmiques et de figures mythiques ne s'inscrit pas uniquement dans les productions hollywoodiennes des années 40 et 50 qui me préoccupent dans le cadre de ma thèse. Elle inclut également une redécouverte de Mélodrames muets européens sous cet angle syncrétique. Mes contributions au Colloque International de DOMITOR à Udine («Gorgô et la Médusation: continuité et renouveau de la figure mythologique dans le Mélodrame européen des années 10»⁷ et suite à un séminaire féministe tenu à Utrecht, *Gender and Silent Cinema* («Re-thinking women's representation in silent cinema: Hiawatha or the play of filmic discourses»⁸), ont cherché à démontrer l'assimilation de figures mythiques au sein du discours cinématographiques ren-

forçant des stéréotypes féminins, tout en les détournant de leurs intentions moralisatrices premières. Ici encore, deux discours coexistent, formant une texture filmique hybride et parfaitement contradictoire, marquée à la fois par le consensus et la subversivité.

Mon intérêt pour les archétypes féminins me pousse également à ouvrir cette perspective sur des corpus de films plus récents et plus diversifiés qui permettront sans doute eux aussi de mettre en lumière l'apport de ces structures dans l'évolution des représentations féminines au cinéma.

Notes

1. Notons tout de même que, si ces productions semblent permettre au discours féminin de s'exprimer, elles sont profondément ancrées dans une perspective et dans un encadrement patriarcal.
2. Publié à The University of Chicago Press, Chicago & London en 1973.
3. Publié dans *Visual and Other Pleasures*, Bloomington & Indianapolis, The Indianapolis University Press, 1989.
4. Après avoir visionné un nombre conséquent de Mélodrames, je suis parvenue à établir les limites temporelles de ce nouveau sous-genre de 1940 (*The Letter*, William Wyler) à 1953 (*Angel Face*, Otto Preminger).
5. Nina Auerbach, *Woman and the Demon*, London: Harvard University Press, 1982; Lynne Pearce, *Woman/Image/Text – Readings in Pre-Raphaelite Art and Literature*, Oxford: Harvester/Wheatshaf, 1991.
6. Lynne Pearce, *Woman/Image/Text – Readings in Pre-Raphaelite Art and Literature*, op. cit., p.139.
7. Publié dans *The Tenth Muse – Cinema and other Arts*, Actes du 6ème Colloque International de DOMITOR, Udine: Forum, 2001.
8. Cette merveilleuse initiative est l'œuvre d'Eva Warth (Eva.Warth@let.uu.nl) et Annette Forster (annette@mecano.org) et fait actuellement l'objet d'une publication en cours prévue aux Presses Universitaires d'Amsterdam (Décembre 2001).

Contact

Muriel Andrin, Doctorante ELICIT,
Université Libre de Bruxelles
50, Avenue Franklin Roosevelt, 1050
Bruxelles murielandrin@hotmail.com

Doctoraatsonderzoek

Interactieprocessen in de klas vanuit genderperspectief

ONDERZOEK NAAR DE SITUATIE IN HET EERSTE LEERJAAR BASISONDERWIJS

SARAH BOSSAERT
VUB - VAKGROEP GERMAANSE TALEN
GESTEURD DOOR DE ONDERZOEKSRaad VAN DE VUB

Situering

Ongeveer 20 jaar geleden begon het onderzoek naar het overdragen van conversatiestrategieën van de ene generatie op de andere. Daaruit bleek dat meisjes en jongens de rolmodellen van hun moeders respectievelijk vaders overnemen en bovendien ook in de conversaties verschillend behandeld worden door beide ouders. Op heel jonge leeftijd vertonen kinderen reeds gelijkaardige verschillen in hun taalgebruik als volwassen vrouwen en mannen: meisjes gedragen zich eerder coöperatief, jongens eerder competitief. Uiteraard gedragen niet alle vrouwen en mannen zich exact hetzelfde, en gaat het hier om gemiddelden (Coates 1998). Wanneer ze naar school gaan, passen meisjes en jongens ook in de klas de verschillende conversatiestrategieën toe. Jongens hanteren uiteenlopende strategieën om de interactie in de klas te domineren en de aandacht van de leerkracht te trekken. Zij roepen hun antwoorden op vragen van de leerkracht door de klas, soms zelfs wanneer die iemand anders heeft aangeduid, zij raden erop los wanneer ze het antwoord niet kennen, zij formuleren zelf luidop opmerkingen en vragen, zonder dat ze daarvoor de toelating hebben gekregen, ze praten geregeld luidop met elkaar en lachen andere leerlingen uit bij een fout antwoord. Wanneer ze hun vinger opsteken om aan de beurt te komen, gaat dit vaak gepaard met ongeduldig geroep. Ze reageren soms veront-

waardigd wanneer ze niet worden aangeduid. Meisjes daarentegen zijn meestal veel kalmer, maken minder lawaai en lachen elkaar zelden uit. Dat zij het antwoord op een vraag weten of iets te vertellen hebben, maken zij kenbaar door hun vinger in de lucht te steken. Zij gedragen zich dus minder competitief dan de jongens. Daardoor komen meisjes minder vaak en minder lang aan het woord dan jongens. Van de totale interactie wordt gemiddeld 44% aan de meisjes besteed, 56% aan de jongens. Dit verschil wordt door de betrokkenen vrijwel nooit opgemerkt. Het is niet groot, maar wel persistent.

Uit een aantal onderzoeken is ook gebleken dat zowel vrouwelijke als mannelijke leerkrachten meisjes en jongens onbewust verschillend behandelen. Ze geven jongens niet enkel méér, maar ook vaak 'interessantere' beurten, zoals denkvragen. Meisjes daarentegen krijgen meer feitenvragen. Zo krijgen jongens meer oefening om zich uit te drukken in een publieke context en worden ze gestimuleerd tot het oplossen van problemen en tot zelfstandig nadenken. Het zou kunnen dat ze de leerinhoud grondiger verwerken door meer te praten en zo hun eigen ideeën te verwoorden. Jongens zijn actiever in de klas en krijgen ook meer kritiek op hun gedrag. Meisjes worden meer geprezen voor hun voorbeeldig gedrag en krijgen vaker hulp dan jongens. Leerkrachten noch leerlingen zijn zich

bewust van deze ongelijke tijds- en aandachtsverdeling. Het is niet uitgesloten dat deze verschillende behandeling gevolgen heeft voor het zelfvertrouwen en onrechtstreeks voor de latere studien/of beroepskeuze (Dolle-Willemsen, Verbiest 1999). In Vlaanderen werd er tot nog toe bijzonder weinig onderzoek uitgevoerd over dit thema (Bossaert 2000).

Onderzoek in het eerste leerjaar

Samen met mijn promotor, Prof. Dr. Madeline Lutjeharms, start ik dit jaar een onderzoek waarin de interactieprocessen tussen leerkracht en leerlingen bij de aanvang van het lager onderwijs worden bestudeerd. Tijdens de eerste maanden van het eerste leerjaar basisonderwijs komen leerlingen in een prestatiegerichte omgeving terecht, terwijl hun schoolgeschiedenis nog minimaal is. Er is in Vlaanderen nog nooit onderzoek gebeurd naar de interactie in deze cruciale periode.

Vraagstelling

We bestuderen tijdens de eerste twee maanden van het eerste leerjaar het taalgedrag van de leerlingen en vergelijken het aandeel in de interactie van meisjes en jongens. We gaan ook na of er verschillen zijn in de communicatie van de leerkracht naar meisjes en jongens toe. Hierbij bespreken we niet enkel de beurtverdeling, maar ook de positieve of negatieve opmerkingen van de leerkracht tot de leerlingen. We gaan

op zoek naar een mogelijk verband tussen een (eventuele) ongelijkheid in de interactie en de algemene sfeer in de klas. Uit sommige onderzoeken is gebleken dat jongens vooral domineren wanneer er een algemene competitieve en ongestructureerde sfeer heerst in de klas. Verder onderzoeken we of er een evolutie is in het taalgedrag van de leerlingen door ook in de laatste twee maanden van het eerste leerjaar de interactie te analyseren. Om na te gaan of het geslacht van de leerkracht een rol speelt, wordt er zowel bij vrouwelijke als mannelijke leerkrachten geobserveerd. Ten slotte willen we weten of er een link is tussen de attitude van de leerkracht omtrent gender en communicatie en de onderzoeksresultaten.

Onderzoeksmethode

De dataverzameling zal plaatsvinden in Basisscholen van het Gemeenschaps-onderwijs. Gedurende de eerste en laatste twee maanden van het schooljaar zal ik taallessen bijwonen in het eerste leerjaar, telkens twee uur per week per klas. Er wordt enkel geobserveerd in klassen met een gelijke verdeling van meisjes en jongens (minimaal 40%-60% verdeling). Met de goedkeuring van de leerkracht worden er audio- en video-

opnamen van de leergesprekken gemaakt.

Om in te schatten of de sfeer in de klas overwegend competitief of coöperatief is, wordt gebruik gemaakt van een kort sfeer-observatieschema. Daarnaast wordt een schema gebruikt ter ondersteuning van de observatie van de interactie, dat de analyse ervan aan de hand van de uitgetikte transcripties, vergemakkelijkt. Op die transcripties van de data volgt de analyse van de beurtverdeling. Ik bereken hoeveel procent van de totale interactie besteed werd aan meisjes en jongens, bespreek de opmerkingen voor goed of slecht gedrag, en de soorten beurten.

De video-opnamen worden gebruikt als kwalitatieve aanvulling voor het inschatten van het gedrag, zoals het opvallend opsteken van de vinger. De attitude van de leerkracht wordt gemeten aan de hand van een vragenlijst.

Uiteraard kunnen in de interactie in de klas zeer veel factoren een rol spelen. Binnen het kader van één onderzoek is het niet mogelijk om de invloed van al die factoren na te gaan. Vroegere, meestal Amerikaanse onderzoeken rond dit thema, brachten geen uitslui-

ting van beïnvloedende factoren en de methodologie werd eerder vaag beschreven. Meestal werd er een combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve methodes gehanteerd maar er bestaat nog geen standaardmethode. In dit onderzoek wil ik dan ook werken aan objectiveerbare criteria voor het definiëren van mogelijk beïnvloedende factoren.

Het onderzoek ging van start op 1 oktober 2001 en zal worden afgerond in 2005. Vragen en suggesties zijn welkom op onderstaand adres.

Referentielijst

- Bossaert, Sarah 2000. Taal en gender. Linguïstische analyse van de interactie in de schoolklas en bij een vrouwelijke arts. Licentieverhandeling. Brussel: VUB.
- Coates, Jennifer (ed.) 1998. Language and Gender - a reader. Oxford: Blackwell.
- Dolle-Willemsen, Dora; Verbiest, Agnes 1999. Taal in de klas. Amsterdam: Contact.

Contact

Sarah Bossaert
VUB, Vakgroep Germaanse Talen
Centrum voor Vrouwenstudies
Waversesteeweg 1077, 1160 Brussel
Tel. 02 629 39 38
Sarah.Bossaert@vub.ac.be

colloque / colloquium

Femmes et Sciences

Faire advenir le changement

ANALISA COLOSIMO, BRIGITTE DEGEN ET NICOLE DEWANDRE (EDS.), 2001

Les actes du colloque «Femmes et sciences. Faire advenir le changement» sont maintenant disponibles¹.

Cette rencontre était organisée en avril 2000 par l'unité «Femmes et sciences» de la Direction générale de la recherche de la Commission européenne². Ce groupe (dont le chef d'unité est maintenant explicitement une cheffe) soutient la recherche (ainsi que les stratégies politiques) par, pour et sur les femmes. Cette triple approche transparaît dans ce document.

L'objectif du colloque était aussi de diffuser et débattre des résultats du rapport dit ETAN³ dont le but était de proposer des mesures pour promouvoir la participation des femmes à la pratique scientifique et à la définition des agendas de la recherche. Le dynamisme du groupe imprégnait le colloque et transparaît aussi dans ce document qui tente de mettre en réseau des approches souvent séparées: essayant, par exemple, de rapprocher les questions concernant l'accès et la participation égale des femmes dans les institutions de recherche, les travaux des études féministes et la recherche sur le système des genres.

Le rapport ETAN affirme aussi un double problème: d'une part l'accès inégal des femmes à la recherche est symptomatique d'une insuffisance démocratique; d'autre part, l'exclusion des femmes fait obstacle au bon développement de l'excellence, de l'efficacité et de l'efficience. Le colloque s'ouvrait avec l'intervention de l'oratrice invitée Londa Schiebinger auteure de l'ouvrage *Has feminism changed science?*⁴ Schiebinger parcourt dans son intervention les approches féministes qui ont visé l'amélioration de la participation des femmes à la recherche scientifique mais aussi les critiques féministes

des conceptions dominantes de la science. L'intervention de Schiebinger fournit des exemples sur comment la science en tant que telle est sortie "améliorée" de la promotion de l'égalité et de l'avancement des femmes ainsi que par l'introduction de points de vue sensibles à l'analyse de genre et féministes. Cet avis se trouve renforcé par les recommandations du rapport ETAN et par les différentes interventions. Pour Schiebinger la réussite passe par l'introduction d'une perspective féministe qui introduise la dimension de genre dans la «science normale». Il s'agit de changer la science tant dans ses contenus que dans sa pratique institutionnelle. Beaucoup d'interventions féministes, une fois acquises, tendent à être assimilées tout simplement à des avancées scientifiques. En ce sens elles semblent ne pas contredire pas l'avancement «classique» des sciences, cependant il est important de ne pas oublier le travail politique qui a contribué à ces réussites.

La lecture du rapport ETAN est très édifiante. Il démontre, et les interventions au colloque le confirment, que le problème n'est pas «les femmes» mais la science. Ceci est frappant notamment en ce qui concerne l'étude détaillée des parcours des carrières scientifiques. Les différences entre les situations nationales ne sont pas négligeables, cependant, dans tous les pays européens - et quelque soit la discipline - l'évolution est claire. Les filles et garçons sont également présents lors des études, les femmes demeurent également présentes au niveau des doctorats, mais à partir de là, et notamment dans le moment «critique» suivant le post-doctorat, les écarts se creusent et ne cessent ensuite de se creuser. A chaque palier de

la hiérarchie ascendante, on constate une «fuite» de 10% de femmes. L'équation est simple, plus on s'approche des positions de pouvoir et de responsabilité, moins on a des femmes.

Le constat du rapport ETAN est donc très pessimiste, le tuyau est «troué» (leaky pipeline) et il ne se réparera pas tout seul. Face à ce constat, le rapport appelle à l'action croisée de mesures spécifiques et générales, insistant comme beaucoup d'intervenantes sur le «talent gaspillé» que ces pertes impliquent. On investit dans l'éducation des femmes autant que dans celle des hommes mais dans le cas des femmes on perd cet «investissement» car elles disparaissent durant la course. Les trois voies d'action conseillées pour remédier à cette situation couvrent d'une part l'égalité de traitement (veiller à la transparence des procédures), les actions positives (conseillées pour lancer des processus), les processus de mainstreaming, (l'introduction de l'égalité des genres dans les systèmes, les structures, les politiques et les pratiques). Cependant, il n'en demeure pas moins que l'argument de la «perte» en termes d'excellence scientifique doit s'accompagner d'une interrogation de la notion d'excellence en tant que telle. Ainsi, pour comprendre pourquoi les femmes «lâchent» il faut étudier les pratiques scientifiques, et les bases sur lesquelles elles se construisent⁵.

La lecture de ces actes nous invite aussi à des changements de perspective en ce qui concerne la conception dominante des sciences. Par exemple, poser des questions comme: pourquoi ne met-on pas autant d'effort à intéresser les garçons à «conquérir» des territoires de savoir traditionnellement délaissés par la gente masculine?⁶

Ou encore: doit on accepter l'image qui dépeint la science comme une discipline ascétique de renoncement et de combat?⁷ Les actes compilent également les contributions des participantes aux quatre séances parallèles qui avaient pour but de débattre le rapport ETAN à partir de quatre approches différentes.

Dans l'atelier I, *La science par les femmes: universalité ou spécificité?*, les intervenantes étaient invitées à rebondir sur la question: la science serait-elle différente s'il y avait plus de femmes? L'impression générale est que cette question est aussi inévitable qu'il est impossible d'y répondre⁸. Cependant, les débats qu'elle soulève demeurent tout à fait stimulants. Par ailleurs, si l'on s'accorde à affirmer que c'est la sensibilité aux questions féministes et de genre, et non pas simplement une sensibilité des femmes qui produit le changement, il n'en demeure pas moins que la question posée d'un point de vue purement égalitaire a amené à interroger aussi les pratiques scientifiques.

Mais «la» science n'est pas une pratique homogène et, de nos jours, cette fiction épistémologique est fragilisée par une institution scientifique sujette à d'énormes changements⁹. De plus, la majeure partie de la recherche scientifique ne se fait plus dans les institutions académiques mais dans l'industrie ou au minimum en partenariat avec elle¹⁰.

Si l'on veut intervenir dans ces changements, l'idée qu'il y a du «talent gaspillé» ne doit pas nous faire oublier la lutte pour d'autres manières de penser le monde – lutte inséparable des politiques féministes d'égalité. La perspective dominante qui valide la carrière scientifique selon des critères qui ne sont pas bénéfiques pour les femmes de par le type de «mutilation» qu'elles impliquent, ne sont pas d'avantage bénéfiques aux hommes. Les politiques qui veillent à favoriser la participation des femmes dans les pratiques scientifiques appellent aussi à remettre en question l'image «normale» de la carrière scientifique¹¹. Débattre sur ce que la

science pourrait être ou sur ce que l'université pourrait être, fait ainsi partie de la lutte¹².

Le titre de la séance II, *Éducation scientifique et carrières scientifiques: y a-t-il un biais masculin?* parle de lui même. Il s'agissait d'envisager la question de l'éducation scientifique et de son attrait pour les femmes, mais aussi de se pencher sur la nature des obstacles qu'elles rencontrent dans leurs carrières. Ce chapitre commence par une contribution sur ce «tuyau troué». Cette contribution, exemplaire d'une situation générale, intéressera d'autant plus les lectrices belges qu'elle se penche sur les chiffres et les figures de notre paysage scientifique national... les graphiques sont très parlants¹³.

Les interventions lors de cet atelier montrent aussi le type d'obstacle spécifique aux métiers scientifiques. Plusieurs études pointent les moments dans les processus de sélection durant lesquels les "pertes" de femmes ont lieu. Au niveau de l'évaluation par les pairs, traditionnellement considérée comme garante de l'objectivité, le portrait est particulièrement affligeant. Poser la question de l'exclusion des femmes en raison notamment de leur manque de bonnes «relations» dans le «old boys network» constitue une occasion pour s'attaquer de front à ce type «d'usages». Ces études insistent sur le fait que la science ne peut que sortir améliorée des actions qui progresseraient vers une plus grande transparence dans les processus de sélection et d'évaluation. Des recherches rigoureuses sur la manière dont ces exclusions se construisent permettent, comme cela fut le cas en Suède, de rendre visibles ces exclusions «informelles»¹⁴. Par ailleurs les contributions insistent sur le fait que les femmes manquent de «modèles» de réussite.

Des obstacles bien connus sont aussi pointés, comme la difficulté de concilier la carrière avec une vie de famille (enfants, personnes âgées à charge, etc.). Mais d'autres obstacles moins évidents sont envisagés: comme peuvent l'être les limites

d'âge pour l'obtention de bourses postdoctorales (max. 35 ans), dont les conséquences sur des femmes ayant fait une «pause-carrière» peuvent être néfastes. En effet la carrière scientifique possède les caractéristiques d'une course dans laquelle s'arrêter pour «respirer» est vivement déconseillé. Une des intervenantes suggère ainsi d'essayer des modèles du style «la vie commence à quarante ans» en retardant l'âge limite d'obtention de ces bourses, ce qui pourrait avoir des effets bénéfiques dans le cas des femmes qui (en occident) vivent en moyenne plus longtemps que les hommes¹⁵.

Le chapitre sur le thème «mesurer l'inégalité pour atteindre l'équité» insiste sur l'importance des statistiques pour faire advenir le changement: pas de statistiques = pas de problème = pas de mesures politiques¹⁶. Les statistiques peuvent de plus permettre de contredire bien des stéréotypes. Cependant, la collecte des données elle-même n'est pas «neutre», le type de questions posées importe. Ainsi, dans la création d'indicateurs, on n'aura pas les mêmes résultats si l'on envisage la sous-représentation des femmes dans la science du point de vue d'une affaire d'injustice ou si l'on voit la question comme un gaspillage de capital humain¹⁷. L'idée de statistique elle-même - «nombres de l'état»¹⁸ - suggère le caractère éminemment politique qu'implique le choix des problèmes et des stratégies à mener: ainsi notamment la pertinence ou non de donner un cadre légal à la collecte de données qui impose une distinction de genre. En conséquence, il est fondamental d'introduire la dimension de «genre» à tous les niveaux du processus - y compris au niveau de ceux et de celles qui décident des problématiques à traiter. Ce chapitre est en lui-même exemplaire des problèmes posés par la question des rapports entre genre et sciences. Concernant leur discipline, son histoire et ses méthodes, les discussions des statisticien-ne-s dans cette séance montrent à quel point la connexion «science et genre» interroge les pratiques scientifiques.

Les contributions confirment les recommandations du rapport ETAN d'améliorer la collecte et l'analyse de données statistiques sur la situation des femmes dans le travail scientifique pour mieux comprendre leur situation. La nécessité d'encourager la collecte des données séparées par sexe dans tous les domaines est fortement soulignée ainsi que l'importance de promouvoir l'accès libre aux données «brutes» pour encourager des expertises alternatives.

La conclusion générale à la séance *Action positive ou mainstreaming, quelle combinaison de politiques?* est d'affirmer la nécessité d'une action sur les deux fronts. Les difficultés que l'action positive rencontre dans des milieux scientifiques ont leur singularité propre car ces actions se confrontent à une culture marquée par la méritologie et un idéal "d'objectivité". Des exemples de ces difficultés abondent: en Suède le très ambitieux projet de créer 31 postes de professeur avec un traitement préférentiel pour les femmes dans le processus de sélection montre que sans un véritable engagement de chacune des institutions le succès de telles initiatives est loin d'être assuré¹⁹. Par ailleurs, une des contributions offre une perspective sur le monde de la recherche industrielle montrant comment les politiques de management des ressources humaines tentent d'intégrer la dimension de genre²⁰. Les conclusions incitent à une action à tous les niveaux, interventions à l'école et dans les lieux de travail, des incitatifs économiques ou institutionnels sont des outils qui ont parfois amené des résultats. Toutes insistent sur l'importance de promouvoir les réseaux de femmes. Constituer des réseaux et des espaces de discussion apparaît comme fondamental afin d'encourager l'action collective.

Les contributions à ce volume sont en général d'une grande richesse. Venues d'horizons nationaux différents, certaines intervenantes ont conduit des recherches sur la place des femmes dans les sciences, d'autres sont engagées dans des réseaux de femmes scientifiques, d'autres occupent des postes de décisions, et, plus largement, beaucoup sont engagées d'une manière ou d'une autre dans des études féministes. Ce document, ainsi que le rapport ETAN pourraient intéresser des personnes concernés par l'avenir des femmes dans les institutions académiques et de recherche. Par ailleurs le document donne des idées quant aux succès et aux échecs des politiques possibles. Aussi, les femmes travaillant dans la recherche académique pourraient documenter leur vision de l'univers de la recherche – et donner un sens politique à des problèmes «personnels» dans un monde où souvent l'impuissance prime face aux obstacles informels. Plus largement la lecture de ces actes montre à quel point «la question des femmes dans la science» et «la question des sciences dans le féminisme»²¹ sont liées. C'est pourquoi tout au long du document la nécessité de poursuivre et de valoriser la recherche féministe se trouve réaffirmée.

Bref, si les constats sont assez affligeants... la célébration des réussites n'est jamais de trop. Et voir tant de forces se mettre ensemble pour «faire advenir le changement» cela mérite d'être célébré!

par Maria Puig de la Bellacasa

Contact

Nicole Dewandre
Direction générale de la Recherche
Sq. de Meeus 8, 3-82
1040 Bruxelles

Notes

1. Les actes sont parues en anglais, sous le titre, Women and Science. Making change happen, Office for Official Publications of the European communities, Luxembourg 2001.
2. L'unité existe en tant que telle depuis janvier 2001: auparavant le groupe femmes et sciences avait un statut de «secteur» (reconnu en tant que tel après le succès de la conférence «Femmes et sciences» de 1998 qui elle, avait été organisée sans reposer sur une structure). Les actes du colloque sont disponibles sur demande chez Nicole Dewandre, nicole.dewandre@cec.eu.int, Direction générale de la Recherche, Sq. de Meus, 8, 3-82, 1040 Bruxelles.
3. Science policies in the European Union. Promoting excellence through mainstreaming gender equality. A report from the ETAN Expert Working Group on Women and Science. European Commission, Research Directorate-General, 2000.
4. Harvard University Press, 1999.
5. Mieke Verloo, p 211.
6. Nicole Mosconi, 92.
7. Isabelle Stengers, p 48.
8. Mineke Bosch, p 41.
9. Claudia Honegger, p 44.
10. Hilary Rose, p 195.
11. Stengers, p 48.
12. Verloo p 213.
13. Weis, p 65.
14. Wold, p 97-98.
15. Pancheri, p 96.
16. Rose, p 103.
17. Palomba, p 149.
18. Rose, p 103.
19. Jordansson, p 175.
20. Holmes, p 177.
21. Sandra Harding, The Science question in feminism, Cornell Paperbacks, Cornell University Press, Ithaca and London, 1986.

Politique / Politiek

La représentation politique des femmes en Amérique latine

L'HARMATTAN ET GELA-IS, 2001

La représentation politique des femmes en Amérique latine is een bundel waarop velen al lang zaten te wachten. Er wordt hier in Europa weinig gepubliceerd over de positie van vrouwen in de Latijns-Amerikaanse politiek. De meeste literatuur is in het Spaans of Portugees, afkomstig van het continent zelf en moeilijk toegankelijk via het normale circuit. Daarbij is de situatie in Latijns-Amerika uiterst interessant. België is misschien jarenlang het enige West-Europese land geweest, waar aan partijen via de wet een man-vrouw quota opgelegd werd wat de samenstelling van kieslijsten betreft. De in Italië in 1993 ingevoerde wet werd twee jaar later weer afgevoerd op grond van het argument dat hij in strijd zou zijn met de Grondwet. En het heeft tot vorig jaar geduurd eerdad de Franse pariteitswet het daglicht zag. Maar wie wist dat er in Latijns-Amerika niet minder dan 10 landen nationaal quotawetten afgekondigd hebben? De meest bekende daarvan is de Argentijnse «ley de cupos», waarover wel een aantal studies verschenen (Jones, 1996 en 1998). Maar over het algemeen bestaat er hier weinig informatie over deze uiterst intrigerende situatie.

Het boek bestaat uit een bundel bijdragen van verschillende auteurs over de positie van vrouwen in de Latijns-Amerikaanse politiek. Zoals Bérengère Marques-Pereira in het inleidende hoofdstuk stelt, gaat het niet om hun ondervertegenwoordiging in de politiek, maar over het feit dat zij er in een te gering aantal aanwezig zijn. Zij verwijst daarmee naar een belangrijk aspect, namelijk dat het aantal vrouwen in de politiek verhogen er niet noodzakelijk toe dient dat deze politicae per definitie vrouwen moeten vertegenwoordigen en hun belangen moeten

behartigen. In dat opzicht is de titel enigzins misleidend, maar dat geldt voor de meeste werken over dit thema.

Naast drie landenstudies over Argentinië, Chili en Uruguay, is er een vergelijkende analyse van verschillende Latijns-Amerikaanse landen, waarin ook Brazilië, Mexico en de Dominikaanse Republiek behandeld worden. In het laatste hoofdstuk worden de bevindingen van de verschillende hoofdstukken in een algemeen vergelijkend perspectief geplaatst. Naast het reeds vermelde inleidende hoofdstuk is er nog een van het geheel redelijk losstaand hoofdstuk over het begrip empowerment. Maar hierover later meer.

In haar vergelijkende analyse vertrekt Jacqueline Jimenez Polanco van het idee dat een moderne vertegenwoordiging de socio-demografische samenstelling van de maatschappij moet weerspiegelen. Volgens haar zijn daartoe een aantal voorwaarden nodig, zoals instrumenten die aangeven hoe de vertegenwoordiging eruit hoort te zien, de aanwezigheid van voldoende kandidaten die deze kenmerken dragen, en de wil van de bevolking om vertegenwoordigers te kiezen die op hen lijken. Daarnaast zijn er ook voorwaarden die verwijzen naar het kiesstelsel zelf, zoals de noodzaak van een proportioneel systeem. Ook al gaat men niet akkoord met deze uitgangspunten (van alle argumenten voor meer vrouwen in de politiek is dat van een descriptieve vertegenwoordiging b.v. het zwakste wat de betekenis van vertegenwoordigen betreft), dan nog is dit een boeiend informatief hoofdstuk, waarin zij de evolutie van de deelname van vrouwen aan de Latijns-Amerikaanse politiek beschrijft.

Stemrecht voor vrouwen ging in Latijns-Amerika, zoals in zoveel andere landen,

niet gepaard met hun intrede in de formele politiek. En ook de transitie naar democratische stelsels heeft daar geen verandering in gebracht, alhoewel zij in grote getallen actief waren in de sociale bewegingen, die de val van de verschillende militaire dictaturen versnelden. De wereldvrouwenconferentie te Nairobi in 1985 heeft in sommige landen tot een iets hogere deelname van vrouwen aan de politiek geleid, maar de eerste echte structurele verandering kwam er pas door de Argentijnse «ley de cupos» van 1993. Deze wet legde een minimum van 30% vrouwelijke kandidaten op aan kieslijsten, en dit voor de verkiesbare plaatsen. Opdat er geen misverstand zou bestaan over hetgeen men onder verkiesbare plaatsen hoorde te verstaan werd dit per decreet gedefinieerd. (Over de ontstaansgeschiedenis en de modaliteiten van deze wet zie ook Gomez in dezelfde bundel). Het gevolg was dat het aantal vrouwen verdubbelde, vergeleken bij dat van de andere landen uit de regio, en op wereldniveau behoort Argentinië tot de koplopers. Dat alles desondanks het feit dat de wet nogal minimalistisch werd geïnterpreteerd. Het aantal politicae steeg niet enkel in Argentinië, andere landen volgden ook het voorbeeld. De Dominikaanse Republiek legde in 1997 een quota van 25% op, die volgens de auteur echter minimalistisch is, gezien de kleine omvang van het merendeel van de kiesomschrijvingen en een wettelijke verdeling van kandidaten van beide geslachten over de lijsten ontbrak. Maar ook hier steeg het aantal vrouwelijke verkozenen (een fenomeen dat ook in België te noteren was na de invoering van de wet Smet-Tobback). In Brazilië werd in 1995 een 20% quota voor lokale verkiezingen ingevoerd, dat in 1997 per decreet naar 30% werd opgetrokken en aangevuld met een 25% quota voor de legislatieve verkiezingen. Hier bleven de resultaten echter uit, nog erger, het percentage vrouwelijke verkozenen daalde. De auteur verwijst hiervoor naar het feit dat er weliswaar een proportioneel kiesstelsel is maar met open lijsten. Uiteinde-

lijk bepaalt de kiezer dus wie verkozen wordt. Naast de reeds opgesomde landen hebben Equator en Paraguay een 20% quota ingevoerd, Perou een van 25%, Bolivia, Panama en Venezuela een van 30%, en Costa Rica een van 40%.

Doorheen de bundel wordt onderlijnd dat quota een nuttig middel zijn, en wettelijk opgelegde quota genieten de voorkeur gezien zij voor alle partijen in dezelfde mate gelden. Dit geldt zeker voor landen waar de uiteraard door mannen gedomineerde partijen twijfelen om vrouwen op de lijsten te plaatsen. Quota kunnen dus helpen om gradueel de bestaande ongelijkheid te verhelpen, die ontstaan is door de traditioneel mannelijke controle over de politiek.

De situatie in de verschillende landen vergelijkend wijst de auteur er echter op dat quota geen wondermiddel zijn dat per definitie het aantal vrouwen in de politiek doet toenemen. Veel landen kennen een meerderheids- of gemengd kiesstelsel, of zoals Brazilië een proportioneel stelsel met open lijsten. In andere gevallen zoals de Dominikaanse Republiek zijn de kiesomschrijvingen zodanig klein dat de quota geen impact heeft. Alles hangt er met andere woorden van af, in welke mate wettelijk opgelegde quota rekening houden met de verschillende elementen van het kiesstelsel. Quota zijn evenmin een wondermiddel, gezien zij niet noodzakelijk de machtsverhoudingen tussen de seksen wijzigen wat de uitoefening en controle van parlementaire activiteiten betreft. Dit punt wordt ook behandeld in het afrondende en tweede vergelijkende hoofdstuk van de bundel. Teruggrijpend naar het werk van Norbert Elias ziet Patricio Nolasco twee belangrijke spanningsvelden voor de toekomst van de Latijns-Amerikaanse landen. Het eerste is de vraag naar de plaats die de staat bekleedt binnen deze maatschappijen. Hij stelt dat een van de centrale problemen van de Latijns-Amerikaanse landen erin bestaat dat de staat geen voldoende sterke rol speelt als regulerende motor van de samenleving. Een debat over quota kan b.v. niet los van een analyse van de

plaats die de staat hoort te bekleden in de maatschappij beschouwd worden. Een tweede spanningsveld ligt volgens de auteur in de grenzen van het feit dat vrouwen doorbreken in de politiek. Ook al neemt het aantal politicae toe, dit houdt nog niet in dat de maatschappelijke sekseverhoudingen echt veranderen. Ten eerste is er het gevaar van een devalorisering van de posten die vrouwen bekleden in de politiek en vooral van de mate waarin daar macht aan gekoppeld wordt. Ten tweede is er het feit dat meer vrouwen in de politiek minder mannen betekent, en dat de vraag zich stelt welke mannen overblijven in de politiek. Mannen zijn op zich ook geen homogene groep en een verhoging van het aantal vrouwen kan ten koste gaan van een zekere diversiteit binnen de mannelijke groep afgevaardigden, waardoor de politiek uiteindelijk een meer elitair karakter krijgt. Ten derde impliceert het doorstoten van vrouwen in de politiek niet automatisch seksegelijkheid. Dit geldt zowel voor de parlementaire activiteiten als voor de maatschappij in haar geheel.

Dit laatste punt is ook terug te vinden in de bijdrage van Patricia Laura Gomez in haar landenstudie van Argentinië. Zij maakt een onderscheid tussen het stemrecht voor vrouwen dat staat voor een «principe d'inclusion excluante» en de quotawet die een «principe d'inclusion incluante» weerspiegelt. Terwijl het stemrecht vrouwen tot een recht verhielp, leidt de quotawet tot het effectief uitoefenen van dat recht. Vrouwen zijn dan niet meer louter burgers omdat zij rechten hebben, maar omdat zij die effectief (kunnen) uitoefenen. Nu dat de quotawet er is ziet zij drie grote uitdagingen voor het politiek systeem en voor de vrouwenbeweging. Ten eerste moeten concepten als gelijkheid (van kansen) concreet vertaald worden naar de praktijk. Zij raakt hier hetzelfde punt als Patricio Nolasco aan: meer vrouwen in de politiek betekent niet noodzakelijk gelijkheid. Ten tweede moet beleid effectief vanuit een genderperspectief ontwikkeld worden. Tegenwoordig is een gelijke kansenbeleid nog te veel gericht op het assisteren van vrouwen. Zij worden als een

beleidsobject gezien, wat niet bevorderlijk is voor een burgerschap dat stoelt op een «principe d'inclusion incluante». Tenslotte moeten onderhandelingsstijlen en –strategieën ontwikkeld en geperfectioneerd worden die niet op repressie en macht gebaseerd zijn.

Het hoofdstuk over Argentinië, evenals de landenstudies over Uruguay en Chili en het vergelijkende hoofdstuk van Jacqueline Jimenez Polanco bevatten een interessante genealogie van de ontwikkeling van politieke rechten in de verschillende besproken landen. Zij beginnen b.v. allen met de strijd voor de invoering van het stemrecht voor vrouwen, en kaderen die binnen de bredere politieke en maatschappelijke context. En zij doen hetzelfde wat de invoering van wettelijk opgelegde quota of eventueel op partij-niveau ingevoerde quota betreft. Daarnaast bevatten deze hoofdstukken heel wat cijfermateriaal over de positie van vrouwen in de politiek in de brede betekenis van het woord. Het is een feit dat cijfers snel verouderen. Deze lacune wordt enigszins opgevangen door het feit dat de cijfers evoluties over verschillende jaren en decennia weergeven.

Verder is er nog het inleidende hoofdstuk van Bérengère Marques-Pereira. Dit is een interessant stuk omdat het de thematiek in een bredere context plaatst. Zo gaat zij in op de discussie of de ondervertegenwoordiging van vrouwen in de politiek gezien moet worden als uiting van de crisis waarin de representatieve democratie verondersteld wordt te verkeren. De verbetering van de positie van vrouwen in de politiek wordt door velen beschouwd als een manier om het democratische deficit te verkleinen, want doet de marginalisering van vrouwen in de politiek niet twijfel rijzen over de toekomst van landen die een militaire dictatuur achter zich laten of over de legitimiteit van representatieve systemen op zich? Zij argumenteert echter dat quota de centrale opzet van een representatief bestuur niet wijzigen: de democratie is vandaag niet meer dan vroeger een regering van en door het volk zelf. Quota leidden tot een feminisering van de elite (het-

zelfde geldt trouwens voor pariteit). Zij veranderen in die zin niets aan het feit dat er een grote kloof bestaat tussen vertegenwoordigers en burgers, en het is niet die kloof die het gevoel van crisis voedt. De auteur gaat eveneens in op de argumenten die pleiten voor een evenwichtige aanwezigheid van mannen en vrouwen in de politiek, en wijst erop dat bepaalde argumenten het beter doen in een context dan in een andere. Zo vindt zij dat het argument van rechtvaardigheid – gestoeld op de opvatting dat de belangen van verschillende sociale groepen allen hun uiting moeten vinden – meer weerklank vindt in een beter republikeins model, en dat van proportionaliteit in een samenleving die stoelt op het consensus model. Het is jammer dat al deze interessante vraagstellingen aangesneden worden maar vervolgens in het boek niet expliciet doorgetrokken worden naar de Latijns-Amerikaanse context. Zo rijst b.v. de vraag welke argumenten voor meer vrouwen in de politiek waar in Latijns-Amerika het meest succes hadden. De thematiek komt weliswaar terug, maar fragmentarisch. Een dergelijke fragmentering is echter een teer punt bij de meeste bundels die geschreven worden door verschillende auteurs. Tenslotte is er het hoofdstuk van Francine Mestrum over het begrip empowerment. Zo interessant deze materie ook is, zij wijst op het gevaar dat dit concept een leeg begrip wordt dat gebruikt kan worden voor vanalles en nog wat, en zo interessant haar vergelijking tussen de concepten empowerment, burgerschap en emancipatie is, het staat nogal los van de rest. Het ware interessanter geweest indien dit hoofdstuk meer aansluiting had gezocht, eventueel via naar concrete voorbeelden uit de andere stukken te verwijzen.

door Petra Meier

Contact

GELA-IS, 44, av. Jeanne, CP 124,
1050 Bruxelles
Tél. 02 650 34 27 - Fax 02 650 35 21

Geschiedenis / Histoire

Het lichaam (m/v)

RED. KAAT WILS, LEUVEN, 2001

Het lichaam onder de loep van de *historica/us*, daarrond draait het in «*Het lichaam (m/v)*». Deze bundel artikels verscheen zopas onder redactie van Kaat Wils als deel drie in de Alfred Cauchie Reeks, een uitgave van het Leuvense Dep. Geschiedenis waarin eerder Koningsmoorden (red. Tom Verschaffel) en Diplomatieke Cultuur (red. Peter van Kemseke) aan bod kwamen.

Een gemengd gezelschap van dertien auteurs verkent in *Het lichaam(m/v)* hoe, van de Klassieke Oudheid tot onze eigen tijd, naar het mannelijke en het vrouwelijke lichaam werd gekeken, en hoe die verschuivende blik niet alleen vorm gaf aan het lichaam zelf, maar ook aan de culturele noties van «mannelijkheid» en «vrouwelijkheid». In haar inleiding neemt Kaat Wils de Amerikaanse historicus Thomas Laqueur tot gids om haar belangstelling voor het lichaam te verklaren. Het lichaam, dat op het eerste zicht onveranderlijk is doorheen de geschiedenis, blijkt immers geen vanzelfsprekend onderzoeksdomein voor de *historica/us*.

Maar – zoals deze bundel aantoont – niet alleen gender is een constructie, ook het lichaam was en is voorwerp van verbeelding; het is zelf «gegenderd». In de manier waarop het lichaam doorheen de geschiedenis werd «gemaakt», trad volgens Laqueur in de 18de eeuw een belangrijke verandering op: de opkomst van het zogenaamde two-sex-model, dat aan de vroegere «onduidelijkheid» over mannelijk en vrouwelijk een einde zou maken. Was het vrouwelijke lichaam tot de 18de eeuw nog een (losse) variant op het mannelijke, dan kregen vrouwen daarna een heel eigen lichaam toegeschreven, een aparte biologie waaraan een welbepaalde maatschappelijk rol beantwoordde. Het vrouwelijke lichaam was niet langer een naar binnen gekeerd mannelijk lichaam maar iets apart. Het sekseverschil was niet langer gradueel, maar absoluut. Het is het aanbrengen van die cesuur die de bundel doet uiteenvallen in twee grote delen: «*Tussen Hemel en Aarde*» (tot de 18de eeuw) en «*Het Moderne Lichaam*» (vanaf de 19de eeuw).

De bijdragen uit het eerste deel beklemtonen inderdaad het lichaam als diffuus en meerduidig. Toon van Houdt maakt bijvoorbeeld in de eerste bijdrage duidelijk dat Romeinse mannen uit de aristocratie de fysiognomie als hulpmiddel gebruikten om mannelijke mannen te leren onderscheiden van meer vrouwelijke. Man-zijn was voor hen geen biologische verworvenheid maar viel telkens weer te bewijzen, via een zorgvuldige omgang met het lichaam. Mannen moesten als mannen herkend (kunnen) worden, en dat had meer om het lijf dan het naakte lichaam.

Dat het mannelijke en vrouwelijke lichaam in de Middeleeuwen ook na de dood nog aan verandering onderhevig konden zijn, toont Jakoba Van Leeuwen in haar schets van de theologische discussies over het verzezen lichaam: zouden mannen en vrouwen na de verrijzenis hun oorspronkelijke lichaam houden? Of restte er bij het Laatste Oordeel één sekse (de «beste», de man) of geen (de sekseloze engel)? Johan Verberckmoes wijst in zijn bijdrage over het geslacht van het lachende gelaat in de 16de en 17de eeuw op de weinig vanzelfsprekende relatie tussen het vrouwelijke lichaam en vrouwelijkheid: «nat» en «koud» als vrouwen volgens de humorenleer waren, hadden ze meer moeite om hun lichaam, en dus hun lach, onder controle te houden dan mannen, terwijl net vrouwen het moesten hebben van een beschaafde, ingetogen glimlach.

Ook de artikels over het lichaam als bron van weerstand tegen een kerkelijk ideaal van scheiding tussen lichaam en geest (Eric Bousmar), over de omgang van Maria Van Hout, een Middeleeuwse mystica met haar lichaam (Ruth Timmermans), over het geseksueerde lichaam van de heks (Dries Vanysacker) en over seksuele fantasie en kolonisatie (Bart de Prins) tonen dat het prémoderne lichaam niet (en zeker niet systematisch) vanuit de biologische tweedeling man/vrouw werd benaderd. Bovendien bleef het lichaam niet passief

onder de normeringen die het wél kreeg opgelegd, maar kon de lichaamservaring van groepen of individuen daartegen ingaan.

Vanaf het einde van de 18de eeuw verloor het lichaam zijn magie en werd het duidelijk(er) mannelijk of vrouwelijk. «De sekse», de vrouw als samenvallend met haar biologie, werd geboren en in «Het lichaam (m/v)» begint het deel over «*Het Moderne lichaam*». Henk de Smaele toont daarin prachtig aan hoe verschuivende visies op ware mannelijkheid de afbeelding van het naakt in de schilderkunst beïnvloedden. De «kuise», heroïsche mannelijke naakten die het publieke forum beheersten aan het begin van de 19de eeuw, toen mannelijkheid getoetst werd aan patriotisme en bekommernis om de res publica, werden erotische vrouwelijke naakten, begluurd in de privé-sfeer, wanneer mannelijkheid vervolgens geassocieerd werd met het vermogen tot passie (heteroseksuele) liefde. Voor mannen, niet zo biologisch gedetermineerd als vrouwen, bleef mannelijkheid dus te bewijzen, maar ook zij werden meer en meer vanuit hun geseksueerde lichaam gedefinieerd.

De passionele liefde was een mannenzaak waartegen de 19de eeuwse passie-loosheid van vrouwen schril afsteekt. Ook Charles De Coster, nochtans op zoek naar een manier om het vrouwelijke lichaam opnieuw passie te bezorgen, wordt door Marnix Beyen betrappt op het reproduceren van stereotiepe

man/vrouw tegenstellingen die heel lichamelijk, in het eten en gegeten worden, vorm krijgen. Tijn en Nele, zo betoogt Marnix Beyen, belichaamden respectievelijk de geest en het hart van het volkslichaam en moesten daarom wel «genderzuiver», elk vanuit hun specifieke functie, worden voorgesteld. In het two-sex-model, dat het geseksueerde lichaam nochtans een centrale plaats toekent, blijkt de erkenning van de lichamelijkheid van de vrouw dus geen vanzelfsprekendheid.

Ria Christens wijst er in «*De orthodoxie van het zaad*» op dat vrouwenlichamen nauwelijks een rol speelden in het katholieke vertoog over reproductie; alles draaide er rond het principe van de «onvervreemdbaarheid van het mannelijke zaad». José van Dijck bevestigt de problematische status van het vrouwelijke lichaam in een bijdrage over de gevolgen van de courante «medische» praktijk van de prenatale echoscopie en endoscopie op de status van de foetus en van de zwangere vrouw, wiens lichaam transparant en onzichtbaar gemaakt wordt.

Al blijkt uit de verkenning door Mineke Bosch van de standpunten van de twee eerste vrouwelijke artsen in Nederland (Aletta Jacobs en Catharine van Tussenbroek) over het vrouwelijke lichaam, seksualiteit en geboortebepaling/huwelijksweigerings dat de optie voor het two-sex-model niet vanzelfsprekend was, de andere artikels onder «*Het Moderne Lichaam*» wijzen op de

dominantie ervan. Het meest flagrante voorbeeld van de wijze waarop biologie het maken van het sekse-onderscheid momenteel bepaalt, geeft Tom Verschaffel in zijn artikel over de historische beeldvorming rond sterke vrouwen: Lauren Cook Burgess, die anno 1989, als man verkleed, mee een veldslag uit de Amerikaanse Burgeroorlog herspeelde, werd «ontmaskerd» bij het verlaten van de vrouwentoiletten en meteen uitgesloten van de reenactment. De rol die ze speelde klopte, maar haar biologie niet. Of toch? Cook bewees vervolgens zelf dat haar travestie «historisch correct» was, door de namen op te delven van vrouwen die als man in de eigenlijke veldslag hadden gevochten. Voor wie er nog aan zou twijfelen, «Het lichaam (m/v)» is een echte aanrader. Kaat Wils reikt de lezer in haar inleiding een knap concept aan en creëert een gevoel van eenheid doorheen de bundel door de verhelderende verbanden die ze tussen de artikels legt. De auteurs behandelen hun onderwerp met veel zin voor nuance. Dat ze merendeels over een vlotte pen beschikken, verhoogt nog het leesplezier.

door Els Flour

Contact

Universitaire Pers Leuven
Blijde-Inkomststraat 5, 3000 Leuven
Tel 016 32 53 52 – Fax 016 32 53 45
universitaire.pers@upers.kuleuven.ac.be
www.upl.be

gender en wetenschap

Wetenschapsbeoefening vandaag: genderblind of genderbewust?

ONZE ALMA MATER-LEUVENSE PERSPECTIEVEN, 3/2001

Dit themanummer van de Alma Mater, het driemaandelijkse tijdschrift van de Vlaamse Leergangen Leuven, schakelt zich in in de initiatieven die aan K.U.Leuven werden genomen om de genderproblematiek meer onder de aandacht te brengen van wetenschappers en beleidsverantwoordelijken. De inhoud van de publicatie is gebaseerd op de the-

ma's die tijdens de voorbije twee academiejaren aan bod kwamen in het interfacultair college genderstudies. Er werd duidelijk geopteerd voor didactische en toegankelijke bijdragen die, naast hoogstaande inhoudelijke kennisoverdracht, ook kunnen fungeren als een eerste kennismaking met vrouwenstudies in het algemeen en met vrouwenstudies zoals

ze zich profileren binnen specifieke disciplines, meer bepaald architectuur, communicatie, geografie, geschiedenis en recht. De bundel slaagt erin haar toegankelijkheid te combineren met een hoog wetenschappelijk niveau en een grote actualiteitswaarde.

De eerste en de laatste bijdrage behandelen de wetenschapsbeoefening op zich en omsluiten op die manier de overige bijdragen die zich elk binnen een bepaalde discipline situeren.

In de eerste overschouwende bijdrage «*Wetenschapsbeoefening: genderblind of genderbewust?*» van de hand van Veerle Draulans wordt een introductie geboden op begrippen als sekse en gender en

wordt het debat vrouwenstudies versus genderstudies gesitueerd. Vervolgens behandelt de auteur het thema van de wetenschapskritiek vanuit genderperspectief waarbij ze het samenspel van ontwikkelingen in de kennisociologie enerzijds en de praxis van de vrouwenstrijd anderzijds duidt als aanzetten tot de ontwikkelingen van een dergelijke feministische wetenschapskritiek. In een volgende stap brengt Draulans twee centrale bekommernissen van de wetenschapskritiek vanuit genderperspectief in kaart: de oorsprong van de binding tussen mannelijkheid-objectiviteit-wetenschap en de relatie tussen wetenschapper en studieobject. Tot slot geeft ze aan waarin genderbewustzijn in wetenschappelijk werk kan bestaan: thematische aandacht voor vrouwen in wetenschappelijk onderzoek maar ook aandacht voor conceptualisering, taal en stijl in wetenschappelijke publicaties en voor methodologische consequenties van de aanwezigheid van geslachtsverschillen.

In de tweede bijdrage «*Over het bouwen van verschillen*» behandelt Hilde Heynen de architectuurtheorie vanuit feministisch perspectief. Het ontstaat van het kritisch, feministisch vertoog binnen de architectuur en de ruimtelijke ordening, situeert de auteur ten tijde van de tweede feministische golf. Waar het doel in die eerste fase er vooral in bestond de emancipatiebelemmerende aspecten van het architectuur- en planningsdenken aan te kaarten, verschoof die in de laatste decennia naar een meer theoretische discussie over de verwevenheid tussen architecturale geleidingen van de ruimte en de constructie van genderidentiteiten. De impact van het feministisch geïnspireerde denken op de architectuurtheorie brengt Heynen in kaart aan de hand van de drie inmiddels klassiek geworden paradigma's: het gelijkheidsdenken, het verschildenken en het deconstructiedenken. In de kritiek vanuit het gelijkheidsdenken staan de negatieve

gevolgen voor vrouwen van bepaalde gebruiken in de ruimtelijke ordening en de ontoegankelijkheid van de publieke ruimte voor vrouwen centraal. Een ander aandachtspunt is het lage aantal (zichtbare) vrouwen onder de architecten en stedenbouwkundigen. Het verschildenken in de architectuur legt de nadruk meer op het aangeven van vrouwelijke alternatieven voor de mannelijke architectuur. Ook dit wordt doorgetrokken naar de architectuur als beroep met als centrale vraag: moeten vrouwelijke architecten zich confirmeren aan de normen die heersen in de door mannen gedomineerde architectuurwereld. De betrachting van het deconstructiedenken, ten slotte, is het ontrafelen van de architecturale constructies die de genderverhoudingen instellen en instandhouden.

Het artikel «*De genderdimensie in talige communicatie*» van Nicole Delbecque belicht hoe de relatie tussen gender en taal geconcipieerd kan worden. De auteur geeft aan dat er verschillende visies op taalgebruik bestaan, naargelang de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen als «ongelijkwaardigheid» dan wel als «verscheidenheid» wordt geïnterpreteerd. Wanneer wordt uitgaan van ongelijkwaardigheid, monden we uit bij het deficitdenken (vrouwen gebruiken taal minder en minder efficiënt) of bij dominantiedenken (de taal als uitloper van de mannelijke machtsdominantie). De meest populaire denkrichting is die van het verschildenken: mannen en vrouwen zijn buitenstaanders van elkaars cultuur en de talige strategieën van de enen worden verkeerdelijk geïnterpreteerd door de andere. Delbecque wijst erop dat deze verschillende stromingen noties als «man» en «vrouw» niet in vraag stellen wat leidt tot essentialistische veralgemeningen.

Anderzijds laat een relativistische opstelling evenmin een discussie over het genderconstruct toe, wat vooral problematisch is wanneer het over taalstrategieën (functies van taal) gaat

omdat de machtsdimensie dan onzichtbaar wordt. Vervolgens bespreekt de auteur verschillende basisbegrippen uit de discoursanalyse die de genderlinguïstische benadering gestalte geven en die het mogelijk maken het onderscheid tussen «mannelijke» en «vrouwelijke» spreekstijlen te situeren. Concepten zoals «double voice» in het vrouwelijk discours, compliment- en roddelgedrag licht de auteur toe aan de hand van herkenbare voorbeelden. Ook het taalgebruik in het spanningsveld tussen het privé- en het beroepsdomein worden behandeld.

In «*Vrouw, de stad en geografie*» belicht Dominique Vanneste de grote thema's uit de feministische geografie zoals ruimtelijke insluiting en uitsluiting. Vervolgens gaat de auteur aan de hand van het Gentse voorbeeld in op het ruimtelijk spreidingspatroon van vrouwen en hun woonkenmerken. Een van de conclusies is hier dat er een relatie bestaat tussen alleenstaande vrouw-zijn en het wonen in de «kernstad» en de «randstad» (maar niet in de «banlieue») in goedkopere (oncomfortabele) huurhuizen. Ook de scheiding van de publieke en de privé-sfeer en meer bepaald de ongelijke toegang van vrouwen tot de stedelijke openbare ruimte komen aan bod. Vanneste stelt dat de wisselwerking tussen openbare ruimte en identiteit sterk subjectief wordt ingevuld en pleit er dan ook voor dat via enquêtes wordt achterhaald welke ruimtelijke kenmerken bepaalde groepen hinderen zodat het beleid hier efficiënt op kan inspelen. Zij stelt dat de functie van de openbare ruimte als uitbreiding van de private ruimte en als bindmiddel met de lokale gemeenschap bijvoorbeeld kan schuilen in het vervangen van loodsen in de kern van oude woonblokken door parkjes. Hier zal de bewoner echter de machtsstrijd moeten aangaan met andere belangen zoals de commerciële belangen.

In «*De vrouwelijke factor in de geschiedenis*» schetst Ria Christens de academi-

sche carrière van de geografie Marguerite Lefèvre, de eerste vrouwelijke hoogleraar aan de Leuvense universiteit, en dit tegen de achtergrond van een ruimer beeld van de positie van vrouwen aan de universiteiten.

Vervolgens gaat de auteur, zich basierend op mondelinge getuigenissen, in op de beeldvorming van Marguerite Lefèvre tijdens haar actieve leven. Die typeert de auteur als «padvindster» (geïnterpreteerd als belerende werkleidster of als een karikatuur van de wetenschapster die via excursies aardrijkskundige vakkennis wil opbouwen) en «erfgenaam van Michotte», haar leermeester in de geografie waarvan ze ook de leiding over het Geografisch instituut erfde. De geschiedenis van Lefèvre zoals het in deze bijdrage aan bod komt, is te situeren in de stroming van de «her-story», een separatistische benadering waarbij vrouwen als subjecten toegevoegd worden aan het mainstream historisch denkkader. Aangezien vrouwengeschiedenis veel meer is dan her-story, licht Christens ook twee andere stromingen toe. De «geïntegreerde» benadering in de vrouwengeschiedenis, waarbij geslacht als factor beschouwd wordt, sluit zowel thematisch als methodologisch aan bij de sociale geschiedenis. Aangezien deze vorm van vrouwengeschiedenis een verbrokkeld onderzoekslandschap oplevert, ontstaat de nood en behoefte aan een synthese. Het onderzoeken van de betekenis van het geslachtsverschil tracht aan deze behoefte tegemoet te komen.

In de bijdrage «*Rechtsposities van migrantenvrouwen*» pleit Marie-Claire Foblets voor een meer genderbewuste analyse van de rechtspositie van de migrantenvrouw. Hierbij maakt ze een onderscheid tussen drie vormen van discriminatie: directe en indirecte discriminatie en vormen van discriminatie die geïnterpreteerd dienen te worden

rekening houdend met de culturele achtergrond van de migrantenvrouw. Ter inleiding geeft de auteur duidelijk aan dat migrantenvrouwen drie criteria van achterstelling cumuleren; het betreft a) vrouwen (geslachtsdiscriminatie) die b) vaak een juridische vreemdelinge zijn in de rechtsorde van het land van verblijf (discriminatie van vreemdelingen) en die c) lid zijn van een gemeenschap die een culturele eigenheid vertoont, meegenomen van het land van herkomst (sociaal-culturele achterstelling). Met betrekking tot de geslachtsdiscriminatie stelt de auteur dat migrantenvrouwen, strikt genomen, geen aparte groep vormen. Anderzijds stelt ze wel dat het in werking stellen van voorkeursbehandeling specifiek voor migrantenvrouwen een titanenopdracht is. De moeilijkste opdracht is volgens de auteur immers het, binnen het recht, rekening houden met de sociaal-culturele achtergrond van migrantenvrouwen. Een betere bekendheid met de specifieke cultuurbeleving van migrantenvrouwen is, aldus Foblets, een zeer moeilijke doch onontbeerlijke voorwaarde voor het slagen van een gelijke-kansenbeleid voor migrantenvrouwen. In het tweede luik van de bijdrage licht de auteur op heldere wijze twee juridische middelen toe die van nut kunnen zijn in de strijd tegen de achterstelling van migrantenvrouwen, met name, de versoepelde naturalisatie en de instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling.

Afgaand op de titel lijkt de vraagstelling van de bijdrage van Londa Schiebinger «*Has feminism changed science?*» overbodig gezien de voorgaande bijdragen ruimschoots de impact van vrouwenstudies op de respectievelijke discipline in de verf zetten. Ook inhoudelijk draagt deze bijdrage niet veel meer bij tot het geheel. Schiebinger geeft een aantal voorbeelden van veranderingen

die zich door toedoen van het feminisme hebben voorgedaan in de medische wetenschap, de primatologie en de archeologie. Ze breekt voorts een lans voor het mainstreamen van genderanalyse in de doorsnee wetenschap, ook al leidt dit ertoe dat het niet meer erkend zal worden als feministisch, maar als «good science». De bijdrage wordt afgesloten door een overzichtje van aandachtspunten voor de verdere positieve ontwikkeling van de feministische impact op de wetenschap, met name het inschakelen op het academisch niveau, de diverse «tools of gender analysis» waarvan feministische wetenschappers/wetenschapsters zich kunnen bedienen en de rol die het beleid kan spelen.

De hoogstaande kwaliteit van de bijdragen in deze bundel is een duidelijk bewijs dat de expertise inzake vrouwenstudies aan de K.U.Leuven aanwezig is. Los hiervan, moeten we vaststellen dat vrouwenstudies aan de K.U.Leuven, net als aan de andere universiteiten, zich afspeelt binnen de klassieke disciplines. Is de interdisciplinariteit, die door de vrouwenstudies hoog in het vaandel wordt gedragen, een mythe? Misschien is het een volgende stap, die gezet zal worden eens de expertise die de vrouwenstudies binnen bestaande discipline weet op te bouwen, een bepaalde grens heeft bereikt. Of blijkt het innestelen van de vrouwenstudies binnen de disciplines gewoonweg een succesvolle strategie te zijn die het bouwen van bruggen tussen disciplines overbodig maakt?

door Karen Celis

Contact

Secretariaat Vlaamse Leergangen
p/a Departement Sociologie
Van Evenstraat 2B, 3000 Leuven

arbeid / travail

Mannen en vrouwen op de drempel van de 21 ste eeuw. Een gebruikershandboek genderstatistieken

N. Steegmans, E. Valgaeren, M. Van Haegendoren, L.U.C., 2001.

Om mee te tellen moet je geteld worden: dit was de boodschap van de VN-Vrouwenconferentie te Beijing in 1995, die de staten de opdracht gaf om statistische gegevens te verzamelen over de situatie van de vrouw, als aanzet en hefboom tot een beleid van gelijke kansen tussen vrouwen en mannen. Dezelfde bekommernis leidde tot een protocolakkoord tussen de DWTC (Diensten voor Wetenschappelijke, Technische en Culturele Aangelegenheden), het Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, belast met het gelijke kansenbeleid, en het Sociaal Economisch Instituut van het Limburgs Universitair Centrum over het opmaken van nationale statistieken naar geslacht en dit over de periode 1970 tot 1998 (waar beschikbaar).

Voor het verzamelen van de gegevens werd hoofdzakelijk beroep gedaan op overheidsdatabanken. Bij ontstentenis van ambtelijke data werd beroep gedaan op enquêteresultaten o.m. van het NIS en de PSBH (Panel Studie van Belgische Huishoudens) van de UIA. Nieuw onderzoek wordt hier dus niet gerapporteerd; de originaliteit van de studie ligt in het samenbrengen en bewerken van bestaande cijfergegevens.

De vier thema's die behandeld worden zijn:

- Demografie: huishoudens en gezinnen, veroudering, sterfte, bevolking van vreemde nationaliteit;
- Arbeid: officiële arbeid, informele en onbetaalde arbeid, en officieel niet-beroepsactieven;
- Inkomen, met onder andere de belastbare jaarinkomens;
- Vertegenwoordiging in besluitvorming.

Contact

Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, Dir. Gelijke Kansen, Belliardstraat 51-53, 1040 Brussel

Tel. 02 23341 11 - Fax 02 233 4032

Of als zip-file of outprint bij:

Limburgs Universitair Centrum
Sociaal Economisch Instituut (SEIN)
Universitaire Campus Gebouw D
3590 Diepenbeek
Tel. 011 26 86 74 - Fax: 011 26 87 31
sein@luc.ac.be

Guide des bonnes pratiques pour garantir l'égalité de rétribution

Federaal Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, 2001.

In het kader van het vierde communautaire programma met betrekking tot de gelijkheid van mannen en vrouwen (1996-2000) heeft het Spaanse «Instituto de la Mujer» een gids uitgebracht met ondermeer de resultaten van het project «Gelijke kansen voor mannen en vrouwen op de arbeidsmarkt». De gids bespreekt een aantal «goede praktijken» omtrent de gelijke beloning. De gids is gratis verkrijgbaar in het Frans, Engels en Spaans.

Contact

Federaal Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, Dir. van de gelijke kansen, Françoise Goffinet
Tel. 02 233 41 95 - goffinef@meta.fgov.be

Guide des bonnes pratiques pour garantir l'égalité de rétribution

Ministère Fédéral de l'Emploi et du Travail, 2001.

Dans le cadre du 4e programme communautaire concernant l'égalité des chances entre les hommes et les femmes (1996-2000), l'«Instituto de la Mujer» espagnol a publié un guide contenant entre autres, les résultats du projet «égalité des chances entre les hommes et les femmes sur le marché du travail». Le guide présente une série de «bonnes pratiques» en matière d'égalité de salaire. Le «Guide de bonnes pratiques pour garantir l'égalité de rétribution» est disponible gratuitement en français, anglais et espagnol.

Contact

Ministère de l'Emploi et du Travail, Direction de l'égalité des chances, Françoise Goffinet
Tel. 02 233 41 95 - goffinef@meta.fgov.be

Over.Werk 3/2001

Steunpunt WAV

De bruisende activiteit in het arbeidsmarktonderzoek wordt opnieuw gereflecteerd in Over.Werk 3/2001, het zomernummer van het Steunpunt WAV-tijdschrift. De rubriek «Statistieken» bevat o.a. een bijdrage van Guy Notelaers over «*Het meten van de psychosociale arbeidsbelasting en werkstress aan de hand van de VVBA. Een stand van zaken*». De vraag of vrouwen het harder te verduren hebben op de arbeidsmarkt komt aan bod. Daarnaast in de rubriek «Gepubliceerd» een bijdrage van Nico Steegmans, «*Arbeid en inkomen in genderperspectief*».

Contact

Steunpunt WAV
E. Van Evenstraat 2C B - 3000 Leuven
Tel. 016 32 32 39 - Fax 016 32 32 40
steunpunt@wav.kuleuven.ac.be
Abonnementendienst van ACCO: 016 29 11 00
Jaarabonnement: 2000fr; losse nummers: 900fr.

développement
ontwikkeling

Guide Dimitra

Femmes rurales et développement
Un répertoire d'ONG, Instituts de recherche et Centres d'information en Afrique et au Proche-Orient, 1600p., 2 vol., ed.FAO, 2001

Le projet Dimitra, dont le nom rappelle le nom de Demeter, la déesse grecque antique de l'agriculture, présente son premier répertoire d'organisations non gouvernementales, instituts de recherche et centres d'information basés en Afrique et au Proche-Orient et qui travaillent avec et pour les femmes rurales. Ce Guide Dimitra, conçu pour être utilisé par tous les acteurs du développement, au nord et au sud, a pour but de promouvoir l'échange d'expériences et de bonnes pratiques. Le Guide Dimitra donne des exemples concrets de projets concernant les femmes rurales et le développement et attache une attention particulière à l'utilisation du concept de genre dans les projets de développement.

Contact

Eliane Najros, Coordinatrice
Maartje Houbrechts, Chargée de projet
Rue Brederode 21, 1000 Bruxelles
Tél. 02 549 03 10 - Fax 02 54903 14
dimitra@dimitra.org
www.fao.org/sd/dimitra

économie/economie

International Trade and Gender Inequality

A gender analysis of the trade agreements between European Union and Latin America: Mexico and Mercosur, 96p, WIDE- GEM- CISCISA, September 2001

This document is part of a larger project entitled "A Gender Perspective in the Trade Practices and Policies of the European Union (EU) and Latin America", coordinated by three organisations: GEM, WIDE, and CISCISA, in collaboration with experts in this field from the three regions involved: Europe, Mexico and the MERCOSUR region. Its objective is to demonstrate that the roles played by women in society, in the labour market, as well as in the home, are defined by culture, institutions, laws and practices that continue to discriminate against them. The inequality in women's economic and social situation relative to that of men constitutes an important reason why trade agreements affect men and women differently. This document questions whether the Trade and Cooperation Agreements signed by the EU - which are based on the assump-

tion that increased trade will lead to economic growth-can truly contribute to improvements in women's situation and gender relationships in a region such as Latin America.

Contact

WIDE, 70-72 Rue du Commerce

1040 Brussels

Tel. 02 545 90 70 - Fax 02 512 73 42

wide@gn.apc.org - www.eurosur.org/wide

*gelijke kansen /
égalité des chances*

Gelijke kansen voor vrouwen en mannen in de Europese Unie Jaarverslag 2000, 37p.

Dit is het vijfde jaarverslag van de Commissie over gelijke kansen voor vrouwen en mannen in de Europese Unie. Het geeft een overzicht van de belangrijkste ontwikkelingen en beleidsinitiatieven op Europees en nationaal niveau in 2000. Het poogt die evenwel ook in de context te plaatsen van trends en beleidsdoelstellingen op langere termijn, door achteruit te kijken om de vooruitgang te meten en door vooruit te kijken om nieuwe mogelijkheden voor de toekomstige beleidsontwikkeling onderzoeken. Het versla heeft niet alleen tot doel te informeren: het wil ook het debat stimuleren.

Contact

Europese Commissie

Eenheid Informatie en publicatie

Wetstraat 200, 1049 Brussel

Tel. 02 295 49 88 - Fax 02 296 23 93

empl-info@cec.eu.int

Egalité des chances entre les femmes et les hommes dans l'Union européenne

Rapport annuel 2000, 37p.

Voici le cinquième Rapport annuel de la Commission sur l'égalité des chances entre les femmes et les hommes dans l'Union européenne. Ce document fournit un aperçu des principales évolutions et initiatives politiques de l'année 2000 aux niveaux européen et national. Il tente également de les situer dans le contexte des tendances et des objectifs politiques à plus long terme, en mesurant rétrospectivement les progrès accomplis et en envisageant les pistes à explorer pour l'élaboration des politiques futures. Ce rapport n'est pas seulement destiné à informer, il entend aussi stimuler le débat.

Contact

DG Press, Représentation en Belgique de la Commission Européenne, bureau A-73 1/5 rue Archimède 73, 1000 Bruxelles

Tél. 02 296 08 06 - Fax 02 296 38 64

represent-bel@cec.eu.int

Naar een sociaal rechtvaardig Europa

Brochure, Frank Vandenbroucke, Min. van Sociale Zaken en Pensioenen, Johan Vande Lanotte, Min. van Begroting, Maatschappelijke Integratie en Sociale Economie, Laurette Onkelinx, Min. van Werkgelegenheid en van Gelijke-Kansenbeleid, 2001, 48p.

Ter gelegenheid van het Belgisch voorzitterschap van de Europese Unie werd op initiatief van de bevoegde ministers en met medewerking van de Europese Commissaris voor Werkgelegenheid en Sociale Zaken een brochure uitgegeven waarin de vijf volgende thema's werden uitgewerkt: werkgelegenheid, een sociaal rechtvaardig Europa, gelijkheid tussen vrouwen en mannen veilig stellen, de sociale economie in Europa tot ontwikkeling brengen, strijd tegen discriminatie en voor de mensenrechten.

Contact

www.eu2001.be

Vers l'Europe de la solidarité

Brochure, Frank Vandenbroucke, Min. des Affaires sociales et des Pensions, Johan Vande Lanotte, Min. du Budget, de l'Intégration sociale et de l'Economie sociale, Laurette Onkelinx, Min. de l'Emploi et de la Politique de l'Egalité des chances, 2001, 48p.

A l'occasion de la Présidence belge de l'Union Européenne, les cinq thèmes suivants sont développés dans cette brochure à l'initiative des ministres précités et avec la coopération de la Commissaire européenne chargée de l'emploi, des affaires sociales et de l'égalité des chances: l'emploi, une Europe socialement juste, l'égalité entre les hommes et les femmes, développer l'économie sociale en Europe, la lutte contre les discriminations et la promotion des droits de l'homme.

Contact

www.eu2001.be

Advies van de Raad van de Gelijke Kansen voor vrouwen en mannen

Raad van de Gelijke Kansen voor vrouwen en mannen, 2001.

De Raad van de Gelijke Kansen voor vrouwen en mannen publiceert regelmatig adviezen die stelling innemen wat betreft de mankementen, zwakten of ondoorzichtigheden van het Belgisch juridisch systeem wat het thema gelijke kansen en gender aangaat. Na een uiteenzetting van de probleemstelling, stelt de Raad oplossingen, aanbevelingen of aanpassingen voor.

- Advies nr.45 van 26 juni 2001 van de Raad van de gelijke kansen voor mannen en vrouwen over de

invloed van de arbeidsomstandigheden inzake «gender en gezondheid»;

- Advies nr.46 van 26 juni 2001 van de Raad van de gelijke kansen voor mannen en vrouwen betreffende de ouderen en de digitale wereld.

Contact

Federaal Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, dienst Publicaties (info-ruimte)

Belliardstraat 51, 1040 Brussel

Tel. 02 233 42 14 - publi@meta.fgov.be

Avis du Conseil de l'Egalité des chances entre hommes et femmes

Conseil de l'Egalité des chances entre hommes et femmes, 2001.

Le Conseil de l'Egalité des chances entre hommes et femmes publie une série d'avis qui constituent des prises de position quant aux manquements, faiblesses ou opacités du système juridique belge sur les questions d'égalité des chances liées au genre. Après une présentation de la problématique, le conseil propose des solutions, des recommandations ou réformes à adopter.

- Avis n°45 du 26 juin 2001 du Conseil de l'Egalité des chances entre hommes et femmes sur l'impact des conditions de travail en matière de «genre et santé»;

- Avis n°46 du 26 juin 2001 du Conseil de l'Egalité des chances entre hommes et femmes concernant les personnes âgées et le monde digital.

Contact

Ministère de l'Emploi et du Travail, Conseil de l'Egalité des chances entre hommes et femmes Rue Belliard 51, 1040 Bruxelles

Tél. 02 233 40 16 - publi@meta.fgov.be

Gelijke kansen voor mannen en vrouwen

Brochure, Federaal Ministerie van Tewerkstelling en arbeid, 2001, 32p.

Deze brochure geeft een overzicht van de verwezenlijkingen op het vlak van de gelijke kansen voor mannen en vrouwen in België. Volgende thema's werden uitgewerkt: gelijkheid op wergelegheidsvlak, de strijd tegen het geweld, gelijke kansen op het gebied van de besluitvorming, de geïntegreerde benadering van de gelijke kansen voor manne en vrouwen, de instellingen vor gelijke kansen voor mannen en vrouwen.

Contact

Federaal Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid, dienst Publicaties (info-ruimte)

Belliardstraat 51, 1040 Brussel

Tel. 02 233 42 14 - publi@meta.fgov.be

L'égalité entre hommes et femmes

Brochure, Ministère fédéral de l'Emploi et du Travail, 2001, 32p. Editée par le Ministère fédéral de l'Emploi et du Travail dans le cadre de la présidence belge de l'Union européenne.

Cette brochure fait le point sur le chemin parcouru en Belgique en matière d'égalité des hommes et des femmes. Les thèmes suivants y sont développés: l'égalité dans l'emploi, la lutte contre les violences, l'égalité dans la prise de décision, l'approche intégrée de l'égalité entre les femmes et les hommes, les institutions de l'égalité des hommes et femmes.

Contact

Ministère Fédéral de l'Emploi et du Travail, Conseil de l'Égalité des chances entre hommes et femmes, Rue Belliard 51, 1040 Bruxelles

enseignement/
onderwijs

Les filles investissent l'école

Nadine Plateau, in: Rue des écoles, pp.46-64, ed. Archives de Wallonie, 127p., 2001

Pour comprendre les progrès d'abord modestes puis la formidable avancée de la scolarisation féminine, il est indispensable de poser la question des rapports entre les femmes et les hommes. Historique de l'évolution de la participation des filles dans l'enseignement.

Contact

Archives de Wallonie,
11 Av. Paul Pastur, 6032 Charleroi
Tél. 071 43 58 10- Fax 071 36 46 46
archiveswallo@infonie.be

Moeilijke meisjes of meisjes in moeilijkheden

L. Van Den Block & C. Andries.

Katern: Omgaan met verschillen, in: Welwijs, 2001 jrg.12 nr.3

Moeilijke meisjes of meisjes met gedragsmoeilijkheden hebben, vooral in vergelijking met jongens, in het verleden bijzonder weinig aandacht gekregen binnen de wetenschappelijke wereld en de media. Recent is dat echter veranderd. Dit katern neemt deze meisjes onder de loep en stelt volgende vragen: Wie zijn deze meisjes eigenlijk? Verschillen meisjes en jongens wat betreft de mate waarin en de manier waarop ze «moeilijk doen»? Verschillen ze in hun «antisociale loopbaan» en welke achterliggende factoren kan men identificeren?

Contact

Majong v.z.w., Hooverplein 10, 3000 Leuven
Tel. 016 32 52 37

gender / genre

Metamorphoses, Towards a Materialist Theory of Becoming

Rosi Braidotti, Polity ed., 2001, £14.99, 288p.

The discussions about the ethical, political and human implications of the postmodernist condition have been raging for longer than most of us care to remember. They have been especially fierce within feminism. After a brief flirtation with postmodern thinking in the 1980s, mainstream feminist circles seem to have turned their back on the staple notions of post-structuralist philosophy. Metamorphoses takes stock of the situation and attempts to reset priorities within the poststructuralist feminist agenda.

Cross-referring in a creative way to Deleuze's and Irigaray's respective philosophies of difference, the book addresses key notions such as embodiment, immanence, sexual difference, nomadism and the materiality of the subject. Metamorphoses also focuses on the implications of these theories for cultural criticism and a redefinition of politics. It provides a vivid overview of contemporary culture, with special emphasis on technology, the monstrous imaginary and the recurrent obsession with «the flesh» in the age of techno-bodies.

Contact

Prof. Rosi Braidotti
Director, Netherlands Research School of Women's Studies, Utrecht University
Trans 10, 3512 JK UTRECHT, The Netherlands
Tel. 31 30 253 6001 (secr) - Fax 31 30 253 6134
rosi.braidotti@let.uu.nl
www.let.uu.nl/~Rosi.Braidotti/personal/

multiculturalisme /
multiculturaliteit

Strengthening women's rights in a multicultural Europe

Report of the World conference against racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, Durban, september 2001. A contribution from the European Women's Lobby.

European Women's Lobby, 2001, 17p.

The aim of this report is to identify the main forms of racism experienced by women in the European Union and to formulate recommendations accordingly.

Contact

European Women's Lobby, 18 rue Hydraulique, 1210 Brussels
Tel. 02 217 90 20 - Fax 02 219 84 51
ewl@womenlobby www.womenlobby.org

politiek / politique

La représentation politique des femmes: des quotas à la parité?

Bérengère Marques-Pereira, Catherine Gigante, Courrier Hebdomadaire, 2001.n°1723, 39p, Centre de recherche et d'information socio-politiques, 275bef.

À l'exception des pays nordiques, les assemblées législatives et les exécutifs restent dominés par les hommes, à des degrés divers selon les pays. Si la prépondérance masculine dans l'exercice du pouvoir politique ne signifie pas que les femmes sont sous-représentées, elles sont en revanche représentées en nombre insuffisant. Autrement dit, si elles sont représentées en politique à travers l'exercice du droit de vote, elles sont loin d'exercer pleinement leur capacité à être représentées. Pour pallier le manque d'effectivité de l'exercice de ce droit dans le système électoral belge fut adoptée, en 1994, la loi visant à promouvoir une répartition équilibrée des hommes et des femmes sur les listes de candidatures aux élections. Appelée également loi Tobback-Smet, cette «loi des quotas» prévoyait que «sur une liste, le nombre de candidats de même sexe ne peut excéder une quotité de deux tiers». La première application intégrale de la loi – lors des élections législatives du 13 juin 1999 – a montré que la proportion de femmes candidates sur les listes n'aboutissait pas systématiquement à la même proportion de femmes élues. La nouvelle législature fut l'occasion de relancer, par le dépôt de plusieurs propositions de révision de la Constitution et de propositions de loi, l'idée d'une participation équilibrée des hommes et des femmes à la prise de décision politique. Le gouvernement a lui-même déposé une proposition de révision de la Constitution en vue d'insérer un article nouveau relatif au droit des femmes et des hommes à l'égalité, qui a déjà été votée au Sénat. En attendant l'issue du processus parlementaire, cette étude analyse les arguments utilisés dans les propositions déposées au cours des législatures passée et actuelle. Leur examen met en lumière la manière dont est légitimée, en Belgique, la notion de parité en politique.

Contact

CRISP, Courrier Hebdomadaire
Place Quetelet 1 A, 1210 Bruxelles
Tél. 02 211 01 80
www.crisp.be

recherche / onderzoek

Gender in Research

Gender Impact Assessment of the specific programmes of the Fifth Framework Programme, An overview, 2001, 61p.

In June 2000, as part of its action on Women and Science, the Commission launched a series of gender impact assessment studies to assess the way in which gender issues are being addressed within the Fifth Framework Programme. The studies scanned the implementation procedures of the specific programmes and the research agenda set in the areas covered by the Fifth Framework Programme, these being: life sciences, information technology, environment, energy, international cooperation, innovation and SMEs and human resources. The results are presented in this series of publications.

Contact

Nicole Dewandre, European Commission
Directorate General for Research/Science and Society/CS Women and Science,
rue de la Loi, 200 (SDME (5/85), 1040 Brussels

sociologie

Masculin-Féminin: questions pour les sciences de l'homme

Sous la dir. de Jacqueline Laufer, Catherine Marry et Margaret Maruani, Sciences Sociales et Sociétés, Presses Universitaires de France, 2001, 248p., 22,50 euros

Maîtrise de la procréation, progression spectaculaire de l'activité et des scolarités féminines, droit de vote et parité en politique: la seconde moitié du XXe siècle a été, pour les femmes, porteuse de changements marquants. Face à ces transformations sociales à la fois massives et complexes, évidentes mais contradictoires, que disent les «sciences de l'homme»? Force est de constater qu'elles ont été très lentes à s'emparer de ces mutations. Le pari de ce livre est pourtant de montrer qu'une lecture sexée du monde permet de renouveler l'analyse que l'on peut faire de la société. Cet ouvrage rassemble les contributions de chercheur(e)s de différents domaines tels que le travail, l'emploi, l'éducation la famille, la sexualité, la politique autour d'un fil conducteur une lecture critique de la genèse des recherches sur les femmes, le genre et la différence des sexes.

Contact

Librairie des Presses Universitaires de France
Département VPC, 44 rue de Sermaises 45331
Malesherbes, France

histoire / geschiedenis

Revue belges Belgische tijdschriften

La revue Sextant

GIEF-ULB

La revue bisannuelle *Sextant* est la première revue à paraître dans une université francophone avec la volonté affirmée de faire entrer dans les connaissances les débats ouverts par le féminisme contemporain. Elle a été créée à la fin de l'année 1992 et émane directement du Groupe interdisciplinaire d'Études sur les Femmes (GIEF), fondé en 1989 à l'ULB. Le soutien financier lui a été fourni, post mortem, par l'historienne Suzanne Tassier, estimable spécialiste de la révolution brabançonne de 1789, de la période française, puis du rôle de la Belgique dans l'entrée en guerre des États-Unis en 1917, et – surtout – première femme titulaire de cours d'histoire moderne à l'ULB. Si le lieu d'ancrage de la revue n'est pas étonnant (l'ULB a toujours été, mutatis mutandis, l'université la plus précocement accueillante aux filles), le moment de sa création s'explique aussi par un contexte particulier, celui de la fin des années 80, marquée par des initiatives, nationales et européennes, qui apportèrent un nouveau souffle aux études sur les femmes.

À l'origine, l'un des buts de la revue était de publier des articles issus de mémoires de licence, laissés généralement dans l'ombre persistante des bibliothèques universitaires. Le choix de ne publier qu'en français est délibéré puisque la revue poursuit pour objectif premier de diffuser la problématique, le questionnement et les connaissances acquises en Belgique francophone et accessoirement de diffuser les résultats des recherches locales à l'exté-

rieur. Des articles ont donc été traduits à l'interne du néerlandais, de l'anglais, de l'allemand et de l'italien, du portugais et de l'espagnol et ont donné l'occasion à des collègues étrangères de faire connaître leurs travaux en français. La revue accepte aussi d'éditer des sources originales, comme par exemple les notes d'une importante témoin et actrice du féminisme belge de l'entre-deux-guerres, Elise Soyer (n° 5 et 6).

En sept ans (l'âge de raison...), 14 numéros ont été édités, comprenant 118 textes dus à 98 auteurs dont 44 «non belges». Si les auteures sont nettement majoritaires, 22 hommes ont collaboré à la revue (soit un cinquième, 21%).

Les sciences humaines demeurent prépondérantes, excepté dans le n°2 consacré à Sciences et cultures qui présente des contributions de spécialistes de sciences «exactes» (mathématicienne, physicien; de sciences de la vie: biologiste... mais également d'un architecte, d'une théologienne, d'une femme médecin du travail. Les contributions d'historiens sont majoritaires – comme la composition du comité de rédaction pouvait le laisser supposer mais deux numéros sont plus «actuels» et entièrement consacrés à la citoyenneté (n°7 et 8). Fidèle à la vocation interdisciplinaire qui l'a fait naître, *Sextant* compte aussi parmi les auteurs et éditeurs des romanistes, des historiens de l'art, des sociologues, des politologues, des philosophes. De plus la perspective sexuée s'est révélée parmi les plus riches et les plus prometteuses de ces dernières années en sciences humaines. Il s'agit d'une approche, encore souvent absente de nombreux travaux, qui méritait un important coup de projecteur et dont la prise en compte éclaire également l'évolution générale des sociétés.

Si la grande majorité des articles relève encore plus de la description et de l'analyse (prépondérance des monographies) que de la théorie, c'est évidemment parce que les lacunes à combler dans les connaissances demeurent encore importantes dans le contexte belge. Mais la revue consacre une place importante aux aspects non spécifiquement nationaux (43% des auteurs sont étrangers). *Sextant* tente donc de se présenter autant comme une vitrine de ce qui se fait chez nous que comme une ouverture pour nous sur ce qui se pratique à l'étranger. La diversité des thèmes, et la collaboration accrue de chercheuses étrangères, révèlent, s'il fallait encore le montrer, le potentiel international des études sur les femmes et l'intérêt pour une revue belge de s'être engagée dans cette voie.

Si l'on se tourne vers les sept années écoulées, quel bilan en tirer? Peut-on parler de réussite? Du moins peut-on constater que le programme initial a été respecté. Mais ce bilan positif ne doit pas cacher que les résultats demeurent encore limités au regard des efforts fournis – surtout en terme de diffusion. C'est un problème que rencontrent, malheureusement, toutes les revues scientifiques en Belgique. Pour *Sextant*, il se double encore de la méconnaissance affichée par les milieux académiques, dont beaucoup demeurent indifférents à ce qui se fait en études féministes. Pourtant, le travail d'édition réalisé a permis d'accumuler un nombre significatif de connaissances, suffisamment en tout cas pour permettre aujourd'hui de préparer l'édition d'un Dictionnaire encyclopédique d'Histoire des femmes en Belgique (1789 à nos jours), qui fera à son tour le point des connaissances et des interrogations.

Présentation générale

Sextant est la Revue du Groupe interdisciplinaire d'Etudes sur les femmes de l'Université libre de Bruxelles.

Bisannuelle, publiée avec le concours du Fonds Suzanne Tassier, elle a été créée en 1993. S'ouvrant sur une commémoration, celle du centenaire de la Ligue belge du droit des femmes, elle a pour objectif principal de diffuser les résultats des recherches scientifiques sur les femmes, en Belgique mais aussi à l'étranger. Elle espère ainsi contribuer à intégrer la perspective de genre dans les sciences humaines.

Sextant a déjà publié:

n°1 Féminismes

n°2 Sciences et Cultures

n°3 Femmes et médecine

n°4 Travail

n°5 Métiers

n°6 Femmes en lettres

n°7 Citoyenneté

n°8 Femmes dans la cité en Amérique

latine et au Portugal

n°9 Engagements féminins

n°10 Trajectoires

n°11 Femmes artistes (1)

n°12 Femmes artistes (2)

n°13-14 Femmes de pouvoir et de culture

Comité scientifique

Claire Billen, Andrée Despy, Marie-Sylvie Dupont-Bouchat, Madeleine Frédéric, Eliane Gubin, Serge Jaumain, Jean-Pierre Nandrin, Bérengère Marquès-Pereira, Anne Morelli, Jean Puissant.

Correspondantes à l'étranger

Andrée Lévesque (Québec), Eliane Richard (France), Anne Summers (Grande-Bretagne).

L'abonnement

(Deux numéros par an) peut être souscrit au prix de 800 FB (étranger 900 FB) + 100 FB de port. Sextant est disponible également au numéro contre paiement de 450FB (+ 50FB port).

– chèque barré à Eliane Gubin, GIEF-ULB, 50 av. Franklin Roosevelt CP 175/01 1050 Bruxelles

– virement au compte GIEF 001-2212022-13, avec mention du volume désiré

– Etranger: chèque postal international ou

virement bancaire.

La revue est en vente:

Presses de l'ULB, 6, av. Paul Héger

1050 Bruxelles

Librairie Ferraton, 162, chaussée de Charleroi, 1060 Bruxelles

Contact

Eliane Gubin, GIEF-ULB

50 avenue Franklin Roosevelt 1050 Bruxelles

Fax (0)2 650 39 19

Uitgelezen

UITGEGEVEN DOOR ROSA

Uitgelezen bestaat sinds begin 1995. Vanaf het begin werd gesteld dat Uitgelezen er is voor «mensen die vanuit hun beroep of vanuit persoonlijke interesse op de hoogte willen blijven van de ontwikkelingen inzake de (maatschappelijke) positie van de vrouw».

Het tijdschrift valt uiteen in twee grote delen: een thematisch gedeelte en een deel vaste rubrieken. Die laatste sluiten het nauwst aan bij de bibliotheek: de lezer wordt geïnformeerd over de nieuwste aanwinsten. De «Aanwinstenlijst» is dan ook een volledig overzicht van wat in het laatste kwartaal binnengekomen is. In de rubriek «Signalementen» wordt een selectie voorgesteld en geannoteerd. Het «Onderwijskatern» tenslotte doet hetzelfde voor alle publicaties die voor het onderwijs van belang kunnen zijn.

In het thematisch gedeelte, met de rubrieken «Repliek», «In de kijker» en «Ingelijst», komt een actueel thema dat vrouwen aanbelangt, aan bod. In «Repliek» wordt het thema uitgediept, meestal in een theoretisch artikel. De redactie kiest het thema. Aanleiding voor die keuze kan de actualiteit zijn, een gebeurtenis (het thema van de vrouwendag, een conferentie) of een toename van publicaties over een onderwerp. Voorbeelden van onderwerpen: de VN-vrouwenconferentie in Peking in 1995 (jg. 1, nr. 3), vrouwen en kunst (jg. 6, nr. 1), allochtone

vrouwen (jg. 6, nr. 3). De lijst met alle verschenen nummers kan je raadplegen op www.rosadoc.be. Afhankelijk van de expertise die bij ons aanwezig is, wordt de auteur binnen of buiten RoSa gezocht. Gastauteurs worden meestal aangesproken op basis van een publicatie die de redactie interessant vond.

De rubriek «In de kijker» is bedoeld om een vereniging, persoon of website in verband met het onderwerp, voor te stellen. De vorm verschilt: soms wordt gekozen voor een interview, soms wordt de tekst in huis gemaakt, soms ingestuurd.

«Ingelijst» tenslotte is een geannoteerde literatuurlijst van de publicaties uit de bibliotheek rond het gekozen thema.

In de zeven jaargangen die tot nu toe verschenen zijn, is dat stramien altijd min of meer hetzelfde gebleven. Het eerste nummer had als thema «vrouweninformatievoorziening». De rubriek Repliek handelde over de werking van de Vrouwenthesaurus, een ontsluitingssysteem dat specifiek ontwikkeld werd voor vrouwendocumentatiecentra. De geannoteerde literatuurlijst had een ander thema: allochtone vrouwen. Vanaf de tweede jaargang werd de lijst een aanvulling op het centraal thema. In 1997 werd de lay-out grondig gewijzigd.

De redactie bestaat uit de vijf stafmedewerkers van RoSa, onder hoofdredactie van de directeur. De onderwerpen worden aangeduid op de redactievergadering. Daarnaast is er sinds 1997 per nummer een andere stafmedewerker eindredacteur, die zorgt voor de eindredactie en de timing.

Uitgelezen verschijnt viermaal per jaar.

Contact

RoSa, Koningsstraat 136, 1000 Brussel

Tel. 02 209 34 10

Fax 02 209 34 13

rosa.documentatiecentrum@skynet.be

<http://www.rosadoc.be>

Chronique féministe

UNIVERSITÉ DES FEMMES

Chronique féministe, c'est toute une histoire... A elle seule, elle constitue un panneau des événements du néo-féminisme en Belgique. C'est la publication périodique de l'Université des Femmes. Le premier numéro est sorti en novembre-décembre 1982. Le dernier numéro (n°76) est consacré aux magazines féminins.

Rappelons d'abord quelques antécédents. En novembre 1973, à l'occasion de la deuxième Journée des Femmes, le GRIF (Groupe de Recherche et d'Information Féministes) publiait son premier «Les Cahiers du GRIF». Le titre du dossier était: «Le féminisme pour quoi faire?». Le numéro a été si rapidement épuisé que nous avons décidé de poursuivre sur notre lancée. Le dernier numéro de ces Cahiers (n° 23/24) a été publié en décembre 1978. A ce moment, le GRIF a connu un premier remaniement et s'est intitulé GRIF-Université des Femmes. Pendant cette période, il a publié un Bulletin qui était seulement destiné à annoncer les activités, présenter des comptes rendus de l'actualité ou d'ouvrages. En 1982, cette nouvelle entité s'est divisée en deux avec d'un côté le GRIF et de l'autre l'Université des Femmes. Le GRIF, de son côté, a entrepris de publier une nouvelle formule des «Cahiers du GRIF» avec un thème de portée internationale par numéro.

L'Université des Femmes a choisi de se rapprocher de la première formule en publiant un périodique relativement modeste (surtout au début) paraissant plusieurs fois par an et comportant un dossier/thème ainsi que des informations sur des questions d'actualité principalement belge, sans oublier des critiques d'ouvrages et la présentation des activités de l'Université des Femmes. «Chronique Féministe» a pratiquement aban-

donné le style «vécu-témoignages personnels» qui avait marqué les débuts de nos publications. Elle s'efforce d'avoir une approche théorique et critique d'un point de vue féministe. Si le sujet se présente, elle peut aussi procéder par interviews, réunir une table ronde sur un sujet, etc... Elle est attentive à faire écho aux engagements, prises de positions et avis des autres organisations de femmes du moins dans la mesure où ceux-ci sont compatibles avec un féminisme progressiste.

Il lui arrive aussi de préparer une de ses sessions de formation en consacrant un dossier au sujet qui y sera développé. Dans ce cas, le but est de stimuler une analyse féministe au cours des discussions préparatoires. Ce fut notamment le cas pour le numéro sur «Féminismes et développements».

Ainsi, au cours des dernières années, des numéros de «Chronique Féministe» ont été consacrés aux médias, aux pensions, à l'emploi, à la violence, à l'accueil de la petite enfance, au rôle des mères, au féminisme des jeunes femmes, aux débats parlementaires sur le droit de vote des femmes (de 1831 à 1948), à Simone de Beauvoir, au marché du sexe, à féminismes et développements, à l'éducation permanente... Deux numéros ont été consacrés aux résumés de mémoires présentés au «Prix de l'Université des Femmes».

Comment fonctionne actuellement «Chronique Féministe»? Un petit Comité de rédaction se réunit régulièrement, choisit le thème des prochains numéros et propose une liste de personnes qui pourraient écrire sur le sujet proposé. En sollicitant les articles, on expose la philosophie générale du numéro en question, qui se veut critique par rapport aux savoirs dominants ou aux savoirs traditionnels et manifeste une certaine originalité féministe.

Une difficulté récurrente, c'est d'obtenir de diverses personnes de notre réseau d'informatrices des notes brèves et critiques sur des sujets d'actualité ou d'ob-

tenir des comptes-rendus de prises de position de Conseils officiels ou d'organisations de femmes, d'ouvrages récents ou de manifestations artistiques.

L'équilibre financier de «Chronique Féministe» a toujours été ardu. Le féminisme ne surfe plus sur le dessus des vagues. Il est pratiquement impossible que les abonnements et la vente couvrent les frais de réalisation et impression. Tout le travail intellectuel est évidemment bénévole... Les subsides de la Communauté française sont parcimonieux.

Les principales animatrices de l'Université des Femmes et de «Chronique Féministe» ont donc le sentiment de réaliser un miracle perpétuel. Mais les contacts avec les lectrices, les renouvellements d'abonnements, la circulation internationale dans les pays de langue française nous encouragent continuellement à poursuivre et à nous renouveler...

Ce texte a été publié dans le n°76 de Chronique Féministe

Contact

Université des Femmes
10, Rue Méridien
1210 Bruxelles
Tel. 02 229 38 72 - Fax 02 229 38 53

Vrouwenraad

NEDERLANDSTALIGE VROUWENRAAD

Driemaandelijks tijdschrift, verschijnt eind maart, eind juni, eind september, eind december.

Ontstaan

We gaan terug tot 1 juni 1946, wanneer het eerste nummer van Bulletin Trimestriel van de Conseil National des Femmes Belges (CNFB) verschijnt. Het is zes jaar geleden dat dit bulletin nog gepubliceerd is, om redenen die u uiteraard kent. Het formaat is zeer klein en het nummer telt slechts 16 bladzijden. Marthe Boël, voorzitter, tekent voor het woord vooraf. Op dat moment lezen

we nog geen enkel woord in het Nederlands. Dit eerste naoorlogse nummer bevat brieven, verslagen en nieuwtjes en heeft het natuurlijk ook over het vrouwenstemrecht dat twee jaar nadien van kracht zal worden.

Evolutie

Tot 1973 blijft het bulletin hoofdzakelijk Franstalig, maar duiken er af en toe Nederlandstalige teksten op. De officiële naam luidt: Bulletin Bimestriel van de CNFB en Tweemaandsche Tijdschrift van de Nationale Vrouwenraad van België. Het formaat is nog steeds klein en er wordt gewerkt met inkomsten uit advertenties. We vinden er interviews in terug, rapporten en verslagen, boekbesprekingen, nieuws uit andere Europese landen, berichten over de werking van de commissies en over de aangesloten verenigingen.

In 1974 scheiden de wegen van de CNFB en de NVR zich. Er komt een Maandblad voor Kontakt en Informatie, met Lily Boeykens als verantwoordelijke uitgeefster. Een klein aantal bladen A4-formaat worden samen geniet. Bij de mededelingen vinden we kritische stukken, zoals een bijdrage van Renée Van Mechelen over de vrouwenwerkloosheid of een persbericht van het VOK, de NVR en het Komitee Gelijk Loon voor Gelijk Werk, over de RVA die voorrang geeft aan jongens bij cursussen voor jonge laagopgeleide werklozen.

In 1978 verschijnt het eerste nummer van het driemaandelijkse tijdschrift van de Nationale Vrouwenraad van België, Nederlandstalige afdeling. Het formaat is terug klein, maar het nummer telt nu al 40 bladzijden. Dit eerste nummer bevat een lange bijdrage van Denise De Weerd over de historische aanloop tot de vrouwenemancipatiebewegingen.

In 1982 is er de overgang naar het grote A4-formaat met groene kaft en drie kolommen (zetwerk, lay-out en druk bij

drukkerij EPO in Berchem, nadien gedrukt in de Leuvense gevangenis). Een greep uit de rubrieken: de NVR ageert en reageert, de Internationale Vrouwenraad, bericht uit de Wetstraat, wat gebeurt er in onze buurlanden, wij en de Europese instellingen, de UNO, ontwapening en vrede, wat weten wij over vrouwen in de Derde Wereld, nieuws van de aangesloten verenigingen etc.

In 1991 schakelen we terug over naar het kleinere en meer handige exemplaar met één kleur per jaargang en tekstblokken in het dossier. Vanaf dan is de naam officieel Vrouwenraad. Nadien wordt het tijdschrift in een nieuw kleedje gestoken dankzij een vernieuwde cover met de huiskleuren turkoois en violet, en met foto's ter illustratie (1995). Sedert 1999 wordt het integraal in deze twee kleuren gedrukt en is de opmaak gemoderniseerd.

Formule

Verschijnt dus viermaal per jaar. Is als volgt opgebouwd: woord vooraf door de voorzitter, eventueel een inleiding of een column, het dossier over een actueel item met artikels van gastauteurs en/of van stafmedewerksters, af en toe met interviews of gesprekken, de vaste rubrieken NVR ageert en reageert (met standpunten, persberichten, aankondigingen en oproepen), Vrouwen bewegen (met berichten en nieuwtjes van de aangesloten verenigingen) en de Boekbesprekingen.

De artikels kunnen theoretisch van aard zijn, maar ook rapportierend, kritisch of vanuit het veld.

De onderwerpen van de laatste jaren: 1998

- Vrouwenrechten zijn mensenrechten,
- Zwaailichten
- 1948: Gelijke rechten! 1998: Gelijke kansen?
- Europa en haar burgers

1999

- Patiëntenrechten
- Vrouwen stemmen
- Gelijke kansen in onderwijs en vorming
- Migrantenmeisjes

2000

- Geweld anders bekeken
- Vrouw en erotiek
- Vrouwen in de lokale politiek
- Armoede en geweld

2001

- Vrouwen en geld
- Vrijwilligers
- Racisme
- Geestelijke gezondheid

Praktisch

De inhoud van de vier nummers wordt ieder jaar ter goedkeuring voorgelegd aan het Dagelijks Bestuur. Nadien werken de stafleden, in samenspraak met de voorzitter en de directeur, het dossier verder uit. Het kan gebeuren dat er een speciaal subsidiedossier ingediend wordt voor een tijdschriftnummer (bijvoorbeeld wanneer er verkiezingen op komst zijn), maar meestal wordt Vrouwenraad gemaakt met de werkmiddelen die jaarlijks toegekend worden door de cel Gelijke Kansen in Vlaanderen van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

De redactie, de eindredactie en de layout gebeuren binnenshuis, de prepress en de druk worden toevertrouwd aan Aanzet en Druk in de Weer (Gent). Paul Van Wouwe is de huisfotograaf.

Een los nummer kost 100 BEF, een jaarabonnement voor vier nummers 300 BEF. Overschrijven op rek.nr. 001-1952175-29 van de NVR, Middaglijnstraat 10, 1210 Brussel, m.v.v. jaarabonnement Vrouwenraad.

Contact

NVR, Middaglijnstraat 10, 1210 Brussel
Tel. 02 229 38 18-19 – Fax 02 229 38 66
nvr@amazone.be

Revues | tijdschriften

Alternative Libertaire

N° 6 SEPTEMBRE 2001

Sommaire

Spécial "Les Femmes et la sécurité sociale"

- M-P CONNAN, Constitution européenne: quels droits pour les femmes?
- S. PIORO, Individualisation des droits en sécurité sociale
- S. BELLAL, De la conception d'un droit à celle d'une chance: l'égalité hommes-femmes entre principe politique et valeur morale
- I. SIMONIS, Sécurité sociale, politique familiale: cerbères des rôles familiaux traditionnels
- F. DE VIRON, Femmes et travail: et si les femmes voulaient créer un espace de convivialité?
- L. GROSS-DELOGNE, Femmes et temps partiel
- F. SAIDI, Les droits des femmes avancent... Oui, mais...
- M-C BERO, Ma conviction
- F. DE VIRON, Le savez-vous? La traite des femmes
- L. QUANG KIM, Le harcèlement moral en CPAS
- F. DE BORMAN, Les Droits de l'homme au féminin
- P. GRCIC & S. ROBERTI, Retour du travail forcé en Belgique
- S. VANINA, Réflexions
- CECILY, Chômeurs, pas chien
- FANTINE, Les femmes et la sécurité sociale - Femmes divorcées: le parcours du combattant!

Contact

Alternative libertaire
65 rue du Midi, 1000 Bruxelles
alternative.libertaire@skynet.be

Cahiers du Genre

N° 30 - 2001

Sommaire

- Dossier
- Configurations familiales et vie domestique
- Coordonné par Jacqueline Heinen
- J. HEINEN, Introduction
- S. CADOLLE, Charges éducatives et rôle central des femmes dans les familles recomposées
- M-D de SUREMAIN, Crise de la paternité et violences urbaines en Colombie
- B. THI THANH THAO, Familles et soins en milieu hospitalier vietnamien
- I. RIGONI, Migration et mutation des rapports

- familiaux. Le cas des femmes originaires de Turquie
- H. MARTISKAINEN de KOENIGSWATER, Les congés parentaux en Finlande: un miroir pour la France
- R. FERZLI, Couples au féminin: aspects du quotidien
- J. COENEN-HUTHER, Dominance et égalité dans les couples: un réexamen de la théorie des ressources à la lumière de sous-cultures familiales
- A. LANGEVIN, La famille en recherche
- Hors champ
- M. SPENSKY, Citoyenneté, droits des individus et droits des groupes

Contact

les Cahiers du Genre, GEDISST- IRESCO-CNRS
59-61, rue Pouchet, 75849 Paris Cedex 17
vergnaud@iresco.fr
<http://www.editions-harmattan.fr>

The European Journal of Women's Studies

VOLUME 08 ISSUE 04 - NOVEMBER 2001

Contents

Articles

- A. van EERDEWIJK, How Sexual and Reproductive Rights Can Divide and Unite
- E. G. FRIEDMAN, Is the Category Woman the Same as the Category Frau?
- R. ALSOP & J. HOCKEY, Women's Reproductive Lives as a Symbolic Resource in Central and Eastern Europe
- J. OUTSHOORN, Debating Prostitution in Parliament
- J. VAN DEN ENDE & E.C.J. VAN OOST, Making Women Count: Gender-Typing, Technology and Path Dependencies in Dutch Statistical Data Processing, 1900-1970

Contact

The European Journal of Women's Studies
Sage Publications Ltd, Bonhill Street 6,
London EC2A 4PU, UK

Feminist Review

VOLUME 68 NUMBER 1-AUG 2001

Contents

- Women and Mental Health
- L. BONDI, E. BURMAN, Women and Mental Health: A Feminist Review

- M. WILSON, Black Women and Mental Health: Working Towards Inclusive Mental Health Services
- A. BHARDWAJ, Growing Up Young, Asian and Female in Britain: A Report on Self-harm and Suicide
- G. AITKEN, K. NOBLE, Violence and Violation: Women and Secure Settings
- J. WILLIMAS, S. SCOTT, S. WATERHOUSE, Mental Health Services for 'Difficult' women: Reflections on Some Recent Developments
- A. M. CUSSINS, The Role of Body Image in Women's Mental Health
- S. WARNER, Disrupting Identity through Visible Therapy: A Feminist Post-structuralist Approach to Working with Women Who Have Experienced Child Sexual Abuse
- J. HODGSON-BLACKBURN, Kiss and Tell: «The Writing Cure» in Kathryn Harrison's The Kiss (1997)

Contact

FEMINIST REVIEW, Featherstone Street 52,
London EC1Y8RT, UK

Feminist Economics

VOLUME 7, NUMBER 2, JULY 2001

Contents

Articles

- S. PHIPPS, P. BURTON, L. OSBERG, Time as source of inequality within marriage: are husbands more satisfied with time for themselves than wives?
- E. MUTARI, D.M. FIGART, M. POWER, Wages as a living, price, and social practice: implicit wage theories in equal pay debates in the United States
- G. STRACHAN, J. BURGESS, Will deregulating the labor market in Australia improve the employment conditions of women?
- Dialogue: Pre-college Economics Education Guidelines
- G. SCHNEIDER, J. SHACKELFORD, Economics standards and lists: proposed antidotes for Feminist Economists
- M. LEWIS, KM MCGOLDRICK, Moving beyond the masculine neoclassical classroom

Contact

FEMINIST ECONOMICS - MS 9, Rice University,
P.O. Box 1892, Houston, TX 77251-1892, USA
office (713) 348-4660 - fax (713) 348-5495

Gender & Society

VOLUME 15, NUMBER 4, AUGUST 2001

Contents

Articles

- S. STAGGENBORG, Beyond culture versus politics: a case study of a local women's movement
- R. BRIDGES WHALEY, The paradoxical relationship between gender inequality and rape: toward a refined theory.

VOLUME 15, NUMBER 5, OCTOBER 2001

Contents

- M. MARX FERREE, From the SWS President: the Ironies of Power.
- M. FRANK FOX, Women, Science, and Academia: Graduate education and careers.

Articles

- R. WEITZ, Women and their hair: Seeking power through resistance and accommodation.
- M. BLAIR-LOY, Cultural constructions of family schemas: the Case of women finance executives
- E. W. KANE, E. K. KYRO, For whom does education enlighten? Race, gender, education, and beliefs about social inequality.

Contact

GENDER AND SOCIETY, c/o Sage Publications Inc
2455 Teller Road, Thousand Oaks,
CA 91320, USA

Journal of Women's History

13.3 - FALL 2001

Contents

Theoretical Issues

- S.D. HOFFERT, Jane Grey Swisshelm, Elizabeth Keckley, and the Significance of Race Consciousness in American Women's History
- Dialogue: Pacifist Thought and Gender Ideology in the Political Biographies of Women Peace Activists in Germany, 1899-1970
- J.A. DAVY, Introduction
- U. KATZEL, A Radical Women's Rights and Peace Activist: Margarethe Lenore Selenka, Initiator of the First Worldwide Women's Peace Demonstration in 1899
- R. BRAKER, Helene Stöcker's Pacifism in the Weimar Republic: Between Ideal and Reality
- G. NOTZ, Klara Marie Fassbinder and Women's Peace Activities in the 1950s and 1960s

Dialogue: Reimagining the Family

- N. M. COTT and J. LEPORÉ, Introduction
- J.F. LEVEY, Imagining the Family in U.S. Post-war Popular Culture: The Case of The Egg and I and Cheaper by the Dozen

- E. TYLER MAY, Ambivalent Dreams: Women and the Home after World War II

- J. SMITH, Reading the 1920s in the 1940s
- W. GRAEBNER, Imagining the Possibilities: Jane Levey's «Rainbow at Midnight»
- W. KOZOL, Scratching the Surface: Critique and Ambiguity in Postwar Popular Culture
- R.L. GRISWOLD, If Not Ward Cleaver, Then Who?
- S. MICHEL, Models for Modernity
- R. WESTBROOK, Ma and Pa Kettle Go to the AHA

Article

- L.F. VOSKO & D. WITWER, Not a Man's Union: Women Teamsters in the United States during the '40s and '50s, Getting to the Source
- R. NEMES, Women in the 1848-1849 Hungarian Revolution

Contact

JOURNAL OF WOMEN'S HISTORY

History Department, Ballantine Hall 472,
Indiana University, IN 47405, USA
www.iupressjournals.indiana.edu/jwh/

Lover
2001/4

Inhoud

Artikelen

Voortplanting

- B. PASVEER, Ondraaglijk licht; De twijfelachtige successen van de voortplantingstechnologieën

Geschiedenis

- G. MAK, De eeuw van mijn oma; Of: Het boek van mijn oom
- Polemiek: Wie is er niet bang voor het L-woord? Reacties op een pleidooi

- P. BOERSTRA, Hippe jonge meiden! Interview met Ria van Oosten

- D. KRAAKMAN, Lesbiennes met alles erop en eraan; Nieuwe romances in het vooruitzicht

Levenskunst

- A. van ALLER, Het verlangen naar de ander; Anaïs Nin en Simone de Beauvoir spreken elkaar

Zwart

- L. HELDER, Oer-Hollands; De onwrikbare rolverdeling tussen Sint en Piet

Cultuur

- C. DELHAYE, Wat moet ik aan? Modevertoegen in damesbladen

Contact

LOVER

Obioplein 4

1094 RB Amsterdam, NL

Recherches féministes

VOLUME 13, N°2

Sommaire

Dossier: Communications

Présentation

- E. LEBEL & C. NABEAU, Communication: nouvelles perspectives féministes de la culture et des pratiques.

Articles

- K. SAWCHUK, Le genre, le génie et le mythe de l'intellectuel solitaire: les études culturelles féministes et les écrits de C. Wright Mills

- L. GRENIER, Questions de renommée: les mises en mémoire du phénomène Céline Dion

- M. NIQUETTE, De la féminisation des relations publiques: un discours en rupture de l'histoire des femmes relationnistes

- A. ST-JEAN, L'apport des femmes au renouvellement des pratiques professionnelles: le cas des journalistes

- M. NENGEH MENSAH, L'infiltration médiatique des femmes séropositives: visibilité activiste et abstraction

Contact

RECHERCHES FEMINISTES, GREMF (3e taje),
Edifice Jean Durand, Université de Laval,
Québec, Canada, G1K7P4

Signs

VOLUME 26 - NUMBER 3 - SPRING 2001

Contents

- H.A. OLSON, The Power to Name: Representation in Library Catalogs

- L. ADKINS, Cultural Feminization: «Money, Sex and Power» for Women

- P. MOTZAFI-HALLER, Scholarship, Identity, and Power: Mizrahi Women in Israel

Dossier: Maternity: New Perspectives

- D. TIETJENS MEYERS, The Rush to Motherhood-Pronatalist Discourse and Women's Autonomy

- P.E. KLASSEN, Sacred Maternities and Post-biomedical Bodies: Religion and Nature in Contemporary Home Birth

- N. CHATTERJEE & N.E. RILEY, Planning an Indian Modernity: The Gendered Politics of Fertility Control

- S. GREENHALGH, Fresh Winds in Beijing: Chinese Feminists Speak Out on the One-Child Policy and Women's Lives

Contact

SIGNS, the University of Chicago Press
Journal Division, P0 box 37005
Chicago, IL 60637, USA.

Travail, Genre et Sociétés

6/2001

Sommaire

Parcours

- J. LAUFER et C. ROGERAT, La bataille de la contraception, entretien avec Lucien Neuwirth
- Dossier: Femmes providentielles, enfants et parents à charge.
- M-T. LETABLIER, Le travail centré sur autrui et sa conceptualisation en Europe
- J. JENSON, D'un régime de citoyenneté à un autre: la rémunération des soins.
- U. GERHARD, Politique sociale et maternité: le cas de l'Allemagne à l'Est et à l'Ouest
- C. MARTIN, Les politiques de prise en charge des personnes âgées dépendantes
- J. FAGNANI, La politique d'accueil de la petite enfance en France: ombres et lumières

Mutations

- R. SILVERA, Genre et économie: des rendez-vous manqués
- I. GEORGES, Les emplois d'exécution dans les télécommunications: comparaisons France-Allemagne

Contact

Travail, Genre et Sociétés - Iresco - CNRS
59, rue Pouchet - 75849 Paris Cedex 17
Tél. 33 1 40 25 12 76 - Fax 33 1 40 25 11 70
tgs@iresco.fr - www.iresco.fr/revues/tgs

Tijdschrift voor genderstudies

N°4/2001

Inhoud

Artikelen

- T. AKKERMAN, Werk, werk, werk! Een derde weg?
- Y. WINANTS, Een vergeten gebied in de geneeskunde! Gender en de ontwikkeling van de professionele identiteit van aanstaande artsen
- M. BROUNS, Wetenschap tussen Olympus en Agora. De vele gezichten van gender in de wetenschappen

Opinie

- J. RUITENBERG, Vrouwen vaker in de WAO: seksverschil of gender-issue?

Contact

Tijdschrift voor Genderstudies
Binnenkadijk 161, 1018 ZE Amsterdam, NL

Uitgelezen

JAARGANG 7, NR. 4

Gender en Globalisering

Wat zijn de gevolgen van globalisering voor mannen en vrouwen? Is gender een breuklijn? Levert het genderperspectief een andere kijk op Noord-Zuidverhoudingen?

In dit nummer lees je de antwoorden.

Julia Chambers is als onderzoekster verbonden aan het Institute of Development Studies in Londen en legt uit welke gevolgen globalisering heeft op genderverhoudingen.

In het artikel 'Globalisering: vraag en antwoord' worden de basisprincipes die een rol spelen in dit debat kort uitgelegd en zoals gebruikelijk wijst de redactie de weg naar interessante literatuur en webstekken over dit onderwerp.

Inhoud

- J. CHAMBERS, Gender en globalisering
- M. MAERTEN, Globalisering: vraag en antwoord
- Ingelijst: publicaties en websites rond gender en globalisering

Contact

RoSa Documentatiecentrum
Koningsstraat 136, 1000 Brussel
Tel. 02 209 34 12 - Fax 02 209 34 13
info@rosadoc.be

Vrouwenraad

DERDE TRIMESTER 2001

Inhoud

Dossier: Racisme

Artikels

- Het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding: algemeen artikel over de wetgeving en de genderinvalshoek bij hun werking.
- Kinderwereldatelier/Educatief Centrum vzw, een organisatie gespecialiseerd in interculturele opvoeding: over hun werking + projectbeschrijvingen
- Scholen Zonder Racisme: tolerantie in de klas en op de speelplaats + werking en projectbeschrijvingen
- Dr. Els Schelfhout, mediasociologe aan de VUB: over haar onderzoek naar audiovisuele media en beeldvorming over etnische minderheden bij kinderen.
- Prof. Herman De Ley (UG) en directeur van het Centrum voor Islam in Europa: beschouwend artikel dat duiding geeft over de termen racisme en xenofobie + link met het seksisme.
- Steunpunt Allochtone Vrouwen en Meisjes: Ching Lin Pang, ondervoorzitter van het ICCM die verantwoordelijk wordt voor het Raxen-project.

Contact

VROUWENRAAD, NVR
Middaglijstraat 10, 1210 Brussel
Tel. 02 229 38 18-19

Agenda | Agenda

januari | janvier

TENTOONSTELLING

Vrouwen en ontwikkeling Femmes et développement

13/12/01 - 20/1/02, Brussel/Bruxelles
ma/lun > vrij/ven 10-17 / WE 11-18

Toegang gratis / Entrée libre

Vrouwen & ontwikkeling via affiches van NGO's uit het Noorden en het Zuiden.

Exposition d'affiches sur l'image de la femme que véhiculent les ONG et mouvements associatifs du Sud et du Nord.

Contact

Internationaal Huis / Maison Internationale
rue Haute 139 Hoogstraat
Bruxelles 1000 Brussel
Tel. 02 213 12 11 - Fax 02 213 12 12

CURSUS

Grenzen stellen

za 26/1, 2/2 & 9/2/2002

van 10u tot 16u te Antwerpen

In deze cursus van Refleks onderzoeken we welke strategieën je ter beschikking staan om moeilijke situaties op een efficiënte manier aan te pakken. Voor vrouwen die houden van een cursus waarin theorie en praktijk, oefeningen, spelletjes, fysieke technieken en gesprekken met elkaar afgewisseld worden, zodat het een boeiend geheel blijft.

Contact

Refleks Weerbaarheidscentrum vzw
Breughelstraat 31-33, 2018 Antwerpen
Tel. 03 239 29 83 - Fax 03 281 66 31
info@refleks.be

BISTROT LESBIEN FÉMINISTE

Ven 11/1/2002 de 19h à 23h30, Bruxelles
Choix de thèmes & de débats libre. Plus une émission de radio: «Saphol'dire» 87.7FM, tous les mercredis de 20 à 22h.

Contact

«Mouvements de Femmes», 29 rue Blanche,
1060 Bruxelles
Anne Tonglet: Tél. 02 218 57 08
Anne Fraternal: Tél. 02 649 49 66

FORMATION

Les instruments du formateur en insertion socio-professionnelle

12/1, 8/2, 15/3, 22/3 & 19/4/2002

à Bruxelles

Formation pour les formateurs-trices en ISP portant sur la communication, la négociation, la gestion des conflits, l'assertivité, les jeux de rôle et le concept de genre. Liste d'attente.

Contact

Anne Kervyn, FLORA asbl
333 rue du Progrès, bte 8, 1030 Bruxelles
Tél. 02 205 17 50 - Fax 02 203 80 98
flora.asbl@chello.be

TENTOONSTELLING

Vrouwenzaken - zakenvrouwen

Tot 24/3/2002, Gent - St. Pietersabdij

Elke dag 10-18u; gesloten op maandag
Antoinette, Siska, Anna en de anderen. Twee eeuwen vrouwelijke ondernemers in Vlaanderen.

Contact

Organisatie: KADOC - K.U. Leuven, voor het
Museum van de Vlaamse Sociale Strijd
(Provincie Oost-Vlaanderen)
Vlamingenstraat 39, 3000 Leuven
Tel. 016 32 35 00 - Fax 016 32 35 01

BAB'ELLES, CAFÉ POLITIQUE FÉMINISTE

25/1/2002 à partir de 19h à Bruxelles

En Belgique, les filles et les jeunes femmes subissent des discriminations et des violences dans leur cursus scolaire.

Par: Nadine Plateau, Présidente de Sophia.

Contact

Fatiha YOUSFI, Association 29 rue Blanche
«Mouvements de Femmes»
Rue Blanche 29, 1060 Bruxelles
Tél. 02 538 47 73 - Fax 02 539 10 38
rae.29rueblanche@misc.irisnet.be

février | februari

BISTROT LESBIEN FÉMINISTE

8/2/2002 de 19h à 23h30 à Bruxelles

Présentation de l'émission Saphol'dire. Extrait sonore de «Le patriarche intérieur» (Shakti). Plus une émission de radio: «Saphol'dire» 87.7FM, tous les mercredis de 20 à 22h.

Contact

«Mouvements de Femmes»,
Association 29 rue Blanche
29 rue Blanche, 1060 Bruxelles
Anne Tonglet: Tél. 02 218 57 08
Anne Fraternal: Tél. 02 649 49 66

SÉMINAIRE

Femmes et politique

19/2/2002, 14h-16h à Bruxelles

Représentation politique des femmes en Belgique.
Par: Petra Meier, Assistante en Sciences Politiques à la VUB.

Contact

Béregère Marques-Pereira, Centre de
Sociologie politique (CSP), Institut de
Sociologie, ULB, local NB4 POL
44 av Jeanne, 1050 Bruxelles
Renseignements: 02 650 34 27 (9h30 à 12h)
bmarques@ulb.ac.be

BAB'ELLES, CAFÉ POLITIQUE FÉMINISTE

2/2/2002 à partir de 19h à Bruxelles

La prostitution: un métier comme un autre?
Par: Dominique Braeckman, Députée Ecolo au
Parlement bruxellois.

Contact

Fatiha YOUSFI, Association 29 rue Blanche
«Mouvements de Femmes»
Rue Blanche 29, 1060 Bruxelles
Tél. 02 538 47 73 - Fax 02 539 10 38
rae.29rueblanche@misc.irisnet.be

SÉMINAIRE

Femmes et politique

26/2/2002, 14h-16h à Bruxelles

Instruments juridiques internationaux en faveur de l'égalité entre femmes et hommes.

Par: Françoise Gaspard, Directrice de recherche à EHSS, Paris.

Contact

Béregère Marques-Pereira, Centre de
Sociologie politique (CSP), Institut de
Sociologie, local NB4 POL, ULB
44 av Jeanne, 1050 Bruxelles
Renseignements: 02 650 34 27 (9h30 à 12h)
bmarques@ulb.ac.be

CURSUS**Grenzen voelen, grenzen kennen. Werken aan de basis van een weerbaar zelf**

5 maandagavonden van 19u30 tot 22u.

Start: 18/2/2002, te Merksem

Grenzen op tijd stellen is pas mogelijk als je zelf ook op tijd je grenzen aanvoelt. Heel vaak beseffen we pas achteraf dat iemand 'over onze grenzen' is gegaan en voelen we ons daar niet goed bij. Soms komt dat omdat iemand onze 'waarschuwingssignalen' niet - of te laat - opmerkt. Inzicht in je eigen voelen en denken is daarom erg belangrijk bij het stellen van grenzen. In deze cursus wordt dan ook vooral gewerkt aan het verscherpen van inzicht in onszelf.

De cursus nodigt je uit om naar jezelf te kijken en helpt jou te zien welke stappen jij kunt om tot verandering te komen. (Er komen géén fysieke verdedigingstechnieken aan bod in deze cursus). De groep is beperkt tot 16 vrouwen.

Contact

Refleks Weerbaarheidscentrum vzw
Brueghelstraat 31-33, 2018 Antwerpen
Tel. 03 239 29 83 - Fax 03 281 66 31
info@refleks.be

CONFÉRENCE/LEZING**Women's studies**

22 /2/2002, Brussels

heure à préciser/uur nog te bepalen

- Rosi Braidotti: «The relevance of gender as a tool for research and action»
- Gabriele Griffin: «The Old, The New, and the Different: Women's Studies, Women's Employment and Equal Opportunities»

0ù/waar: Ministerie van Arbeid en Tewerstelling/Ministère de l'emploi et du travail, Belliardstraat 51 Rue Belliard, Brussel 1040 Bruxelles.

Contact

Sophia, Middaglinjstraat 10 rue du Méridien
Brussel 1210 Bruxelles
Tel. 02 229 38 69 - Fax 02 229 38 59
sophia@skynet.be

TREFFPUNTDAG**Seksueel misbruik en de wet**

25/2/2002 van 13u tot 17u te Gent

In deze treffpuntdag wordt het verloop van een gerechtelijke procedure bij een geval van seksueel misbruik uiteengezet. Er zal worden ingegaan op de rol van de politiediensten, het openbaar ministerie en de rechtbanken in dergelijke gevallen. Daarbij zal vooral aandacht besteed worden aan die aspecten van de procedure die

afwijken van andere strafrechtelijke procedures. Doelgroep: eerstelijns werkers, justitie-assistenten, therapeuten, opvoeders. Begeleiding: Liesbet Stevens. 800 Bfr./19,83euro.

Contact

CGSO Trefpunt, Meersstraat 138B, 9000 Gent
Tel. 09 221 07 22 - Fax 09 220 84 06
cgso@pandora.be - www.cgso.be

SÉMINAIRE**Femmes et politique**

5/3/2002, 14h-16h à Bruxelles

Femmes et politique en France.

Par: Mariette Sineau, Directrice de recherche au CEVIPOF-Paris

Contact

Bérengère Marques-Pereira, Centre de Sociologie politique (CSP), Institut de Sociologie, local NB4 POL, ULB
44 av Jeanne, 1050 Bruxelles
Renseignements: 02 650 34 27 (9h30 à 12h)
bmarques@ulb.ac.be

mars / maart

**BISTROT LESBIEN FÉMINISTE
Journée mondiale des femmes**

8/3/2002, de 19h à 23h30 à Bruxelles

Plus une émission de radio: «Saphol'dire»
87.7FM, tous les mercredis de 20 à 22h.

Contact

«Mouvements des femmes»
29 rue Blanche, 1060 Bruxelles
Anne Tonglet, Tél. 02 218 57 08
Anne Fraternal, Tél. 02 649 49 66

TREFFPUNTDAG**Update van de anticonceptie**

13/3/2002 van 13 tot 17u te Gent

Zit u met een aantal concrete vragen over anticonceptie? Wil u een aantal praktijkvoorbeelden? In deze jaarlijkse treffpuntdag kan u uw knowhow over anticonceptie opfrissen en kennis maken met de nieuwste evoluties en tendensen over anticonceptie. Nieuwe onderzoeksresultaten kunnen immers leiden tot belangrijke wijzigingen in de raadgeving aan patiënten! Doelgroep: welzijnswerkers, preventiewerkers, schoolartsen, sociaal verpleegkundigen. Begeleiding: Anne Verougstraete. 800 Bfr./19,83euro.

Contact

CGSO Trefpunt, Meersstraat 138B, 9000 Gent
Tel. 09 221 07 22 - Fax 09 220 84 06
cgso@pandora.be - www.cgso.be

BISTROT LESBIEN FÉMINISTE**Kate Millet**

15/3/2002 de 19h à 23h30 à Bruxelles

Kate Millet: lesbienne, écrivaine, femme, agricultrice engagée... à 70 ans (+ vidéo).

Plus une émission de radio: «Saphol'dire»
87.7FM, tous les mercredis de 20 à 22h

Contact

«Mouvements des femmes»

29 rue Blanche, 1060 Bruxelles
Anne Tonglet, Tél. 02 218 57 08
Anne Fraternal, Tél. 02 649 49 66

TREFFPUNTDAG**Werken met holebi's**

26/3/2002, 9u30-16u30 te Gent

De educatieve map homoseksuele en lesbisch vorming, gemaakt in opdracht van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Gelijke Kansen in Vlaanderen (1999), biedt een ruim gamma aan van methodieken en werkvormen om met gemengde jongerengroepen te werken rond holebi-zijn. In deze treffpuntdag wordt de map toegelicht en ligt de focus op de methodieken. De methodieken worden voorgesteld, uitgeprobeerd en becommentarieerd met concrete tips. Doelgroep: welzijnswerkers, preventiewerkers, leerkrachten, CLB-medewerkers.

Contact

CGSO Trefpunt
Meersstraat 138B, 9000 Gent
Tel. 09 221 07 22 - Fax 09 220 84 06
cgso@pandora.be - www.cgso.be

BAB'ELLES, CAFÉ POLITIQUE FÉMINISTE

29/3/2002 à partir de 19h à Bruxelles

Le plan national marocain d'action pour l'intégration des femmes au développement: trois ans de paralysies sexistes!

Par: Ouardia Derriche, Sociologue.

Contact

Fatiha YOUSFI, Association 29 rue Blanche
«Mouvements de Femmes»
Rue Blanche 29, 1060 Bruxelles
Tél. 02 538 47 73 - Fax 02 539 10 38
rae.29rueblanche@misc.irisnet.be